

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Aralık 1984 • Sayı: 241 • 200 TL

ABD Seçimleri Dolayısıyla Reaganomi ve Neoliberalizm

Elmar Altvater
Tuncer Bulutay
Gülay Günlük-Şenesen
Ahmet Kılıçbay
Arthur B. Laffer
Ruhdan Yumer



IÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

Uluslararası Taşımacılıkta Deneyim...

ULAK

ULUSLARARASI NAKLIYAT
VE TİCARET A.Ş.



MERKEZ :

Rıhtım Caddesi, Denizciler Sokak
Bayraktar İş Hanı 13/1
Tophane , İstanbul , Turkey
Phone : 145 12 00 - 145 12 01 - 145 12 02
143 07 02 - 143 07 09
Telex : 22 637 ulak tr / 22 282 neil tr

Ultrans Speed. GmbH.:
Lindwurm Str. 10/V 8000
München 2
Tel: (089) 53 91 51 - (089) 53 91 52
Telex : 5 216 966



I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

İÇİNDEKİLER

Arthur B. Laffer ile GÖRÜŞME	3
SAĞCI İKTİSAT GÖRÜŞLERİ VE «REAGANOMICS» (Tuncer Bulutay)	7
ARZ YÖNÜ EKONOMİSİ (Ahmet Kılıçbay)	26
HAYEK'Çİ LİBERALİZMİN TEMEL İLKESİ (Ruhdan Yumer)	31
NEOLİBERAL KARŞIDEVRİMİN HIÇ DE GİZLİ OLMAYAN ÇEKİCİLİĞİ (Elmar Altvater)	43
YENİ İKTİSATÇININ AMENTÜ'SÜ (Pablo Huneus / Kerem Çalışkan)	59
— TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI YAPISINA İLİŞKİN EN SON VERİLER (Gülay Günlük-Şenesen)	61
— KOMPÜTÜR VE EKONOMİ (Tarhan Yamaç)	67
MONETARİZM ÜZERİNE BİR GÖRÜŞ (Rıza Erdeğirmenci)	69
— İKTİSATRANÇ (Metin Gümrükçü)	71

Sahibi:
İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Esin Kuylulu

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
Nail Satlıgan

Kapak ve Sayfa Düzeni:
Ömer Ülkenciler

ABONE KOŞULLARI
Yıllık 2.400.- TL. (Öğrenci 1.600.- TL.)
6 Aylık 1.200.- TL. (Öğrenci 800.- TL.)

Banka Hesap No:
AKBANK Taksim Şb. (4700)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

YÖNETİM YERİ:
Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İstanbul
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar kaynak
gösterilerek yayınlanabilir.

Basıldığı yer :
YENİLİK BASIMEVİ
Tel.: 143 55 72 — 145 32 48

YUVANIZI ÇBSLEYİN.

Duvarlara renk gelsin,
can gelsin.
ÇBS'leyin...
Az boyayla çok iş yapın.
ÇBS'leyin...
Hayatınıza, yuvanıza
güzellik katın.
ÇBS'leyin...
Siz ÇBS'yi seçin.
Seçtiğinize
değsin...

ÇBS
plastik boya

ÇBS
güçlü boya

ILANCIKLIK

ÇBS BOYA-KİMYA SANAYİ VE TİCARETİ A.Ş. İSTANBUL

cbs pazarlama ve boya yatırımı a.ş.
Fındıklı, Meclisi Mebusan Caddesi ÇBS İş Hanı Tel:143 49 55

Laffer: "Türk olmak ister miydiniz?.."

Arthur B. Laffer, yeni Amerikan iktisat siyaseti *Reaganomics*'in baş ideologu olarak tanınıyor, University of Southern California'da ders veren 44 yaşındaki iktisat profesörü ve vergi uzmanının kurucusu olduğu arz teorisinin başlıca ögesi, özel inisiyatifi güçlendirmeye yönelik vergi indirimleri (Laffer eğrisi). 1986'da ABD Senatosuna girmek için adaylığını koymaya hıziırlanan ABD başkanlık danışmanının yayınları arasında Jan P. Seymour ile birlikte derlediği *The Economics of the Tax Revolt: A Reader* (1979) ile *International Economics in an Integrated World* (Marc A. Miles ile birlikte, 1982) var. *Wirtschaftswoche* dergisinin 26 Ekim 1984 günlü 44. sayısında yayımlanan görüşmeyi Almancadan Nail Satlıgan çevirdi.



— Sayın Profesör Laffer, Amerika'daki müthiş iktisadi canlanmanın sırrı nerede yatıyor?

ARTHUR B. LAFFER — Çok basit: vergi indirimlerinde. Vergi oranlarını iyice düşürdük.

— İyi ama birer kısılma yılı olan 1981 ile 1982'de de vergi indirimleri yapılmıştı.

A.B.L. — Ama onlar yeterli değildi. ABD başkanı Ronald Reagan'ın 1981 yılında ilan ettiği vergi indirimleri zaman içine yayıldı. Bu büyük bir hataydı. Gelecek yıl vergilerin düşürüleceği bilirse, kazançlar ya da gelirler de gelecek yıla kaydırılır. Fiyat indirimlerinde olduğu gibi. Gelecek hafta büyük indirimli satışlara başlayacağını duyuran bir dükkânda bugün alışveriş eder misiniz? Somut olarak: 1981 ile 1982'nin gelirlerini 1983, 1984 ve önümüzdeki yıllara aktardık. Gerçi gelir vergisi 1981 Ekiminde yüzde beş, 1982 temmuzunda da yüzde on düşürüldü. Ama vergiler yılın ortasında düşürülmez, çünkü vergiler bütün bir yıl için ödenir. Bu yüzden ortalama vergi indirimi 1981 yılında yalnız yüzde 1,25'i, 1982'de ise yüzde beşi buldu. Asıl indirim 1983 Ocak'ındaki yüzde onluk indirimle gerçekleşti. Bu andan başlayarak konjonktür de hareketlendi.

— Gene de dev bir bütçe açığına yol açtı bu.

A.B.L. — Federal bütçe açığı 1982'nin dördüncü çeyreği sonunda 208 milyar dolar, 1983'ün dördüncü çeyreğinde 190 milyar dolar oldu. 18 milyarlık gerileme az gibi görünebilir. Ama lütfen şunu da göz önünde bulundurun: Bu dönemde vergi indirimi dolayısıyla 33 milyar dolar düzeyinde bir vergi geliri açığına katlandık. Böylece hızlı iktisadi genişleme toplam 51 milyar dolarlık bir farkı kapatmış oldu. Şimdilerde açık aşağı yukarı 140 milyar dolar dolayında; daha da düşecek.

— Sıfıra mı?

A.B.L. — Biraz daha ileri gidebilirsiniz. Yalnız federal açığa bakmamak gerekir. Eyaletler ile kent yönetimleri ortalama olarak fazla veriyorlar. Kamunun bütün düzeylerine bakınca, sorun önemini yitirir.

— Şimdiki durumda gene de çok büyük olan devlet açığının arkasında muazzam bir kamu talebi var. Arz politikacıları talep politikasıyla mı başarılı oldular yoksa?

A.B.L. — Dünyada her şey tek anlamlı olsaydı, bu kadar çok sayıda iktisadi teori olmazdı. Ancak bütçe açığının daralması benim **supply-side** bakış açımı, yani arz teorisini doğruluyor.

— Sizin arz teorisinin temel tezlerinden biri, vergi indiriminin tasarruf oranını, bunun da yatırımları artıracağı yolunda. Gerçekte ise tasarruf oranı, tarih içindeki en alçak düzeylerinden birinde bulunuyor bugün.

A.B.L. — Böyle bir bağlantının bulunduğunu birçok muhafazakâr iktisatçı iddia eder, **supply-side**'ciler değil. Bizim hedefimiz, vergi indirimi aracılığıyla daha yüksek bir üretim düzeyine, yani azami kapasite kullanımına ulaşmaktır. Bu yüzden emek ile sermaye üzerindeki genel vergileri düşürdük. Yani hedef kesinlikle önce tasarruf oranını yükseltip bu yoldan kapasite genişletmelerini uyarmak değildi. Yeterli talep yokluğundan bunlar kullanılamazdı sonra.

— Amerika'daki tüketim çılgınlığı yurt içi tasarruf oranı aleyhine sonsuza dek devam edecek değil ki.

A.B.L. — Ama mevcut tasarruf varlığının değerinde hatırı sayılır bir artış oldu. Hisse senetleriniz birdenbire fırlamışken bir de tasarruf oranınızı yükseltir misiniz? Bunlar gelir ve üretim istatistiklerinde görünmüyor tabii.

— Yani genel kanının tersine ABD'deki boom'un engellenmeden süreceğini mi umuyorsunuz?

A.B.L. — 1985'te gelişme, yüzde iki ila üç reel büyümeyle elbette daha yavaş seyredecek. Her şey 1986'da yüzde altıyla başlayacak asıl. O zaman altmışlı yıllar tıknafes, altın yirmili yıllar da solgun görünecek. Neden? Her iki büyük parti, Cumhuriyetçiler ile Demokratlar, gelir vergisindeki müterakki sistemin keskinliğini azaltmak istiyorlar. Bu müthiş bir özel inisiyatifli hareket geçirecek.

— Demokratlar da mı Laffer yandaşı?

A.B.L. — Vergi sorununda gerçekten de şaşırtıcı yaklaşımlar var. Aslında genç siyasetçiler kuşağı **supply-side** yönlü. Genç Keynes'ciler ya da genç paracılar denecek kimse yok. Mondale bir eski Demokrat'tır. Ama New Jersey senatörü Bill Bradley'yi ya da St. Louis'ten Richard Gephardt'ı alın, iki liberal-demokrat: Bunlar en yüksek vergi oranını yüzde 50'den yüzde 30'a düşüren bir yasa tasarısını savu-

nuyorlar. Jack Kemp ile Bob Kasten gibi Cumhuriyetçiler bu oranı yüzde 25'e bile indirmek istiyorlar. Bunlar aynı kapağa çıkıyor yani. 1986'da hiç kuşkusuz çok daha az eğimli bir tarifemiz olacak; buna karşılık bugün hâlâ var olan vergi kaçamaklarını geniş ölçüde ortadan kaldırmış olacağız.

— Faiz giderlerinin cömertçe göz önüne alınması bu tür kaçamak noktalarından biri herhalde. Bunlar, Amerikan ekonomisinin yüksek faizlerden sözeğilimi Alman ekonomisine göre çok daha az etkilenmesine yol açıyor.

A.B.L. — Faiz gelirleri vergilendiriliyorsa faiz giderlerinin de vergiden düşülebilmesi gerekir. Temel bir iktisadi mantıktır bu.

— Ama ABD yüksek cari işlemler açığıyla yalnız yüksek faiz düzeyi sayesinde başa çıkabiliyor ve açığı yabancı sermayeyle besleyebiliyor. Yeni bir tür beggar-my-neighbour politikası değil mi bu?

A.B.L. — Beggar-my-neighbour ile hiç ilgisi yok. Siz yanlış bir vergi politikası uyguluyorsanız, bu sizin sorunuzdur, bizim değil. ABD'de o kadar çok sayıda Alman ya da Avrupalının yatırım yapmasının yüksek faizlerle hiç ilgisi yok. Belirleyici olan, düpedüz kazanç olanaklarının daha yüksek oluşu, hepsi bu. Arz felsefemizin doğruluğu ortaya çıkıyor böylece. Vergilerin düşük olduğu yerde yüksek bir büyüme vardır, kazanç olanakları da artar. Yabancı sermaye de oraya akar. Yabancılarca ABD'ye yatırılan her dolar, cari işlemler açığımızı artırır.

— ABD'ye sermaye çekilişinin faiz düzeyiyle hiç mi ilgisi yok?

A.B.L. — Faizler önemli olsaydı herkes Brezilya'ya yatırım yapardı. Orada faizler çok daha yüksek değil mi?

— Hayır, oradan parayı kolay kolay transfer edemezsiniz tekrar.

A.B.L. — Tamam işte. İstikrarlı bir ekonomide yatırım yapmak için daima iyi sebepler vardır.

— Amerika'nın dünyanın en büyük net borçlusu haline gelmesi sağlıklı bir gelişme sayılabilir mi?

A.B.L. — Niye sayılmasın? Amerika Birleşik Devletlerinin 1620 ile 1870 arasındaki kalkınmasını

hatırlayın. Her yıl yeni borçlar yığıldı. Gelişmekte olan bir ülkeydik bir zamanlar. 250 yıl sonra ABD dünyanın iktisaden en güçlü ülkesi haline geldi. Her şey borç parayla oldu.

— Bugün hâlâ dünyanın en zengin ulusu olan ABD'nin gelişmekte olan bir ülke olduğunu iddia etmeyeceksiniz herhalde. Gel gelelim olağanüstü yüksek dış borçlanma yüzünden Uluslararası Para Fonunun, IMF'nin koşullarının yerinde olup olmadığı bile sorulabilir artık.

A.B.L. — Tam tersine. IMF şimdiye kadar hep yanlış tavsiyelerde bulundu. Başarılarına örnek olarak hep Türkiye, Arjantin ve Meksika gösterilir. Peki ama Türk, Arjantinli ya da Meksikalı olmak ister miydiniz? Para Fonunun reçeteleri hep şunlardan ibaret : değer düşürümü, vergileri artırma, harcamaları kısma - garantili başarısızlık. İkinci Dünya Savaşından sonraki kendi iktisadi mucizenizi bir düşünsenize. Kredi aldınız; vergileri de her yıl yeni baştan indirdiniz. Markın değeri hızla tırmandı. Bu, sizin gelişmekte olan bir ülke olduğunuz dönemdi.

— ABD'yi İkinci Dünya Savaşından sonraki Almanya ile karşılaştıramazsınız ama. Bize bir daha açıklar mısınız lütfen? ABD neden gelişmekte olan bir ülke oluyormuş?

A.B.L. — Bakın, 1959'da en yüksek adam başına gayri safi milli hâsıla ABD'deydi, sıralamada bizden sonra gelenin üç katıydı. 1982'de kendimizi 15. sırada bulduk. ABD'nin düşüşünün tarihte eşi yoktur, savaş ya da afet gibi durumlar dışında. Kapatmamız gereken uzun bir mesafe var.

— Nasıl yapacaksınız bunu? 1620 ile 1870 ve Almanya ile yaptığınız karşılaştırma sakat değil mi? Bir ülke inşa ediliyordu o zaman, Bugün Amerikalılar açıkça tüketim sarhoşluğuna kapılmışlar. Yüksek bir tasarruf oranı sağlayan, istikrar yönlü ülkelerin sırtından yaşıyorsunuz.

A.B.L. — Bizde üretkenlik mi düştü? Hayır, tam tersine. Amerika'da para ile sermayenin çarçur edildiğine ilişkin en ufak bir belirti yok. Meksika'da ya da Brezilya'da olduğu gibi özel alanı mı tahrip ettik yoksa? Kredi alan iki tip insan vardır. Bir tanesi bir miktar ödünç alır, tütüne ya da içkiye harcar ve topu atar. Öbürü ödünç alır, akıllıca yatırır, yaratır ve gittikçe zenginleşir. Biz de sağlam yatırım yapıyoruz.

— Biz gene de iktisaden en güçlü ulus olan Amerika'nın aslında sermaye ihraç eden bir ülke olması gerektiğini düşünüyoruz.

A.B.L. — Her yerde her şey olması gerektiği gibi olsaydı öyle olması gerekirdi tabii. Ama şimdiye kadar iktisat siyasetini elle tutulur biçimde değiştiren de, bir tek ABD oldu.

— ABD'nin o kadar iyimser gözle baktığınız geleceği açısından Batı Avrupa ekonomisinde gördüğünüz pürüzler var mı?

A.B.L. — Avrupa da bu yöne çark ederse aynı ölçüde uyum sağlayarak iktisaden güçlü kalır. Ama burada işsiz güçsüzlere para veriliyor; bunlar çalışınca, bu kez de vergiye bağlanıyorlar.

— Toplumsal bir ağıdan büsbütün vazgeçilebilir mi?

A.B.L. — Burada ne kadar başarılı olursanız hükümetin kafanıza o kadar çok vurması gülünç bir şey. Böylece hak ettiğiniz, tekrar elinizden alınmış oluyor. Başarılı olanları kovalamaktan daha iyi bir vergi politikası vardır. Yoksullara yardım etmenin de buradakinden daha iyi yolları vardır.

— Sırça köşkte oturan başkasına taş atmamalı. Amerika'da supply-side tecrübesi yüzünden yoksullar daha yoksul, zenginler de daha zengin olmadı mı?

A.B.L. — Ama bunun köküne kibrit suyu dökeceğiz. Aslında Los Angeles'ta dört kişilik bir siyah işçi ailesinin, aile reisinin çalışması halinde elde edeceği gelirden daha çok sosyal yardım alması rezalet. Etketif vergi yükünün yüzde 100'ün üzerinde olmasından başka bir anlama gelmez bu.

— Asgari ücret istiyorsunuz o halde?

A.B.L. — Hayır. Free Enterprise Zones denen vergiden muaf bölgeler, hiç vergi alınmayan ya da çok daha az vergi alınan bölgeler kurulmasını düşünüyorum. Somut olarak göz önünde bulundurduğum 37 bölge var ki buralarda sözgelimi siyahların işsizlik oranı yüzde 50'yi buluyor. Bizzat gettolar bu tür bölgelere dönüştürülebilir. Öneri halen kongrede ve - yeni ortaklıkları burada da görebilirsiniz - hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratlar arasında yandaş bulmuş durumda.

— Herhangi bir siyasal gelişme sonunda dolar yuvarlanacak olursa iskambilden eviniz - yeni Amerikan rüyası - dünya ekonomisi için bir sürü acılı sonuç doğurarak devrilmeyecek mi?

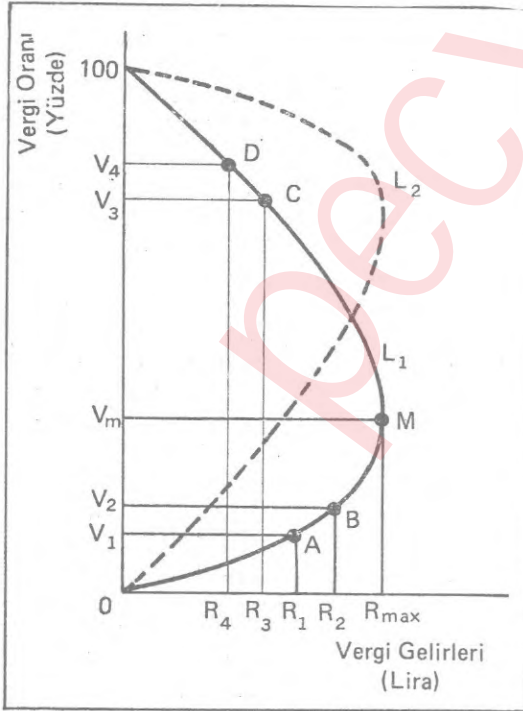
A.B.L. — Bugün gözlemlemekte olduğumuz durum, Amerikalıların doların değerini yeniden güvence altına alma yolunu tutmuş olmaları. Öyle değil mi? Reagan'ın hedeflediği, Kennedy'nin izlediği politikanın aynı : vergi indirimi, altın standardı ve savunma harcamaları. Bunlar ABD'ye duyulan güveni güçlendirdi, hem askeri hem iktisadi bakımdan. Sonuç,

doların hızla yükselmesi, buna karşılık faizler ile altın fiyatının düşmesi oldu.

Bugün de aynı şeyi gözlemlemekteyiz. Reagan işbaşına geldiğinde prime rate yüzde 20 idi, bugün 12,5. Carter yönetiminde enflasyon yüzde 14 idi, bugün yüzde dört. Altın 1980'de 800 ile 850 dolar arasındaydı, bugün 330 dolayında.

Kuşkusuz faizler ile altın fiyatı hâlâ fazla yüksek. Ama doğru yöndeyiz. Kennedy zamanında olduğu gibi dört Alman markı eşittir bir dolar paritesine ulaşmaya fazla bir şey kalmadı.

Sırası gelmişken...



LAFER EĞRİSİ

Laffer eğrisi, vergi oranları (V) ile devlet gelirleri (R) arasındaki ilişkiyi gösterir. Vergi oranı sıfır ise hiç hâsılat elde edilmez. Oran yüzde 100 ise, hiç kimse hükümetçe müsadere edilecek gelirleri elde etmek istemeyeceğinden, hâsılat gene sıfır olur. M gibi bir ara noktada vergi hâsılatı maksimum düzeye ulaşır. Ancak L₁ gibi bir Laffer eğrisi için geçerli olan bir önermenin —vergileri düşürerek vergi hâsılatını artırma— L₂ gibi bir eğri için geçerli olmayabileceği açıktır.

Sağcı İktisat Görüşleri ve "Reaganomics"

Tuncer Bulutay

Dr. Tuncer Bulutay, uzun süre AÜ SBF'de iktisat profesörlüğü yaptı. Yayınları arasında *İktisadi Büyüme Modelleri Üzerine Açıklamalar ve Eleştirmeler* (1972) ile *Genel Denge Kuramı* (1979) var. Yer darlığı nedeniyle okurlarımızdan özür dileyerek ve yazarın onayıyla yazının dipnotlarını yayımlamıyoruz. Dr. Bulutay'ın dipnotlarını elde etmek isteyenlerin *İktisat Dergisi* yönetim yerine başvurularını rica olunur.

Son zamanlarda batı dünyasının iktisat düşününde sağcı görüşlerin etkisi artmıştır. Bu eğilim ABD'de yoğun biçimde yaşanmıştır. Yeni kalıp ve katkılar içinde zenginleştirilen eski düşünceler ön plana çıkmıştır. Sağcı iktisat görüşlerinin etkinlik kazandığı bu ortamda yeni bir iktisat politikası uygulamak önerisiyle Reagan yönetimi işbaşına gelmiştir. Reagan yönetiminin başlangıçtaki iktisat politikası önerileri «Reaganomics» sözcüğü ile tanımlanır olmuştur.

Bu çalışmamızda ABD'deki bu sağcı iktisat görüşlerini, başlangıçta, uygulamada değilse de sözlerde bu görüşlerden çok etkilenmiş görünen «Reaganomics»i kısaca incelemeye çalışacağız. İki bölümden oluşan yazımızın ilk kısmında sağcı görüşleri, ikinci kısmında «Reaganomics»i ele alacağız.

I SAĞCI İKTİSAT GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde sağcı iktisat düşüncesi alanındaki üç temel gelişmeyi inceleyeceğiz. Bunlar parasalcı yaklaşım, yeni klasik iktisat anlayışı, sunum ekonomisi görüşleridir. İncelememize söz konusu görüşlerin temel dayanaklarını ele alan bir giriş kısmıyla başlayacağız. Sonra üç görüşü inceleyecek, bölümü görüşlerin farklı ve ortak yanlarını belirterek tamamlayacağız.

1. Giriş

Açıklamalara tartışmaların temel dayanağını oluşturan Phillips eğrisi, doğal işsizlik hipotezi, bekleyiş kavramlarını inceleye-

Bu yazının büyük kısmını okuyarak değerli eleştirilerinden yararlanmama olanak sağlayan Doç. Dr. Ercan Uygur'a teşekkür ederim.

rek başlamanın uygun olacağı kanısındayız.

a. Phillips Eğrisi, Doğal İşsizlik Oranı Hipotezi

A. W. Phillips tarafından 1958'de ileri sürülen Phillips eğrisi parasal ücretlerin değişme oranı (parasal ücretlerdeki enflasyon oranı) ile işsizlik oranı arasında ilişki kurmaktadır. (1) İşgücü verimliliğindeki artış oranını göz önüne alan basit bir fiyatlama ilişkisi kabul edildiğinde Phillips eğrisi fiyat artışı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösterir bir nitelik kazanmaktadır. Böylece Phillips eğrisi işsizlik oranı ile fiyat değişme oranı (ya da parasal ücretlerdeki değişme oranı) arasındaki ilişkiyi gösteren bir kavramdır. Genellikle geleneksel istem eğrisine benzer bir biçim ve eğimle çizilen Phillips eğrisine göre düşük işsizlik oranında fiyatlar yüksek, büyük işsizlik oranında fiyatlar düşük olur. Diğer bir deyişle işsizlikle enflasyon arasında değiş tokuş (trade-off) vardır: İşsizlik oranını azaltmak için fiyatların yükselmesine katlanmak gerekir. Aynı şekilde enflasyonu düşürmek işsizliğin artması sonucunu verir. (2)

Phillips eğrisi 1960'ların ortalarına değin geniş bir itibar ve kabul görmüştür. Ama bu tarihten itibaren geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Eğri konusundaki ampirik çalışmalar doyurucu ve kararlı sonuçlar vermemeye başlamış, giderek artan ölçüde, yüksek enflasyonla yüksek işsizlik birlikte, eş anlı biçimde görünür olmuştur. (3)

Bu durumu, Phillips eğrisinin bu yetersizliğini açıklama girişimlerinden biri fiyat ya da ücret bekleyişlerini göz önüne almayı önermektedir. M. Friedman ve E. S. Phelps tarafından, birbirlerinden bağımsız olarak geliştirilen bu görüş çok dikkat çekmiş, büyük önem kazanmış, yoğun tartışmaların kaynağını oluşturmuştur. Friedman'ın yak-

laşımı izlenerek, doğal işsizlik oranı hipotezi (natural rate of unemployment hypothesis) (NRH) adı verilen bu görüş aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Tek değil, her biri belirli bir enflasyon bekleyişinde geçerli çeşitli, kısa-sürelili Phillips eğrileri vardır. Enflasyon bekleyişi arttıkça bu eğriler yukarıya doğru kayarlar.

Bir dönemde beklenen oranın üzerinde gerçekleşen enflasyon sonraki dönem için enflasyon beklentilerini yükseltir. Dolayısıyla hızlı ve gelişen bir enflasyon ortamında söz konusu kısa süreli Phillips eğrilerinin yukarıya kayması doğaldır.

Hükümetin işsizliği doğal işsizlik oranının altına düşürmeyi amaçladığını, bu amaçla toplam nominal istemi tüketici ve üreticilerin beklemediği biçimde artırdığını, enflasyon yarattığını düşünelim. Bu beklenmeyen fiyat artışları iki sonuç yaratacaktır: i) Kısa sürede işsizlik azalacak, üretim ve gelir artacaktır. ii) Enflasyondaki bu artış sonraki dönemde (2. dönem) fiyat bekleyişlerini yükseltecek, bu beklenti artışı ise kısa süreli Phillips eğrilerini yukarıya itecektir.

Bu 2. dönemde de (aynı sürecin söz konusu olduğu sonraki dönemlerde de) işsizliği, kısa sürede de olsa, azaltabilmenin tek yolu gerçekleşen enflasyon oranını beklenen fiyatların üzerinde tutmak olacaktır. Yani işsizlik oranını doğal işsizlik oranının altına indirmekte direnen bir hükümet için tek işlerliği olan yol gerçek fiyatları beklenen fiyatların üstüne çıkarmak, yani enflasyonu hızlandırmaktır. Böylece bu 2. dönemde de (ve sonraki dönemlerde de) söz konusu beklenmeyen fiyat artışları yukarıda belirtilen iki sonucu yaratacaktır. Yani işsizlikle aktif savaşı politikasının sonucu kısa süreli Phillips eğrilerini yukarı itmek, yalnızca kısa süreli iş olanakları, sürekli nitelikte bir enflasyon yaratmak olacaktır. Hükümet işsizliği düşürme politikasından vazgeçince ya da fiyat beklentileri gerçek enflasyona uyunca

işsizlik eski (doğal işsizlik oranı) düzeyine dönecek, ama enflasyon oranı politika öncesi dönemden daha yüksek bulunacaktır. (4)

Bu çözümlemenin şu dört önemli sonucu söz konusu olacaktır: i) Enflasyonla işsizlik arasında yalnızca kısa sürede değiş tokuş olabilir. İşsizlik oranı doğal işsizlik oranının altında tutuldukça, ii) kısa süreli Phillips eğrileri yukarı koyacaktır; iii) enflasyon oranı artmakta devam edecektir. iv) Ekonomide bir doğal işsizlik oranı vardır. Bu oran dikey eksene koşut bir doğru ile gösterilebilen uzun-süreli Phillips eğrisinin yatay ekseni kestiği noktadır. Ekonomi, beklentiler gerçek duruma uyduğunda, uzun sürede doğal işsizlik oranına dönmek zorundadır.

Friedman'a göre doğal işsizlik oranı parasal verilere değil, gerçek etkenlere dayanır. Bu gerçek etkenler olarak işgücü piyasasının etkinliği, rekabetin yaygınlığı, çeşitli mesleklere giriş çıkışın kolaylığı, vb. sayılabilir. Friedman, ayrıca doğal işsizlik oranının belirli bir sayıyla ifade edilemeyeceği, bu oranın ABD'de artmakta olduğu görüşündedir. (2, s. 458).

b. Bekleyişler

Ekonomik davranışlarda gelecek hakkındaki beklentilerin çok önemli olduğu, Keynes'in ünlü kitabında bu konuların ele alındığı bilinmektedir. (5) Ama Keynes'in bekleme hakkındaki açıklamaları daha ziyade genel düzeylerde kalmıştır.

Daha sonraları, 1950'lerde uyucu nitelikte (adaptive) bekleme görüşü ileri sürülmüş, daha çok tarımsal ekonomi alanında olmak üzere, iktisadın kuramsal ve uygulamalı alanlarında geniş ölçüde kullanılmıştır.

Uyucu nitelikte bekleme anlayışına göre, bir değişken için beklenti oluştururken yalnızca o değişkene bakan kişi, geç-

mişte kalmış, verileri belirlenmiş bir döneme ait bekleme ile gerçek durumu karşılaştırmaktadır. Ortaya çıkan farklılığı belirli bir katsayıyla değerlendirerek gelecek dönemler için söz konusu değişken hakkında yeni bekleme ulaşmaktadır. Böylece kişi bir değişken hakkındaki beklentisini, yalnızca söz konusu değişkenin geçmiş değerlerini (belirli katsayılarla) göz önüne alarak oluşturabilmektedir (örneğin, 4, s. 22-26).

Buradaki amacımız açısından uyucu nitelikteki bekleme anlayışının iki özelliği önemlidir: Bu anlayış, i) yalnızca geriye dönük niteliktedir; ii) tek bir değişkene dayanmaktadır.

İlk özelliği ele aldığımızda, kavramın geriye dönük olmasının, yalnızca geçmiş değerleri göz önüne almasının bazı sakıncaları vardır: Bu sakıncalar kavramın çok yavaş işlemesi, yapılan hataları düzeltme olanağı vermemesidir.

Bu sakıncaları açıklayabilmek amacıyla örneğin 1973'lerdeki petrol fiyatlarının çok önemli ölçülerdeki artışını ele alalım. Bu büyük artış uyucu nitelikteki bekleme kavramı üzerinde ancak uzunca bir sürede sonunda, çeşitli dönemlerden geçerek etki yaratabilecektir. Böyle gecikmeli etkiler nedeniyle uyucu nitelikte bekleme anlayışına uygun biçimde davranan kişi 1973 sonrasındaki petrol fiyatlarını olduğundan çok daha küçük düzeyde tahmin edecektir. Ayrıca aynı kavramı kullanmakta direktikçe bu hatasını, en azından kısa sürede düzeltme yoluna gitmeyecektir. Gerçek yaşamda kişilerin bu denli yavaş hareket etmeleri, hatalarını düzeltme yoluna gitmemeleri beklenemez.

Uyucu nitelikte bekleme anlayışının ikinci özelliğinin basitlik sağladığı açıktır. Ama insanların bir değişkenin geleceği hakkındaki beklentilerinde yalnızca bu değişkenin geçmiş değerlerini göz önüne almaları, ilgili diğer tüm bilgileri bir tarafa bırakmaları gerçekçi görünmemektedir. Tersine insan-

ların bir değişkenin tahmininde sahip oldukları ilgili tüm bilgileri kullanma yoluna gitmeleri doğaldır.

Uyucu nitelikte bekleyişler anlayışının karşısında 1960'ların ilk yıllarından başlanarak rasyonel bekleyişler (rational expectations) (RE) görüşü geliştirilmiştir. Bu yeni görüşte, uyucu bekleyişler yaklaşımının içerdiği görüldüğü, insanların tahminlerinde düştükleri hatalarda ısrar edecekleri, bu hataları düzeltme yoluna gitmeyecekleri anlayışına karşı çıkmaktadır. Ayrıca RE anlayışına göre, kişi bir değişken hakkındaki beklentilerini oluştururken bu değişken dışında kalan ilgili verileri de göz önüne alma yoluna gidecektir.

Bu özellikteki RE anlayışının bizce önemli üç öge ve savı vardır : İlk sava göre kişiler geleceği öngörülerinde sistematik hata yapmazlar. Bu insanlar öngörülerinde hataya düşmezler anlamına gelmez. Zaten rasgele özelliklerin çokça bulunduğu bir dünyada hata yapmamaya olanak da yoktur. Hipotezin savı yalnızca şudur : Kişilerin uyguladıkları bekleyiş kurallarından memnun olmaları, onları korumaları için bunlara dayanarak yaptıkları gelecek hakkındaki öngörülerinin ortalama olarak doğru çıkması gerekir. Daha teknik bir ifadeyle, «bekleyişlerin rasyonel olması, beklenen değer ile gerçekleşen değer arasındaki farkın, beklenen değeri sıfır olan rassal bir değişken olması demektir.» (5, s. 14, 15; 4, örneğin, s. xi, 1, 12, 29-31, 61) Özetle, RE'ye göre kişilerin gelecek hakkındaki öngörülerinde sistematik hataya yer yoktur, ama sistematik olmayan, rasgele nitelikte hatalar daima söz konusudur. (6)

İkinci sava göre iktisattaki genel en çoklaştırma (faydanın, kârın en çoklaştırılması) yaklaşımının bilgi alanına da uygulanması söz konusudur. Yani kıt olan bilgi (değişkenlerin gelecekteki değerleri, hükümet politikaları önerileri hakkındaki tahmin ve bilgiler

dahil) ekonomide en çoklaştırma kurallarına göre en etkin biçimde kullanılır. Diğer bir deyişle, RE anlayışı, rasyonel davranış ilkesinin bilgilerin elde edilmiş ve kullanılması ile beklenti oluşturma alanlarında uygulanması anlamına gelir. (8, s. 60; 7, s. 41, 49) (7)

Üçüncü sava göre beklentiler tek bir değişkene bakılarak değil, ilgili değişkenleri (değişkenlerin gelecekte beklenen değerleri, hükümetlerin politika önerileri dahil) içeren, bunlar arasında ilişkiler kuran bir sistem ve modele dayanılarak oluşturulur. Böylece kişi değişkenlere ait beklentilerini oluştururken diğer ilgili değişkenleri, bunların karşılıklı ilişkilerini de göz önüne alır. Yani bir modelden hareket eder. Kişiler bu modeli bilir gibi davranmakta, bu modele göre bekleyişlerini oluşturmaktadırlar. Kişilerin öznel beklentileri bu modellerden elde olunan nesnel beklenen değerler olarak alınabilir. (4, s. 29, 30; 5, s. 13; 7, s. 45) (8)

Özellikle notlarda belirttiğimiz eleştirileri de (9) göz önüne alarak RE anlayışı hakkında özetle şunları söyleyebiliriz: RE görüşünün gelecek için bekleyişlerde ilgili diğer değişkenlerin de göz önüne alındığı, bir modele dayanıldığı anlayışı yerinde ve önemlidir. Ama RE görüşünün bizce en önemli katkısı gelecek hakkındaki bekleyişlerin önemine dikkat çekmiş olmasıdır. (10) Böylece gelecek hakkındaki beklentileri ayrı, az çok bağımsız, önemli bir öge niteliğine büründürmek yönünde anlamlı bir adım atılmış olmaktadır. Bu önemli bir gelişmedir.

Yalnız bu önemli gelişmeyi değerlendirirken iki noktayı dikkatle göz önünde bulundurmak gerekir: i) RE anlayışında geleceğin belirsizliğinin yalnızca rassal yanı vardır. Oysa bizce belirsizliğin çok daha önemli bir yanı daha vardır. Bu yanıla belirsizlik rassal olmayan, istatistiksel olasılıklara, ortalamalara indirgenemeyen bir nitelik taşımaktadır. Ama belirsizliğin bu önemli özelliğini göz önüne almayan yalnızca RE an-

layışı değildir. Bu özelliği hemen tüm iktisat kuramlarının göz ardı ettiği söylenebilir. ii) RE görüşü sahipleri bekleyişlere değil, bekleyişlerin rasyonel oluşuna önem vermekte, rasyonel bir çerçevede ele aldıkları bekleyişleri geleneksel, klasik ya da yeni klasik iktisat anlayışlarının içine oturtmayı amaçlamaktadırlar. Yani RE görüşünü oluşturanların bekleyişleri bağımsız bir birim olarak almak, bu niteliğiyle incelemek amacıyla oldukları çok şüphelidir. Oysa bizce bekleyişler konusunda önemli olan bunların ekonominin normal istem ve sunum koşullarından az ya da çok ölçüde bağımsız bir birim oluşturmalarıdır.

Bu yazı çerçevesinde ele almamıza olanak olmayan bu iki önemli konuyu ileriki çalışmalarımızda araştırmayı umduğumuzu belirterek RE anlayışı sahiplerinin amaçları hakkındaki düşüncelerimizi özetle açıklamaya geçelim.

Yukardan beri açıklanan noktaları, RE görüşündekilerin bazı çalışmalarını, ulaştıkları bazı sonuçları, kullandıkları modellerde temel dayanağı NRH'nin oluşturmasını göz önüne aldığımızda aşağıdaki öz ve özet görüşü ileri sürebiliriz:

Bilindiği gibi ekonomide tam işçi kullanımı (istihdam) olduğunu, istençdışı (gayri iradi) işsizlik bulunmadığını söyleyen eski ve klasik bir görüş vardır. Keynes çözümleme ve anlayışı bu klasik görüşe karşı çıkmış, onu geniş ölçüde sarsmıştır.

Sonra Friedman'ca geliştirilen, yukarıda unlattığımız NRH anlayışı ortaya çıkmıştır. Buna göre tam işçi kullanımından (doğal işsizlik oranından) uzun sürede sapma söz konusu olamaz. Ancak kısa süreli sapsmalar olanak vardır. Bu kısa süreli sapsmalar da fiyatlarda beklenenlerle gerçekleşenler arasındaki farklılıktan ileri gelir.

Daha sonra geliştirilen RE anlayışına göre kişiler beklentilerinde de rasyonel davranırlar. İnsanların sistematik hata yapmaları,

sürekli biçimde kandırılmaları olanaksızdır. O halde fiyatlarda beklenenler ile gerçekleşenler arasında bir farklılık ya da sapmanın ortaya çıkması beklenemez. Dolayısıyla tam işçi kullanımından sistematik sapma söz konusu olamaz. Ancak rastlantı niteliğinde sapsmalara yer vardır.

Böylece tüm bu görüşler, parasalcı, RE'ci yaklaşımlar bir bakıma eski, Keynes öncesi klasik görüşü geri getirmekten, diriltmekten başka bir anlama gelmez denebilir. Biz böyle bir görüşün geniş ölçüde geçerli olduğu kanısındayız. Ama yine de parasalcı ve RE'ci görüşlere daha yakından bakmada yarar olduğunu düşünüyoruz. Bu amaçla incelememizi sürdürüyoruz.

2. Parasalcı Görüş

Parasalcılığın (monetarizm) ne olduğu tartışmalıdır. Farklı yazarlar farklı özelliklere ağırlık vermektedir. (11) Bu nedenle parasalcılığın temel niteliklerini belirlemede güçlükler vardır.

Derinlemesine bir inceleme niteliği taşımayan bu yazımızda biz parasalcılığı Friedman'ın bu konudaki görüşleriyle özdeş sayma yoluna gidecek ve bu anlayışın üç temel dayanağı olduğunu söyleyeceğiz: i) Yukarıda açıklanan NRH geçerlidir. ii) Nominal gelirlerdeki hareketlerin temel belirleyicisi parasal değişmelerdir. Mali politikaların etkisi geçici ve önemsizdir. iii) Devlet aktif iktisat politikalarından mümkün olabildiği ölçüde kaçınmalıdır. Kaçınmaya olanak bulunmadığında politikalar kişi ya da makamların takdir ve yetkisine terk edilmemeli; önceden belirli ve basit kurallar izlenmelidir. (12)

Bunlardan ilkinin, ekonomide bir doğal işsizlik oranı bulunduğunu, bu oranın parasal değil, gerçek verilerce belirlendiğini yukarıda anlatmıştık. Öyle ki parasalcı anlayışa göre enflasyonla işsizlik arasında yalnızca kısa süreli ilişki olabilmekte, uzun süreli ve

kararlı bir değiş tokuş söz konusu olamamaktadır.

İkinci görüşte yer alan özellikler yalnızca başlıklar halinde aşağıdaki şekilde özetlenebilir: Nominal ve gerçek değerler farklıdır. Önemli olan değişkenlerin nominal değil, gerçek değerleridir. Devlet nominal istemi artırdığında bunun etkisi Keynes'cilerin savunduğu gibi üretimin artması değildir. Böyle bir üretim artışı, yukarıda açıklandığı gibi, kısa sürede ortaya çıkabilse de, uzun sürede fiyatların artması kaçınılmazdır. Bu fiyat artışları nominal değişmeleri gerçek değişmelere indirger. Para hayali söz konusu değildir. Para kısa sürede olmasa da uzun sürede tarafsız (neutral) ve etkisizdir.

Aktif iktisat politikalarından kaçınma, kaçınmaya olanak bulunmadığında belirli ve basit kuralları izleme anlayışının para politikaları konusundaki önerileri şunlardır : Parasal otoriteler belirlenmiş bir para kavramının miktarında belirli ve kararlı bir artış hızını gerçekleştirmeyi amaç edinmeli ve bunu başından açıklamalıdır. Bu artış hızı yüzde üç ya da beş civarında olabilir. Önemli olan bu hızın büyüklüğü değil, kararlılığıdır. Böyle bir politikanın izlenmesine olanak bulunmıyorsa, parasal otoriteler en azından para miktarında büyük oynamalar yaratmaktan kaçınmalıdır. İktisadi büyümenin temel dayanakları olan girişim, yenilik, buluş, çok çalışma, tutumluluk etkenleri ancak böyle kararlı parasal büyümenin yaratacağı bir parasal ortamda işlerlik kazanıp etkin olabilir. Bugünün bilgi düzeyinde para politikasından bundan fazlasını isteyemeyiz. (1, s. 101, 102) (13)

Zamanında birçoklarına aşırı görünen bu parasalci görüşten sonra 1970'lerde bazı açılardan daha da aşırı bir görüş geliştirildi. (10, s. 139). R. E. Lucas, T. J. Sargent, R. J. Barro gibi yazarlarca oluşturulan bu görüş bazılarında RE anlayışı olarak isimlendirilmektedir. Biz aşağıda temel özelliklerini an-

latmaya çalışacağız. Bu görüşü, bazı yazarları izleyerek, yeni klasik iktisat anlayışı diye niteleyeceğiz.

3. Yeni Klasik İktisat Anlayışı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bizce yeni klasik iktisat (new classical economics) anlayışı (NCE) özünde parasalcılıktan farklı değildir. NCE'yi savunanlar parasalci anlayışın yukarıda açıklanan önerilerini özde benimsemektedirler. (Aşağıda iki görüşün farklılıkları belirtilmektedir.) NCE'yi geliştirenlerin getirdikleri tek yenilik RE anlayışıyla (ya da daha doğru bir ifadeyle ajanların tutarlı en çoklaştırmacı oldukları anlayışıyla) öteden beri savunulan görüşlere daha sağlam bir kuramsal dayanak, daha sağlıklı bir savunma aracı sağlamak olmuştur.

NCE'nin iki temeli olduğu kanısındayız :
i) Ajanların (tüketici, üretici) tüketim, birikim (tasarruf) ve yatırım hakkındaki gerçek ekonomik kararları yalnızca gerçek etkenlere dayanır, nominal ve parasal etkenlere değil.
ii) Ajanlar, bilgi sınırlılıkları çerçevesinde, bilgi ve bekleşimler dahil her iktisadi alanda tutarlı ve başarılı en çoklaştırmacıdır. Yani ajanlar sürekli olarak dengededirler. (14)

Bu önerilerden birincisinin parasalci ikinci özellikten farklı olmadığı açıktır. İkinci öneri hakkında aşağıdaki düşünceler ileri sürülebilir:

Yüzeysel bir bakışla bu öneride RE anlayışı yer almamaktadır. Ama yakından baktığımızda durum böyle değildir. Genel olarak en çoklaştırmacı, rasyonel kabul edilen kişiler bilgi, bekleşimler alanında da en çoklaştırmacı olarak davranacak, bekleşimlerini rasyonel biçimde oluşturacaklardır. Yani ikinci öneri RE anlayışını da içerecektir.

Tabii konu bu şekilde ele alındığında NCE'nin tek yeniliğinin eskiden beri bilinen en çoklaştırma, denge anlayışını bilgi, bek-

leyişler alanına uygulamaktan ibaret olduğu sonucuna varılacaktır. Böylece NCE'nin tek katkısı yukarıda anlatılan RE anlayışı olacaktır. Bu katkı sağcı eğilimdeki iktisatçılara çok eskilerden beri bilinen, Keynes öncesi klasik görüşü daha üstün bir kuramsal güçle, yeni araç ve tekniklerle savunma olanağı verecektir. Böylece Friedman gibi sağcı, klasik görüş savunucularına yeni teknikleri kolaylıkla kullanabilen genç ve yetenekli bilim adamları eklenecektir.

Bu nitelikteki NEC'ye göre devletin müdahaleci iktisat politikaları etkisiz olacaktır. Bu etkisizliğin iki görünümünü aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

İlk görünüm, yukarıda da anlatıldığı gibi, RE anlayışına göre beklenen fiyatların gerçek fiyatlardan (rassal öge dışında) farklı olamayacağı olgusuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Friedman yaklaşımına göre devlet politikasının işsizliği azaltma, üretimi artırma etkisi bu farklılıktan (beklenen, gerçekleşen fiyatlar farklılığı) ileri geldiğine ve bu fark da ortadan kalktığına göre doğal işsizlik oranından sapma söz konusu olmayacak demektir. Diğer bir deyişle iktisadi devlet politikaları ancak, devlet otoriteleri kamuyu sistematik biçimde aldattıklarında etkili olabilecektir. RE anlayışının geçerliliğinde bu aldatma söz konusu olmayacak, dolayısıyla müdahaleci iktisat politikaları etkisiz kalacaktır. (15)

Yalnız burada önemli bir sorun vardır : Sözü edilen politikanın etkisizliği sonucu ne ölçüde RE anlayışına, ne ölçüde doğal işsizlik oranı anlayış ya da varsayımına dayanmaktadır? Çünkü NCE'nin savunucuları bu yöndeki çözümlerinde RE anlayışını belirli modellere uygulamaktadırlar. Dolayısıyla politikanın etkisizliği sonucu RE'den değil de, uygulanan modelin yapı ve özelliklerinden ileri gelebilir. (16)

Biz NCE'nin ulaştığı müdahaleci iktisat politikasının etkisizliği sonucunun RE anlayış-

ından değil, doğal işsizlik oranı görüşünden, kendi işleyişine bırakılan ekonominin hemen tam işçi kullanımına ulaşacağı anlayışından kaynaklandığı görüşlerine katılıyoruz. Bu bakımdan asıl önemli etkenin fiyatların (ücretlerin) uyma hızı, piyasaların temizlenmesi olduğunu düşünüyoruz. (17) Nitekim fiyatlarda (ücretlerde) esneksizliğin, katılığın olduğu kabul edildiğinde politikaların RE anlayışı çerçevesinde de gerçek etki yaratabildiğini gösteren modeller oluşturulmuştur. (18)

NCE'nin iktisat politikalarının etkisizliği şeklindeki görüşünün daha genel ikinci görünümü şöyledir: RE'ye göre ajanlar, devletin politika kuralları dahil her konuda bilgi sahibidirler ve bunları kullanırlar. Denge olan, kendi değerlendirmesiyle en iyi durumda bulunan insanlar üzerinde, haklarında bilgi sahibi oldukları araçlarla (politika kurallarıyla) yanıltıcı etki yaratabilmeye olanak yoktur. Ajanların bildikleri, öngörebildikleri bu politikaların etkilerini hiçe indirecek biçimde hareket etmeleri, bu kurallardan bağımsız şekilde, gerçek etkenlere göre davranmakta devam etmeleri doğaldır. (19)

Böylece NCE hakkındaki açıklamalarımızı tamamlamış oluyoruz. Bundan sonra son zamanlarda sözü çok edilen sunum ekonomisi görüşünü kısaca ele alarak incelememizi sürdüreceğiz. Yalnız buna geçmeden yukarıda açıklamaya çalıştığımız sağcı görüşlerin ve bunların karşı çıktığı Keynes'ci yaklaşımın özetini belirtmek istiyoruz.

4. Özet

Kanımızca tartışmanın odağını aşağıdaki noktalar oluşturmaktadır : İnsanlar ne ölçüde rasyonel, piyasalar ne kadar yetkin-dir? Başta fiyat ve ücretler olmak üzere ekonomide tam esneklik, akıcılık, hareketlilik, toplumda kayıtlanmamışlık, özgürlük var mı-

dir? Yaşam ve gelecekte var olan belirsizliğin derece ve önemi nedir?

Parasalcılık ve NCE gibi sağcı görüşlerin bu sorulara yanıtlarının şunlar olduğu anlaşılmaktadır : Kendi haline bırakılan kişiler rasyoneldir. Devletçe engellenmedikçe piyasalar yetkin (mükemmel) biçimde işler. Akıcılık, hareketlilik ve özgürlüğü en yüksek düzeylerde gerçekleştirebilmenin yolu ekonomi ve toplumu devlet müdahalesinden korumaktır. Belirsizlik ortadan kaldırılamasa da bireylerce kontrol edilebilir. O halde kişilerin kendi hallerine bırakılmaları, devlet müdahalesine başvurulmaması gerekir. (Aşağıda sağcı görüşlerin özünü biraz daha ayrıntılı biçimde açıklayacağız.)

Bu tartışmalarda karşı tarafı oluşturan Keynes'cilerin söz konusu sorulara yanıtları farklıdır : İnsanlar RE'nin varsaydığı ölçüde rasyonel değildir. Büyük aksaklıklar içinde bulunan piyasaların yetkin, yetkinliğe yakın olduğu söylenemez. Fiyat ve ücretlerdeki, genel olarak ekonomi ve toplumlardaki katılımlar, kayıtlamalar, sınırlamalar kendi haline bırakılacak piyasaların, kişilerin (özellikle yoksulların) kolayca baş edebileceği ölçüde ve önemsiz değildir. Yaşamın ve geleceğin belirsizliğini kolayca sınırlandırmaya, kontrol altına almaya, hele bu işin bireylerce başarılmasına olanak yoktur. Dolayısıyla Keynes'ci görüşe göre özgür bir toplum, işsizlikten uzak, gönenç içinde bir ekonomi yaratmak için iktisadi alanda devlet müdahalesine başvurmada zorunluluk vardır. (20)

5. Sunum Ekonomisi

Sunum ekonomisi (supply-side economics) (SE) görüşlerinden söz edilmesine 1960'ların ortalarında rastlanılmaktadır. Önemli giderek artan SE 1970'lerin sonlarında, özellikle 1980 ABD başkanlık seçimleri kam-

panya döneminde yoğun biçimde kullanılmış ve tartışılmıştır. (18, s. 81, 82).

Esasında tabii SE kavramı ve anlayışını klasik iktisatçılara kadar, Say Yasasına değin, hatta daha öncelere kadar indirebilme o'anağı vardır. Örneğin (19, s. 44)e göre SE'nin A. Smith'in dürtü (incentive) iktisadi ilkelere çağdaş düzeye çıkarmaktan başka bir anlamı yoktur. En azından eski kuramlarla yeni görüş arasında önemli farklılık olmadığı, 1960, 1970 sonrasında ileri sürülmüş SE anlayışının bir yenilik ve ilerleme sayılmayacağı savları vardır.

a. Sunum Ekonomisi Anlayışının Özü

SE kavramı çeşitli anlamlara gelebilmede, farklı kişiler için farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Örneğin bir görüşe göre SE isteme olduğu kadar sunuma da önem vermek anlamı taşımaktadır. (21) Böyle ise bu anlayışın bir yenilik getirdiği çok şüphelidir. Çünkü sunumun önemi çok eskilerden beri vurgulandığı gibi, örneğin az gelişmiş ülkelerde bugün de çok iyi bilinmektedir. Ayrıca tabii Keynes kuramında sunumun bulunmadığı da söylenemez. Bu kurama göre ulusal gelir toplam istem ve sunuma göre belirlenmektedir. Ama tabii Keynes'ci geleceğin vergi ve harcama politikalarının istem yanını vurguladığı, bunların dürtü, uyarı yanını geniş ölçüde ihmal ettiği söylenebilir. (22)

SE'nin anlamı konusunda çeşitli görüş ve önerilerin varlığına (23) bir kez daha dikkati çektikten sonra, bizce bu anlayışın özünü oluşturan vergi oranlarının düşürülmesi önerisini kısaca incelemeye geçiyoruz. Buna geçmeden SE'nin tek tümcede çalışma, biriktirme, yatırma dürtülerini harekete geçirmek olarak tanımlanabildiğini belirtmek istiyoruz. SE'nin savunucuları ancak bu yolla ekonominin yeniden büyüme

yoluna girebileceği görüşündedirler. (24, s. ix, 48, 57, 60).

a1. Vergilerin Azaltılması

SE anlayışının özü vergi oranlarının azaltılması noktasındadır, derken bunun yeni bir öneri olduğunu söylemiyoruz. Tersine bu önerinin eskiden beri çok bilinen bir görüş olduğunu düşünüyoruz.

Önce vergi oranlarının düşürülmesi yoluyla ekonominin uyarılması önerisinin Keynes'ci bir görüş olduğunu belirtmek istiyoruz. Ama mekanizmanın işleyişi konusunda bir farklılığın olduğu anlaşılmaktadır. Keynes'ci görüşe göre mekanizma gelirlerin artması yoluyla işlemektedir. Vergi oranlarının azalması geliri artırmakta, gelirin artması tüketici istemini artırmakta, girişimciler bu yeni tüketim hacmini karşılamak için işgücü ve sermaye istemini artırmakta, sonuçta ekonomi canlanıp gelişmektedir.

Oysa SE anlayışında vergi düşürülmesinin etkisi nispi fiyatlar yoluyla ortaya çıkmaktadır. Yani vergi oranlarının düşürülmesi tüketicilerin ve firmaların karşılaştıkları fiyat ve masraf yapısını değiştirmekte, onlarda ortaya çıkan yeni dürtü ve uyarılara göre davranışları uyarılama eğilimi yaratmaktadır. (19, s. 45, 46).

Bu anlayış çerçevesinde, SE'ye göre vergi oranlarının düşürülmesinin tüketici ve üretici davranışları üzerinde aşağıdaki etkileri söz konusu olmaktadır :

Ödyecekleri vergi azalan işçiler daha çok çalışacaklar; böylece işçilerin sunacakları işgücü miktarı nitelik ve nicelik olarak artacaktır. Faiz üzerindeki vergiler azaldığında birikimciler daha fazla faiz geliri sağlayacaklarından kişiler daha çok birikimde bulunma yoluna gideceklerdir. Firmalar üzerindeki vergilerin azalması bunların yatırımlarını uyaracaktır. (24)

Bu açıklamalardan sonra SE anlayışında vergi oranlarını düşürmenin yaratacağı etkinin boyutlarının önemine değinmek istiyoruz. SE'yi savunanların bir kısmı vergi azaltılmasıyla yaratılacak uyarıların büyük bir gelir artışı sağlayacağını, bunun büyüme sorununu tümüyle çözeceğini söylüyorlar. Vergi oranlarının düşürülmesi vergi gelirlerinin artışına da neden olabilecektir. SE anlayışını anlamsız kılan söz konusu etkinin bu çok abartılan boyutudur. Yoksa ılımlı düzeylerde kalacak bir etkiye ABD'li iktisatçıların büyük tepki göstermesi beklenemezdi. (25)

Burada son olarak SE tartışmalarında ismine çokça rastlanılan Laffer eğrisine değinmek istiyoruz. Bu eğri yatay ekseninde vergi oranlarının, dikey ekseninde vergi gelirlerinin gösterildiği bir diyagramda istatistikteki normal eğri şeklinde çizilebilmektedir. Yatay ekseninde bir vergi oranı en çok vergi geliri sağlamaktadır. Eğriye göre, bu noktanın üstündeki vergi oranlarının azaltılması vergi gelirlerini azaltmayacak, tersine artıracaktır (26).

a.2 Sunum Ekonomisinin Diğer Özellikleri

Bizce SE anlayışının sağcı nitelikte, özel girişimcileri, işadamlarını destekleyici özellikte olmasının yarattığı iki önerisi vardır. İlk öneri, askeri alan dışındaki devlet harcamalarının, devletin ekonomi içindeki ağırlığının azalmasını amaçlamaktadır. Buna göre kaynaklar devletten, verimliliğin daha yüksek olduğu özel kesime aktarılmalıdır.

İkinci öneri vergilerdeki oran düşürülmesinin yüksek gelirlere yönelmesi ya da daha ılımlı biçimiyle, bu konuda düşük gelirlilere ayrıcalık tanınmaması şeklindedir. Böylece etkileri tüm topluma yayılacak yatırımların uyarılması amaçlanıyor görünmek-

tedir ama bizce temel hedef işadamları yararına bir ortam oluşturmaktır.

6. Anlatılan Görüşlerin Farklı ve Ortak Yanları

Friedman'ın görüşleriyle özdeş saydığımız parasalcı yaklaşımla NCE anlayışı arasında bazı farklılıkların olduğu söylenmektedir. Bunlar şöylece belirtilebilir : Friedman paranın uzun sürede tarafsız olduğu kanısındadır. Buna karşılık NCE paranın kısa sürede de tarafsız olduğu görüşündedir. Aynı şekilde, Friedman'a göre enflasyonla işsizlik arasında (uzun süredeki ilgisizliğe karşın) kısa sürede değiş tokuş olduğu halde NCE'ye göre kısa sürede de böyle bir değiş tokuştan söz edilemez. (1, s. 98; 2, s. 469, 470; 10, s. 139; 8, s. 61, 62). Böylece NCE parasalcılığa oranla daha aşırı ve radikal niteliktedir (10, s. 139; 8, s. 74). (27) Bir görüşe (8, örneğin, s. 64-70, 74) göre Friedman ile NCE savunucuları arasındaki temel farklılık Friedman'ın Marshall'cı, ötekilerin Walras'çı olmasından ileri gelir. Buna göre NCE anlayışı Walras'cı bir yaklaşımla genel dengeye, ekonomideki karşılıklı ilişki ve tepkilere önem verdiği halde Friedman kısmi çözümlerle yetinir. (28) Diğer bir farklılık da NCE'yi oluşturan iktisatçıların yeni teknikleri daha çok ve daha iyi kullanmalarından ileri gelir.

Biz bütün bu farklılıkların önemli olmadığı kanısındayız. Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi NCE esasında sağcı iktisat görüşlerinin savunmasında bir aşamadır. Çok eskilere kadar giden, Friedman'ca da benimsenen görüşler şimdi, matematiksel tekniklerin çok geliştiği yeni ortamda yetişmiş iktisatçılarınca savunulmaktadır. Böyle olduğundan parasalcılarla NCE arasındaki farklı taraflar değil, ortak yanlar önemlidir. Şimdi bu ortak yönleri kısaca özetleyeceğiz.

Yalnız ondan önce SE'nin farklılığına değinmek istiyoruz.

Sağcı bir yaklaşım olan SE anlayışının belirgin özelliği duygusal, aşırı, siyasal yanının ağır basmasıdır. Bu niteliğiyle SE daha çok esas bilim çevreleri dışında kalan iktisatçılarınca, objektif verilerden ziyade duygusal, hayali arzulara dayanılarak oluşturulmuştur. Bu SE anlayışı kısa sürede aşırı (mucizevi) sonuç elde olunabileceği beklentisi ya da vaadi içindedir. Yaklaşımda ekonomi ve bilim kurallarının yerini büyük yoğunlukla duygusal ve siyasal eğilimler almaktadır.

Yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız üç görüşün ortak yanlarının, dolayısıyla zamanımızın sağcı iktisat anlayışının temel niteliklerinin aşağıdaki şekilde özetlenebileceği kanısındayız.

Ekonominin, hatta uygarlığın temel itici güçleri özel çıkarlar, dürtülerdir. Toplumun, ekonominin gelişmesini sağlayanlar kendi öz çıkarları peşinde koşan, kazanma dürtü ve hırsıyla çalışan kişilerdir. Ekonomi bu kişilerin üretme ve yenilik yaratma gücüyle, sunum yönündeki çabalarıyla gelişir. Bu nedenle istemin değil, sunumun ön plana çıkarılması gerekir.

İnsanları doğruları, çıkarlarını göremeyen, kolayca yanıltılabilen, dışardan yönlilmeyi gereksinen varlıklar olarak almak yanlıştır. Tersine insanlar rasyonel ve başarılı en çoklaştırmacılar. En çoklaştırma kurallarını bilgi alanına da uygulayabilen kişiler kolayca aldatılamazlar. Böylece insanlar bekleyişler konusunda da rasyonel davranırlar.

Bilginin en iyi şekilde oluşup dağılması, kaynakların en etkin biçimde dağıtılması serbest piyasa mekanizmasıyla sağlanır. İşgücü ve sermaye gibi üretim etkenlerinde tam bir akıcılık ve hareketliliğin, fiyat ve ücretlerde tam bir esnekliğin söz konusu olduğu serbest piyasalarda istem sunum e-

şitliği, denge kolayca sağlanır. Aynı süreç tam işçi kullanımının gerçekleşmesi yönünde de etkin olur. Böylece ekonomide doğal işsizlik oranına dayanan tam işçi kullanımı vardır.

Belirtilen bu üç özellik (özel çıkarların önemi, bireyin en iyiyi bilmesi, serbest piyasaların etkinliği) göz önüne alınca, kişilerin ve piyasaların kendi hallerine terk edilmeleri zorunluluğu bütün açıklığıyla ortaya çıkar. Piyasalarda, ekonomilerde, toplumlar da gözlenen aksaklıklar bu zorunluluğun göz ardı edilmesinin sonucudur. Diğer bir deyişle tüm aksaklıkların kaynağı Keynes'ci anlayışın ön plana çıkardığı devlet müdahaleciliği, kararlılık sağlama (stabilization) politikalarıdır. Bunlardan vazgeçildiğinde, kendi haline bırakılan kişiler ve piyasalarla ekonomi yeniden büyümeye, toplum sağlığına kavuşacaktır. (29)

Kendi hallerine bırakılan kişiler özel çıkarları için çalıştıklarında, piyasaların serbest çalışmasına olanak tanındığında eşitlikten uzak bir toplum yapısının oluştuğu doğrudur. Ama bu insanlar arasındaki doğal yetenek ve çalışma farklılığından ileri gelen doğal, kaçınılmaz bir sonuçtur. İnsanlar arasındaki büyük yetenek farklılığı göz önüne alınca ya eşitsizlik pahasına büyüme, ya da büyüyememe pahasına eşitlik gerçekleştirilecektir.

Uygarlığın gelişmesi için büyüme zorunlu olduğuna, bu gelişmeden vazgeçilmesi düşünülemeyeceğine göre eşitsizliğe katılmaktan başka çıkar yol yoktur. Ayrıca eşitsizliğin kötü bir durum olduğu da şüphelidir. Bundan başka büyüme tüm gelirleri yükseltmektedir. Yani eşitsizlik ortadan kalkmasa da büyümeyle herkesin, bu arada yoksulların da geliri artmaktadır. Böylece toplumun tüm bireylerinin gönenci yükselmektedir. (30)

Üretim ilişkilerinde, toplum yapısında **status quo**'yu savunan bu sağcı görüşlerin

sayılan ilkelerinin bu görüş sahiplerinin tümü tarafından, her bir ilkeye aynı ağırlık verilerek benimsendiği görüşünde elbette değiliz. Yani bu ilkelerin benimsenmesi, savunulması açısından çeşitli sağcı yazarlar arasında az ya da çok farklılığın olması doğaldır. Ayrıca sağcı yazarların bu ilkelere daima ve tam tutarlılıkla sadık kaldıkları da çok şüphelidir. (31) Ama bu noktaların geçerliliğine karşın, söz konusu ilkelerin zamanımızın sağcı iktisat anlayışının temelini oluşturduğunu düşünüyoruz.

Bu yazıdaki amacımız sağcı görüşleri yalnızca açıklamak olduğundan burada eleştirilere yer vermiyoruz. Tabii birçok yazar bu sağcı görüşleri geçerli bulmamakta, yoğun biçimde eleştirmektedir. Biz de bunlar arasındayız. Eleştirilerimizi de çeşitli yazılarımızda açıklamışızdır.

Bu noktayı da belirttikten sonra, kuramsal dayanağını yukarıda anlatmaya çalıştığımız üç sağcı görüşün oluşturduğu «Reaganomics»i görmeye geçebiliriz.

II «REAGANOMICS»

Reagan kendisini iktidara getiren düşünce ve politika ortamında yukarıda açıklanan sağcı görüşlerden çok etkilenmiş görünüyordu. Nitekim, aşağıda belirteceğimiz, Reagan yönetiminin başlangıçtaki önerileri (hiç olmazsa bazılarına göre ve ilk bakışta) bu üç görüşü uzlaştıran bir öneri paketi görünümündeydi. Birçoklarını izleyerek biz de bu yazıda, anlatılan sağcı görüşlerin etkisi altında oluşmuş görünen bu öneri paketini «Reaganomics» diyeceğiz. (Ama bu konunun tartışmaya çok açık olduğunu biliyoruz.)

Bu bölümde söyleyeceklerimizin özü şu: Reagan yönetimi, başlangıçtaki önerilerine, yalnızca sözde kalan ters yöndeki bağlılıklarına karşın iktisat alanındaki uygulamaların-

da geniş ölçüde Keynes'ci politika araçlarını kullanmıştır. (Yalnız yanlış anlamalara neden olmamak için, Reagan yönetiminin bu uygulamalarının gerçek Keynes'cilerin bugünlerin ortamında önerecekleri politikalar olmadığını da önemle belirtelim.)

Aşağıdaki açıklamalarımızda önce Reagan'ın başlangıç önerilerini ve uygulamalarını anlatıyoruz. Sonra Reagan yönetiminin başarımını değerlendiriyoruz. Yalnız bunlara geçmeden ABD ekonomisinde 1980 öncesi yılların genel özelliklerini kısaca belirtiyoruz.

1. 1960 Sonları — 1980 Dönemi

1960'ın sonlarından beri, 1980'e kadar ABD ekonomisinin özellikleri şöylece özetlenebilir: Verimlilik artışı ve büyüme doyurucu düzeylerde değil. Ekonomi sıkça duraklama ve gerileme aşamasına giriyor. Sürekli enflasyon ve onunla birlikte işsizlik var. Enflasyon ve işsizlik oranları zaman geçtikçe yükselme eğilimi gösteriyor.

Öngörüler tutmuyor, egemen görüş olan Keynes'ci yaklaşım ve politikaların işlerliği konusunda kuşklar artıyor. Yukarıda belirtildiği gibi Phillips eğrisi eskisi gibi işlemiyor, enflasyonla savaşmada başarıya ulaşamıyor. Enflasyondaki oynamaların, işsizlik oranının, durgunluk içindeki enflasyonun dönemler boyunca artış eğilimi göstermesinin para alanında, genel olarak makro ekonomi politikalarında çok oynak ve dalgalı bir uyarma ve daraltma yolu izlenmesinin sonucu olduğu savları giderek önem kazanıyor. Bu savlara göre enflasyon henüz tam olarak ortadan kaldırılmadan daraltıcı politikalar son veriliyor. Bu da enflasyonla savaşımı başarısız kılıyor. (32)

Ekonominin çok yüksek vergilerin, devlet harcamalarının altında ezildiği, ekonomi ve endüstrinin aşırı düzenlemelerden (re-

gulations) bunaldığı şikâyetleri giderek yaygınlaşıyor. Gönenc (refah) politikaları yönünde, gelirin bölüşümünü etkileme alanında çok aşırı gidildiği, özel girişimin, çalışma, kazanma güdü ve dürtüsünün iyice göz ardı edildiği görüşleri çok sık biçimde ileri sürülüyor.

Bu ortam ve dönemde tabii her iktisatçı aynı görüşü paylaşmıyordu. Ücret ve fiyat kontrolleri öneren Keynes'ciler bile vardı. (33) Ama (30, s. 13)te belirtildiği gibi, iktisatçıların çoğunluğunun vergileri, devlet harcamalarını, paranın büyüme hızını düşürmekten yana oldukları söylenebilirdi.

Reagan bu ortamda, sağcı bir partinin adayı, sağcı görüşlerin savunucusu olarak 1981 Ocağında iktidara geldi. Reagan'ın başlangıçtaki iktisat politikası yukarıda açıklamaya çalıştığımız parasalcılık, NCE ve SE anlayışlarının etki ve katkılarıyla oluşmuştu. (30, s. 12).

2. Reagan'ın Önerdikleri ve Getirdikleri

Reagan'ın iktidarının başında ileri sürdüğü iktisat politikasının dört önemli öğeyi içerdiği söylenebilir: i) Vergilerin düşürülmesi. ii) Ekonomideki gereksiz ve verim düşürücü düzenlemelerin ortadan kaldırılması, bu konuda reform yapılması. iii) Enflasyonu düşürmek amacıyla katı ve tutarlı bir para politikası izlenmesi. iv) Devlet harcamalarının kontrol altına alınıp kısılması (savunma harcamalarının artırılması, bunların dışındakilerin kısılması). (31, s. 136; 24, s. ix, 54; 34, s. 32)

Reagan yönetimine göre izleyecekleri politika ile hem enflasyon kontrol altına alınacak, hem de ekonomi güçlüğe uğramadan büyüyüp gelişebilecektir. Vergiler ve kamu harcamaları, vergilerin, devlet harcamalarının ulusal gelir içindeki ağırlığı azalacak (devlet halkın sırtından çekilecek), devlet

bütçesindeki açık (1984'te) ortadan kalkacak, ekonomi sağlıklı bir gelişme yoluna girecekti.

Reagan yönetiminin 1981'deki bu başlangıç önerilerine göre verginin azaltılması SE anlayışına göre gelir artışı sağlayacaktır. Enflasyonla savaşın sıkı ve tutarlı para politikasıyla, yani parasalcı anlayışla sağlanacaktır. İzlenecek politikalarla yaratılacak yeni ve kararlı ortam enflasyon beklentilerini azaltacak, bu azalış, parasal sıklılığın sonucu olarak ortaya çıkacak istem daralmasına rağmen, gerçek gelirden artışın gerçekleşmesine olanak verecektir. Bu sonuncu ve en temelsiz, anlamsız varsayım NCE'ye bağlandığına (tabii böyle bir bağlamanın olanaklı, anlamlı olduğu çok şüphelidir) göre, böylece Reagan yönetiminin başlangıç önerilerinde yukarıda anlatılan üç sağcı görüş de temsil edilmiş olacaktır.

Bu anlayış çerçevesinde hareket eden Reagan yönetimi vergi alanında hızla hareket ederek Kongreye vergi oranlarını önemli ölçülerde düşüren önerilerde bulundu. Bazı düzeltmeler yapılmasına karşın öneriler Kongreden büyük değişikliklere uğramadan geçti. Bunlara göre, önemli değişiklik olarak, gelir vergisi oranında 1981'de %5, 1982, 1983'te %10 düzeyinde azaltma yapılacaktır.

Vergi oranlarındaki bu düşürmelere karşın 1982'de bazı vergilerde artırma (Reagan'a göre geniş ölçüde vergi sistemini düzeltme, paylarına düşen vergileri ödemeyenlere ödettirme, bu alanda reform) yoluna gidilmiştir. Ama bu ters yöndeki eğilimin varlığına karşın Reagan yönetiminin seçim vaadi olan vergi oranlarını düşürme önerisini gerçekleştirdiği söylenebilir. (34)

Düzenlemeler alanında Reagan yönetiminin başarımı (performance) konusunda iki görüşü aktarmakla yetiniyoruz. Bir görüşü (33, s. 159, 162, 168) göre Reagan yönetiminin düzenlemeler alanındaki politikasının,

tüketici yararına ekonomik rekabet sağlama açısından başarısı açık, tek yönlü değildir. Sonuç karışık ve belirsizdir. (35) Bu konularda Reagan yönetiminde iş çevrelerini, özellikle büyük girişimcileri destekleyen bir sapma vardır. Yani Yönetim rekabeti geliştirmekten ziyade endüstriyi koruma yoluna gitmektedir. Böylece Yönetim serbest piyasayı sağlayacağı şeklindeki sözlerini gerçek yaşamda serbest piyasa politikasıyla desteklememiştir.

Diğer bir görüşe göre (19, s. 55), Reagan yönetiminin düzenlemeler alanındaki çabaları tam olmasa da başarılı olmuştur. Bu politikalarla gereksiz düzenlemelere yeniden gidilmesi önlenmiş ama eski düzenlemeler pek ortadan kaldırılamamıştır.

Reagan döneminde Ekim 1982'ye kadar faizden ziyade para miktarındaki gelişmelere önem veren sıkı para politikası izlenmiş, bu tarihten sonra bu politikadan vazgeçilmiş, paranın artış hızı artırılmıştır. (35, s. 1; 36, s. 22, 23). Olayın bu olmasına karşın durumun yorumlanmasında bazı güçlükler vardır.

Bu güçlüklerden (36) en önemlisi şudur: ABD para otoritesince (Fed'ce) Ekim 1979'da açıklanan ve Ekim 1982'ye kadar sürdürülen söz konusu para politikası parasalcı nitelikte sayılabilir mi? Bu soruya (35, s. 1; 15, s. 382)de olumlu yanıt verildiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık (37, s. 388; 14, s. 397, 400)de aynı soruya olumsuz yanıt verilmektedir. M. Friedman'a (14, s. 397) göre söz konusu dönemdeki (1979-1982) para politikası yalnızca sözde parasalcıdır, gerçekte parasalcılığa karşıdır. Parasalcı anlayışa göre parasal büyüklükte kararlı ve öngörülebilir bir büyüme hızı sağlanmalıdır. Oysa anılan para politikasında bu gereğe uyulmamıştır. Dolayısıyla izlenen politika bu açıdan parasalcılığa karşı nitelik taşımıştır.

Böyle olduğuna, Ekim 1982'den sonra parasalcı bir yaklaşım izlenmediğine göre

Reagan yönetiminin 1981-1984 döneminde parasalcı bir para politikası uyguladığı en azından tartışmalıdır. Reagan döneminde yapılan belki 1982'de yaşanan iktisadi bunalıma rağmen sıkı para politikasında (Ekim 1982'ye kadar) eskiye oranla daha fazla ve ısrarla direnilmesidir.

Reagan yönetiminin en başarısız, başlangıç öngörü ve önerilerine en ters başarımının devlet harcamalarındaki gelişmeler, bütçe açığı konusunda ortaya çıktığı söylenebilir. Oysa devlet harcamalarında tutumluluk, bütçe dengesi Cumhuriyetçi Partinin öteden beri en çok vurguladığı noktaların başında geliyordu. Reagan da bütçe dengesinin gerekliliği görüşünü tüm politik yaşamında ısrarla vurgulamıştı.

Reagan yönetimi işbaşına geçtiğinde, başlangıçtaki önerilerinde 1984 yılında devlet harcamalarının gerçek değerle (1981'e oranla) %5 civarında azalacağını, Federal harcamaların ulusal gelir içindeki payının %19,3'e (1980'de %22,4) düşeceğini, bütçe fazlalığı durumuna (1980'de 59,6 milyar dolar bütçe açığı) geçileceğini (37) öngörmüştür (18, s. 141, 148; 34; s. 32, 34; 36, s. 23; 38, s. 157).

Bu öngörülerden hiçbiri gerçekleşmedi: Devlet harcamaları 1981-1984 döneminde gerçek değerler olarak %10 civarında arttı (34, s. 34; 38, s. 157). Federal harcamaların ulusal gelir içindeki payı %23,5'e çıktı (36, s. 23). (38) Bütçenin 1984 yılında fazla verecek yerde rekor düzeyde (170, 180 milyar dolar) açıkla kapanacağı anlaşıldı (34, s. 34; 36, s. 22; 41, s. 29; 42; s. 30). Bu konularda Reagan yönetiminin başlangıç önerileri yönünde sağladığı tek sonucun sivil devlet harcamalarını kısmak, askeri harcamaları artırmak olduğu söylenebilir. (36, s. 23)

Bu açıklamalardan sonra Reagan yönetiminin 1981-1984 dönemindeki uygulama sonuçlarını şöylece özetleyebiliriz : Yönetim vergilerde düşüş sağlamıştır. Düzenle-

meler konusunda durum tartışmalıdır. Para alanında Yönetimin tutarlı bir parasalcı politika izlediği de tartışmalıdır. Buna rağmen Yönetimin Ekim 1982'ye kadar sıkı, bu tarihten sonra genişletici bir para politikası izlediği (ya da FRS'in bu nitelikteki politikasına yardımcı olduğu) söylenebilir. Federal harcamalar ve bütçe açığı konusunda ise Yönetim başlangıçta önerdiklerinin hemen tamamen tersini yapmıştır. Bu alanlarda Yönetimin öngörülleri yönündeki tek sonuç sivil harcamaların kısılması olmuştur.

3. Reagan Yönetiminin Başarımının Değerlendirilmesi

Bu değerlendirmeye Reagan yönetimi döneminde temel iktisadi verilerde gerçekleşmiş gelişmeleri özetleyerek başlamakta yarar vardır.

a. 1981—1984 Dönemindeki İktisadi Durum

ABD ekonomisinde 1981-1984 döneminde yaşanan temel eğilimler şöylece özetlenebilir (36; 43, s. 595-597; 44, s. 156-161):

Ulusal gelirden 1982 yılında %2'yi aşan bir gerileme olmuştur. Öyle ki, 1980 yılındaki gerilemeye de bağlı olarak, 1982'de ulusal gelir 1979 yılındaki düzeyindedir. 1981, 1983, 1984 yıllarında (yıllar boyunca büyüme hızı artmak üzere) ulusal gelir artmıştır. Şimdilerde ulusal gelirden önemli bir büyüme vardır.

İşsizlik oranı 1982, 1983 yıllarında artmış, 1984'te 1981'deki düzeyine (%7,5) inmiştir. Enflasyon oranı 1980'den beri sürekli biçimde azalmıştır. Bugünlerde %4 civarındadır.

Dışalım daima dışsatımın üzerinde olmuş, cari işlemler dengesi, 1980, 1981'deki

küçük artı değerine karşın, 1982'den başlayarak giderek artan, büyük boyutlara yönelen biçimde açık vermiştir.

b. İki Sonuç, İki Başarı

Yukardaki verilere dayanılarak Reagan yönetimi döneminde Amerikan ekonomisinin olumlu gelişmeleri olarak enflasyondaki sürekli azalma, son yıllarda gerçekleştirilen gelir artışı sayılabilir. İşsizlik oranında sağlanan bir başarı yoktur. Bu alanda, o da en iyi yorumla, ancak gerilemenin ortaya çıkmadığı söylenebilir. Dış ticaretteki durum ise tümüyle başarısız olmuştur. Ama dış ticaretteki gittikçe büyüyen açık ve dengesizliğe rağmen, bilindiği gibi dolara büyük istem olmuş, değer olarak dolar rekor üstüne rekor kırmıştır. Bu eğilimin durduğu da söylenemez. (39)

Bu genel durum karşısında Reagan yönetimi döneminde iki sonuç ve iki başarının ortaya çıktığı kanısındayız. Sonuçlar, i) vergi yükünün azaltılması, ii) sivil devlet harcamalarının artırılmamasıdır. Başarılar, iii) son iki yılda gelirin artırılması, iv) enflasyonun aşağıya çekilmesidir.

Vergilerin düşürülmesinin, vergi yükünün azaltılmasının, büyük bütçe açıklarına neden olmaması koşuluyla bir başarı sayılması düşünülebilir. Ama yukarıda anlatıldığı gibi, Reagan yönetimi döneminde bütçe açıkları çok büyük düzeylere ulaşmıştır. Böyle olunca, bu açık sonsuza dek süremeyeceğine göre bir gün, en sağlam kaynak olarak vergi artışına başvurulması kaçınılmaz olacaktır. Nitekim başkanlık seçim yarışmasında Demokrat Parti adayı bu zorunluluğa sürekli biçimde dikkat çekmekte, böyle bir seçim öncesinde pek beklenir ve istenir olmamasına karşın vergileri artırmayı önermektedir. Seçildiğinde Reagan'ın da vergileri artırma durumunda kalacağını belirtmekte, kendisi

ile Reagan arasındaki tek farklılığın kendisinin açık konuşmasına karşın Reagan'ın gerçeği saklamasından ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Her ne kadar durum gelecekte belli olacaksa da, bizce Mondale'in söyledikleri gerçeği yansıtmaktadır. Dolayısıyla Reagan yönetimi döneminde sağlanan vergi yükünün azaltılması sonucunun kısa süreli, geçici olduğu söylenebilir.

Reagan yönetimince sağlanan ikinci sonuç (sivil harcamaların kısılması, askerî harcamaların artırılması) bir başarı mıdır? Devletin transfer harcamalarında çok ileri gittiğini, bu amaçla oluşturulan bürokrasinin büyük yük ve kayıplara neden olduğunu, bu harcamaların insanları tembelliğe ittiğini, hakkı ve gereksinimi olmayan birçok kişiye çıkar sağladığını düşünen kişiler için sivil harcamaların azalması ya da artışlarının durdurulması başarı sayılabilir. Ulusal savunmada çok geri kaldığını düşünenler de askerî harcamalardaki artışları yerinde bulabilirler. (40) Ama biz bu görüşleri paylaşmadığımızdan bu sonucu başarı saymıyoruz.

c. İki Başarı

Bu konuya Carter döneminde ulusal gelirin ilk üç yılda arttığını, son yılda azaldığını belirterek başlamak istiyoruz. Öyle ki 1976-1980 döneminde gerçek değerlerle ulusal gelir %13,62 oranında (2316,3 milyar dolardan 2631,7 milyar dolara) artmıştır. 1984 yılında büyüme oranının %6 olacağı varsayımıyla 1980-1984 döneminde ulusal gelir gerçek değerlerle %10,29 oranında (2631,7 milyar dolardan 2902,5 milyar dolara) artmış olacaktır. (43, s. 597) (Ama burada enflasyonun Carter döneminde giderek hızlandığına, buna karşılık Reagan yönetimi süresinde giderek yavaşladığına da dikkat çekmeliyiz.)

Görüldüğü gibi büyüme hızı yönünden Carter yönetimi daha başarılıdır. Ama seçim öncesi yılda gelirden Carter döneminde (1980 yılında) azalma, Reagan yönetiminde (1984 yılında) artma olmuştur. Yani Reagan büyümeyi seçim öncesine rastlatmayı başarmış ya da bu konuda şansını yaver gitmiştir. (41)

Büyümenin seçim öncesine rastlaması olgusunun Yönetim için bir başarı mı, yoksa şans mı olduğu konusunda Reagan'ın bir demecine de değinmek istiyoruz. 1982 yılında yeni vergiler önerdiği konuşmasında (32, s. 180) Reagan büyümenin ani ve patlama şeklinde değil, yavaş ama sağlam biçimde, verimlilik artışına dayalı, bütçe açıklarını gerçekleştireceğini söylemektedir. Bu düşünce ve öngörüdeki Reagan'ın 1983 yılındaki, özellikle 1984 başındaki büyük gelir artışını önceden görebildiğini söylemek bizce güçtür.

Bu noktaları belirttikten sonra şimdi söz konusu başarıları daha yakından görmeye geçeceğiz. Buna geçmeden bu başarıların «Reaganomics»e bağlanabilmesi savının geçerliliğini çok şüpheli bulduğumuzu belirtmek istiyoruz.

c1. Gelir Artışı

1983, 1984 yıllarında gerçekleşen büyümenin üç sistematik uyarıcısı olduğu söylenebilir : i) 1982 sonrasında para miktarında hızlı artış. ii) Vergilerin azaltılması. iii) Büyük bütçe açığı. Bildiğimiz kadarıyla bunların gelir artışında etkin olduğu konusunda pek tartışma yoktur. Tartışma bu etkilerin görece önemi ve özellikle de verginin azaltılmasının yarattığı etkinin hangi yolla oluştuğu noktalarındadır.

Yukarıda Reagan yönetiminin para alanında parasalcı bir yaklaşım izlediğinin tartışmalı olduğunu anlatmıştık. Tartışılan nokta açısından daha önemli olarak 1982

yılı sonlarında izlenen genişletici para politikalarının Keynes'ci anlayışa daha yakın olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 1982 sonlarında başlayan yüksek hızlı para artışı 1983, 1984'te gelir artışı yaratmışsa (ki bu yönde etkili olduğu söylenebilir) bu katkı parasalcı anlayışın değil, Keynes'ci yaklaşımın sonucudur. (Aşağıda bu para artışının enflasyonist etkisi konusundaki parasalcı görüş ve öngörülere değinilmektedir.)

SE görüşü taraftarları vergi oranlarının düşürülmesinin girişimcileri uyardığını, böylece yatırımlarda bir artış olduğunu söylemektedirler. Bu sav doğru ve geçerli sayılabilir.

Ama karşı görüş olarak vergileri azaltmanın Keynes'ci etkiler yarattığı savı da ileri sürülebilir. Bu sava göre önce, vergi oranlarının azaltılmasının Keynes'ci politika anlayışına ters düşmediğini belirtmek gerekir. Çünkü bilindiği gibi Keynes'ci politikaya göre ekonomi durgunluğa düştüğünde devlet harcamalarını artırmak ve/veya vergileri azaltmak gerekir. Ekonomide aşırı canlanma, istem ve harcama patlaması olduğunda ters yönde (harcamaların kısılanması, vergilerin artırılması) politikalar izlenmelidir. Nitekim Keynes'ci anlayışın egemen olduğu dönemlerde (örneğin Kennedy döneminde) vergi oranları düşürülmüş ve bunun olumlu sonuçları sağlanmıştır. (42)

İkinci olarak birikim (tasarruf) eğilimi alanında son yıllarda ABD ekonomisinde gözlenen, klasik iktisat kuramı anlayışına ters eğilimlere dikkat çekilebilir: SE görüş ve öngörüsü doğru olsaydı şimdilerde kişilerin birikime yönelmeleri gerekirdi. (43) Oysa bugünlerde enflasyonun düşmesine, dolayısıyla fiyat artışlarının üstünde bir artı faiz oranının varlığına karşın birikim eğilimi yükselmemiştir. Tersine artı gerçek faizin olduğu bugün, eksik gerçek faizin bulunduğu geçmiş dönemlere oranla daha düşük birikim eğilimi vardır. (44)

Vergilerin azaltılmasının yarattığı etkiler konusundaki bu kısa tartışmanın sonuçları şöylece özetlenebilir : Bu vergi politikasının SE görüşüne göre etki yarattığı doğrudur. Ama aynı politikanın Keynes'ci anlayışa uygun olarak, istemi, harcamayı, özellikle de tüketimi kamçılıyarak etki yarattığı da yadsınmaz. Hatta bu Keynes'ci katkının SE yönündeki etkiden daha baskın olduğu da söylenebilir.

Öte yandan büyük harcama kaynağı olarak bütçe açıkları vardır. Fed Başkanı olan P. A. Volcker'ın da dediği gibi, artan bütçe açıkları gerileme döneminden çıkmakta olan ekonomide satın alma gücüne geniş ve büyüyen uyarı kaynağı sağlamıştır (45, s. 6). Gerilemeden çıkışta bütçe açığı politikasının önemli bir Keynes'ci politika aracı olduğu ise bilinmektedir.

Gelir artışını sağlayabilecek üç sistematik etkeni (para politikası, vergilerin düşürülmesi, bütçe açığı) kısaca incelediğimiz bu açıklamaları aşağıdaki tek cümleyle özetleyebiliriz : Bizce ABD'deki 1983, 1984 gelir artışları SE anlayışından ziyade Keynes'ci politikaların sonucudur.

c.2 Enflasyonun Aşağıya Çekilmesi

Yukarda da belirttiğimiz gibi Reagan yönetimi süresinde sağlanan en başarılı sonuç enflasyonun hızının kesilmesidir. Bu sonucu hangi etkenler yaratmıştır? Aşağıda kısaca bu etkenleri belirtmeye çalışacağız. Konuyu üç başlık altında ele alacağız : i) para politikası; ii) ulusal gelirden gerileme; iii) diğer etkenler.

Enflasyonun aşağı çekilmesinde Ekim 1982 öncesinde uygulanan para politikasının etkin olduğunu yadsıyacak değiliz. Ama yukarda anlatmaya çalıştığımız gibi, söz konusu politikanın parasalcı niteliği şüpheli ve tartışmalıdır. Dolayısıyla söz konusu et-

kinin parasalcı anlayışa bağlanabilmesinin güçlükleri vardır.

Burada parasalcıların bir öngörü yanılmasına da değinmek istiyoruz : (46)ya göre parasalcılar (bu arada M. Friedman) 1982 yılı sonları ve 1983 yılı başlarındaki hızlı para artışını ve bunun gecikmeli fiyat etkilerini göz önüne alarak 1984'te enflasyon oranını en az %8, 9 olarak öngörmüşlerdi. Oysa bugün bu oranın çok altında kaldığı bilinmektedir.

Enflasyon hızının kesilmesinde en önemli etkenlerin başında 1980-1982 döneminde ulusal gelirden gerilemenin, buna bağlı olarak işçi ücretlerinin ılımlı artışının geldiği görüşü sıkça ileri sürülmektedir (örneğin, 24, s. 5, 33, 205; 49, s. 392). Bu görüş doğru ise (ki bizce geniş ölçüde doğrudur) Phillips eğrisi etkinliğini yeniden kazandırmakta, enflasyonun yok edilmesi ancak gerileme ve işsizlik pahasına sağlanabilmektedir. Böylece bir Keynes'ci görüşün (enflasyon ancak çok acı bir gerileme ilacıyla öldürülebilir) geçerliliği kanıtlanmakta, enflasyonla işsizlik (gerileme) arasında öyle çok zor bir seçim durumu olmadığı görüşünün (NCE'ci görüş, 10, s. 139) gücü azalmaktadır.

ABD'de enflasyonun hızının kesilmesinde diğer etkenlerin katkısı da söz konusudur. Bunların başında doların değerlenmesinin yarattığı dışalım ucuzluğu gelmektedir. Böylece ABD piyasaları bol miktarda, dolara göre ucuz dışalım maliyeti dolmuştur. Tarımsal ürünlerin bollaşması, petrol fiyatlarının düşmesi de bu etkenler arasında sayılmaktadır. Bütün bunlar fiyat artışlarının frenlenmesinde etkin olmuştur. Bu yazıda ele aldığımız konular açısından dışsal sayılabilecek bu etkileri Reagan yönetimine bağlamak bize güç görünmektedir. (45)

Bu bahisteki açıklamalarımızı da iki tümceyle özetlemek istiyoruz : Reagan yönetimi döneminde meydana gelen enflasyonun aşağıya çekilmesi olgusu «Reagano-

mics»ten ziyade Keynes'ci politikanın sonucu sayılabilir. Bu sonuçların sağlanmasında dışsal etkenlerin de katkısı olmuştur.

4. Özet ve Sonuç

Kanımızca Reagan yönetimi döneminde iktisat alanında önemli bir başarı sağlanmıştır. Tek belirgin başarı enflasyonun aşağıya çekilmiş olmasıdır. Ama buna karşılık çok büyük, rekor düzeylere ulaşan bütçe ve dış ticaret açıkları yaratılmıştır.

Başarı kazanıldığı kabul edilse bile bu başarılar «Reaganomics»ten ziyade Keynes'ci politikaların sonucu olmuştur. Çünkü, Keynes'cilerin kabul edemeyeceği yaklaşım ve uygulamalarına, ters yöndeki tüm söz, öneri ve demeçlerine karşın Reagan Keynes'ci politikalarından fazla uzaklaşmamıştır. Bu durum belki de ABD gibi bir toplum ve ekonomide Keynes'ci politikaların dışına çıkılmasının güçlüğü'nün sonucudur.

31 Ekim 1984
ANKARA

Kaynaklar

- (1) FRIEDMAN, M. : The Role of Monetary Policy, P. G. KORLIRAS, R. S. THORN (Ed.), **Modern Macroeconomics, Major Contributions to Contemporary Thought**, Harper International Edition, New York, 1979 içinde, s. 91-102.
- (2) FRIEDMAN, M. : Nobel Lecture : Inflation and Unemployment, **Journal of Political Economy**, July 1977, s. 451-471.
- (3) TURNOVSKY, S. J. : **Macroeconomic Analysis and Stabilization Policy**, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
- (4) BEGG, D. K. H. : **The Rational Expectations Revolution in Macroeconomics, Theories and Evidence**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1982.
- (5) UYGUR, E. : **Neoklasik Makroiktisat ve Fiyat Bekleyişleri, Kuram ve Türkiye Ekonomisine Uygulama**, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1983.
- (6) VROMAN, W. : The Wage Deceleration of 1982-83, **Challenge**, May/June 1984, s. 35-41.
- (7) MADDOCK, R., CARTER, M. : A Child's Guide to Rational Expectations, **The Journal of Economic Literature**, March 1982, s. 39-51.
- (8) HOOVER, K. D. : Two Types of Monetarism, **The Journal of Economic Literature**, March 1984, s. 58-76.
- (9) CHICK, V. : Monetarist Views on Inflation, D. F. HEATHFIELD (Ed.), **Perspectives on Inflation, Models and Policies**, Longman, London, 1979 içinde.
- (10) STEIN, J. L. : Monetarist, Keynesian and New Classical Economics, **The American Economic Review**, May 1981, s. 139-144.
- (11) GORDON, R. J. : Recent Developments in the Theory of Inflation and Unemployment, P. G. KORLIRAS, R. S. THORN (Ed.), **Modern Macroeconomics, Major Contributions to Contemporary Thought**, Harper International Edition, New York, 1979 içinde, s. 259-284.
- (12) McCALLUM, B. T. : Monetarist Principles and the Money Stock Growth Rule, **The American Economic Review**, May 1981, s. 134-138.
- (13) NORDHAUS, W. D. : Macroconfusion : The Dilemmas of Economic Policy, J. TOBIN (Ed.), **Macroeconomics, Prices, and Quantities, Essays in Memory of Arthur M. Okun**, Basil Blackwell, Oxford, 1983 içinde, s. 247-267.
- (14) FRIEDMAN, M. : Lessons from the 1979-82 Monetary Policy Experiment, **The American Economic Review**, May 1984, s. 397-400.
- (15) FRIEDMAN, B. M. : Lessons from the 1979-82 Monetary Policy Experiment, **The American Economic Review**, May 1984, s. 382-387.
- (16) SARGENT, T. J., WALLACE, N. : Rational Expectations and the Theory of Economic Policy, P. G. KORLIRAS, R. S. THORN (Ed.), **Modern Macroeconomics, Major Contributions to Contemporary Thought**, Harper International Edition, New York, 1979 içinde, s. 103-113.
- (17) LUCAS, R. E. : Econometric Policy Evaluation : A Critique, K. BRUNNER, A. H. MELTZER (Ed.), **Theory, Policy, Institutions : Papers from the Carnegie - Rochester Conferences on Public Policy**, North-Holland, Amsterdam, 1983 içinde, s. 257-280.
- (18) HAILSTONES, T. J. : **A Guide to Supply-Side Economics**, R. F. Dame, Inc., Richmond, Virginia, 1982.
- (19) RAHN, R. W. : Supply-Side Economics : The U.S. Experience, **24** içinde, s. 43-57.

(20) McCLURE, J. H., WILLETT, T. D. : Understanding the Supply-Siders, 24 içinde, s. 59-69.

(21) GALBRAITH, J. K. : The Way Up from Reagan Economics, C. LOWE (Ed.), **Reaganomics : The New Federalism**, The H. W. Wilson Company, New York, 1984 içinde, s. 164-173.

(22) ULMER, M. J. : What Economists Know, C. LOWE (Ed.), **Reaganomics : The New Federalism**, The H. W. Wilson Company, New York, 1984 içinde, s. 9-19.

(23) MORISHIMA, M. : Turning Swords into Shares, **The Times Higher Education Supplement**, July 20, 1984, s. 16.

(24) STUBBLEBINE, C. Wm., WILLETT, T. D. (Ed.), **Reaganomics, A Midterm Report**, Institute for Contemporary Studies, San Francisco, California, 1983.

(25) BLINDER, A. S. : Interview, The Keynesian Restoration, **Challenge**, May/June 1984, s. 26-34.

(26) SELIGMAN, D. : Why Americans Don't Save Enough, **Fortune**, April 2, 1984, s. 18-26.

(27) MODIGLIANI, F. : The Monetarist Controversy or, Should We Forsake Stabilization Policies?, **The American Economic Review**, March 1977, s. 1-19.

(28) SOBRAN, J. : Reaganomics without Reagan, C. LOWE (Ed.), **Reaganomics : The New Federalism**, The H. W. Wilson Company, New York, 1984 içinde, s. 147-156.

(29) BARRO, R. J. : Rational Expectations and Macroeconomics in 1984, **The American Economic Review**, May 1984, s. 179-182.

(30) WILLETT, T. D. : Fighting Stagflation : Macroeconomics under Reagan, 24 içinde, s. 11-26.

(31) WILSON, J. O. : Can Reaganomics Be Salvaged?, C. LOWE (Ed.), **Reaganomics : The New Federalism**, The H. W. Wilson Company, New York, 1984 içinde, s. 173-181.

(32) REAGAN, R. : The 1982 Tax Bill, C. LOWE (Ed.), **Reaganomics: The New Federalism**, The H. W. Wilson Company, New York, 1984 içinde, s. 173 - 181.

(33) MOORE, T. G. : The Reagan Deregulation Program : An Assessment, 24 içinde, s. 159-168.

(34) FISHER, A. B. : What's Left of Reaganomics?, **Fortune**, February 20, 1984, s. 30-34.

(35) BRIMMER, A. F. : Monetary Policy and Economic Activity : Benefits and Costs of Monetarism, **The American Economic Review**, May 1983, s. 1-12.

(36) NEWSWEEK : August 27, 1984.

(37) McCALLUM, B. T. : Monetarist Rules in the Light of Recent Experience, **The American Economic Review**, May 1984, s. 388-391.

(38) EHRBAR, A. F. : Reagan Steps Back from Reaganomics, C. LOWE (Ed.), **Reaganomics : The New Federalism**, The H. W. Wilson Company, New York, 1984 içinde, s. 156-163.

(39) FINANCIAL TIMES : October 1, 1984.

(40) STEINBERG, B. : Why You Can't Love the Deficit, **Fortune**, October 15, 1984, s. 27-30.

(41) The ECONOMIST : 28 July-3 August 1984.

(42) NEWSWEEK : August 6, 1984.

(43) IMF : **International Financial Statistics**, Yearbook 1984.

(44) FORTUNE : August 20, 1984.

(45) VOLCKER, P. A. : Facing Up to the Twin Deficits, **Challenge**, March/April 1984, s. 4-9.

(46) INTERNATIONAL BUSINESS WEEK; Economics, The Monetarists Scramble to Explain Low Inflation, August 13, 1984, s. 104, 109.

(47) NEWSWEEK, July 16, 1984.

(48) The ECONOMIST : 22-28 September 1984.

(49) PIERCE, J. L. : Did Financial Innovation Hurt the Great Monetarist Experiment?, **The American Economic Review**, May 1984, s. 392-396.

Arz Yönü Ekonomisi

Ahmet Kılıçbay

İÜ İktisat Fakültesi profesörlerinden Dr. Ahmet Kılıçbay'ın kitapları arasında *Ekonometrinin Temelleri* (1980) ile *İktisadî Planlama* (1981) var.

1940'lardan beri büyük bir güce sahip olan, iktisat politikalarında yer eden Keynes'gil «Talep Yönü Ekonomisi»ne karşı çağdaş bir tepki olarak gelişen arz yönü ekonomisi özü ile yeni bir doktrin, yeni bir ideoloji değil, eski görünümün yeni terminoloji ile sunulmasıdır. Arz yönü ekonomisinin özünde, kökünde Keynes'gil felsefeye karşı serbest ekonomi (*laissez faire*) ideolojisinin yeniden başkaldırması gibi bir eğilim vardır.

1940'lardan sonra Keynes'yen teorinin de tesiri ile iktisadi düşünce ve iktisat politikası alanlarında talep yönü ekonomisi önem kazanmış ve gelişmiştir.

Geçmiş yarım yüzyıl içinde talep yönü ekonomisinin gelişmesinin sebeplerinden başlıcaları şunlardır.

— Uzun yıllardan beri iktisatçıların talebin sürükleyici, çekici ve ekonomiyi harekete geçirici yönü üzerinde durmuşlardır. Özellikle, ekonomik durgunluk ve ekonomik depresyondan kurtulmada talebin rolünü belirleyen konjonktür teorilerinde talep yönü ekonomisi ayrı bir yer ve önem kazanmıştır.

— Öte yanda, özellikle 1940 ve 1950'ler sonrasında iktisat literatüründe büyük yer tutan kalkınma ekonomisi ile ilgili kitap ve makaleler talebi bir hareket noktası olarak görmüş ve kalkınmada talebin ve talep artışının rolünü vurgulamışlardır.

— Nihayet Keynes'in açtığı yeni çığır, istihdam teorisine tutulan yeni ışık ve yine Keynes'in metodoloji bakımından iktisat bilimlerinin ile istihdamın artırılmasında talep yönüne büyük ağırlık verilmiştir. Öte yanda Keynes'in metodoloji bakımından iktisat bilimine büyük katkısı sayılan makro-ekonomik yaklaşım, yalnız ve yalnız efektif talebi oluşturan unsurlarla ilgilenmiştir.

Daha sonraları Keynes'in teorisini iktisat politikası modeli olarak ele alan ülkeler talebi kontrol eden iktisat politikasına ağırlık vermişlerdir.

Daha geniş bir perspektif çerçevesinde

ele aldığımız zaman Keynes'yen iktisat politikası modelinin, refah ekonomisinin başarısının efektif talebin ve gelir dağılışının devletçe kontrolüne ve gelir dağılışı biçimine bağlı olduğunu görürüz.

Keynes'yen görüş ve ona bağlı politikalar birçok ülkede birkaç on yıl hızla ve güçle devam etti.

ATLANTİK'İN ÖTE YAKASINDAN GELEN YENİ BİR SES

Amerika'da 1980 seçimlerini R. Reagan'ın kazanması ile bu ülkenin iktisat politikasında ciddi bir değişme oldu. Bu politika geçmişte belli ölçülerle uygulanan Keynes'yen yaklaşımın karşısında yer alan bir temele dayalı idi. Yeni Cumhurbaşkanı'nın uygulamaya koymak istediği iktisat politikası modeli geçmiş birkaç on yıl boyunca uygulanan özü ile hükümetlerin para ve maliye politikalarının karşısında yeni bir yaklaşıma, yeni bir görüşe dayalı gibi görünüyordu. Keynes'in ekonomik felsefesi devlet eli ile istihdamın artırılması prensibine dayandığı halde sonradan şu öz'e bağlı bulunuyordu:

«Devlet'in ekonomistleri ne kadar akıllı, ne kadar bilgili olurlarsa olsunlar umulan hedefe ulaşamazlar. Zira ekonomide bilemedikleri çok şey, kontrol edemeyecekleri çok eleman vardır. Ekonomi kendi haline bırakılır, devlet müdahalesi en aza indirilirse sistem çok daha iyi işler, yatırımlar artar, mekanizma kendi kendini devamlı olarak yenileyerek daha iyi sonuçlara varır.»

NEDİR ARZ YÖNÜ EKONOMİSİ?

«Arz yönü ekonomisi» terimi ilk bakışta Keynes'yen «talep yönü ekonomisi»nin tam karşısında, ona zıt bir model olarak dikkat çeker. Pek derine inmeyen bir yaklaşımla bi-

ri talep yönüne ağırlık veriyor, yeni yaklaşım ise «arz yönü»ne denilebilir. Bu kabukta, görünüşte gerçek payı vardır. Keynes bir ekonomide toplam talebi artırarak üretimi ve istihdamı artırmayı öngören iktisat politikası tedbirlerinin başarı şartlarını ve şanslarını araştırmıştır. Keynes modelinde Devlet bu politikanın yapıcısı ve motorudur. Ekonomi ise yapısal özelliklerine göre buna cevap verir.

«Arz yönü ekonomisi» üretime, arz'a ve ekonominin büyümesine önem ve ağırlık verir. Arz yönü ekonomisinde gelir dağılışı bir hedef olarak yer almaz. Keynes teorisinde gelir dağılışı iki açıdan öneme sahiptir. Biri, Keynes modelinin özelliği ve tekniği gereği gelirin dar gelirliye doğru akması ile tüketim meylini yükselterek para ve maliye politikalarının gücünü ve tesirliliğini artırdığı görüşüdür. İkincisi ise Keynes'yen felsefeden kaynaklanan refah ekonomisi modeli ve bu modelin «ekonomik tesirlilik» ve «prodüktivite»den çok gelir dağılışına ağırlık veren bir ton kazanmış olmasıdır.

Arz yönü ekonomisinde gelir dağılışı ikinci sırada yer alır. Birinci sırada ise «serbest piyasa ekonomisi»nin işleyişine imkân verilmesi ve bunun doğuracağı ekonomik tesirlilik yer alır.

Kabukta talebe ağırlık veren Keynes ekolünün görüşü ile arz'ın önemini vurgulamak ister görünen «arz yönü ekonomisi» görüşü arasındaki fark aslında bundan çok daha derinlere gider.

Arz yönü ekonomistleri görüşlerini ortaya atıp uygulamaya geçildikten sonra Amerika'da geniş bir iktisatçı kadrosunun katıldığı tartışmalar başladı. Aralarında M. Friedman'ın da bulunduğu ünlü iktisatçıların tartışmalarından sonra şöyle bir tablo ortaya çıktı. Roosevelt döneminde başlayan yeni iktisat politikası (**New Deal**) geniş çizgileri ile Keynes'yen bir havaya sahip bulunuyordu. Bu iktisat politikası modelinde Dev-

letin tam istihdam sağlama ve sosyal refahı artırma amacına sahip ekonomik refah programları Amerikan ekonomisini geleneksel özelliklerinden uzaklaştırmış, piyasa ekonomisinin yaratıcı, itici gücünü zayıflatmıştır. Reagan'ın amacı bu geleneksel Amerikan değerlerini canlandırmak, ekonomiye geleneksel niteliğini ve dinamizmini kazandırmaktır.

Keynes modeli, iktisat politikası modeli olarak toplam talebi değiştirmeye yönelik para ve maliye politikası paketini önerir. Keynes'yen iktisat politikası modelinde yatırımların üreticiliği, yatırımların sektörlerle dağılışı ve mal hizmetlerin «nispi fiyat değişimleri» ele alınmaz. Zira, adı üstünde model «makro model»dir. Keynes modeli mal ve hizmet üretimi ve arzı ile ilgilenmez. Arz yönü ekonomisi yatırım, yatırımların dağılışı, üretim, verimlilik, nispi fiyat değişimleri ve bunların piyasa mekanizması içinde tesirlerini ele alır.

Arz yönü ekonomisinin temel felsefesini ve yaklaşımını sunarken Reagan «devleti küçülteceğiz» demiştir. Bu, şüphesiz, devletin gücünü azaltacağız, otoritesini zayıflatacağız, prestijini düşüreceğiz, demek değildir. Bu

- devletin ekonomiye müdahalesini azaltacağız;
- devletin ekonomideki yerini sınırlayacağız, demektir.

Bu amaçla Reagan müdahale, formalite ve kontrolleri en aza indirmiş ve vergi ve harcamaları azaltarak kamu maliyesinin piyasa ekonomisi üzerindeki tesirlerini hafifletme kararını vermiştir.

Birincide kontrol ve müdahaleleri kaldırmış (**deregulation**'a gitmiş), ikincide ise özellikle vergilerde büyük indirimler yapmıştır.

Kontrollerin azaltılması, müdahalenin sınırlanması sonunda mesela uçak işletmeciliğinde iç hatlarda rekabet, rasyonellik ve verimlilik büyük ölçüde artmış ve iç hat uçak

taşımacılığı fiyatları büyük ölçüde düşmüştür. Reagan'ın asıl önemli enstrümanı vergi indirimleri olmuştur. Bunun sonucu bugün hâlâ tartışılmaktadır.

Reagan müşavirleri Laffer, M. L. Weidenbaum ve öteki arz yönü savunucuları vergi indirimini anahtar olarak kullanıp ondan şu sonuçları bekliyorlardı:

- Yatırım, verimlilik, üretim artacak.
- Vergiler düşse de vergi hâsılatı artacak (gelirler arttığından).
- Bütçe harcamaları, özellikle sosyal refah ödemeleri azaltılarak kısılacak.
- Enflasyon hızı düşecek.
- İşsizlik azalacak.

Arz yönü ekonomisi iktisadi faaliyetlerin yürütücüsü insan üzerinde uyarı tesiri yapan, onu yatırıma, üretime yönelten teşvik edici unsurlara ağırlık veren bir özelliğe sahiptir. Arz yönü ekonomisi ekonomik dinamizme ve büyümeye yöneliktir.

Ünlü iktisatçı ve Nobel ödülü sahibi ve karma ekonomi savunucusu Samuelson'un (*) da belirttiği gibi Roosevelt döneminde ve ondan sonraki yarım yüzyıllık dönem içinde hükümet kontrol ve müdahaleleri hızla artmış ve piyasa ekonomisinin çekici, yürütücü gücü zayıflatılmıştır. Hatta Samuelson'a göre verimliliğin yerinde sayması ve enflasyon yine kamu kesiminin aşırı büyümesi sonucudur.

ARZ YÖNÜ EKONOMİSİ YENİ DEĞİLDİR

Klasik iktisat teorisinde başka terminoloji ile yer alan arz yönü 1930'lardan sonra yerini o zaman için modern sayılan fikirlere ve yeni iktisat prensiplerine terk etmiştir. 1930'lardan sonra birkaç yarım yüzyıl

(*) Paul Samuelson, National Bureau of Economic Research toplantısında Samuelson'un katkısı.

Tasarruflarınızı dünyanın büyük bankalarından birinde değerlendirin



**Akbank,
dünyaca
tanınıyor,
biliniyor**

Dünyaca ünlü
ekonomi dergisi
"Euromoney"nin Haziran

1984 sıralamasına göre Akbank, yine
dünyanın 500 büyük bankası arasında
yer alıyor.

Bu yıl Akbank gelir artış hızında
dünyanın 7. bankası.
Büyüme hızında ise 33. sırada.

**Akbank
büyük bir
mali gücü
temsil ediyor**

Sermaye	15 milyar
İhtiyatlar	37 milyar
Kâr (Vergi sonrası)	8 milyar

Siz de tasarruflarınızı büyük bir mali
gücü temsil eden, dünyanın büyük
bankalarından birinde, Akbank'ta
değerlendirin.

Vadeli Mevduat Hesabı

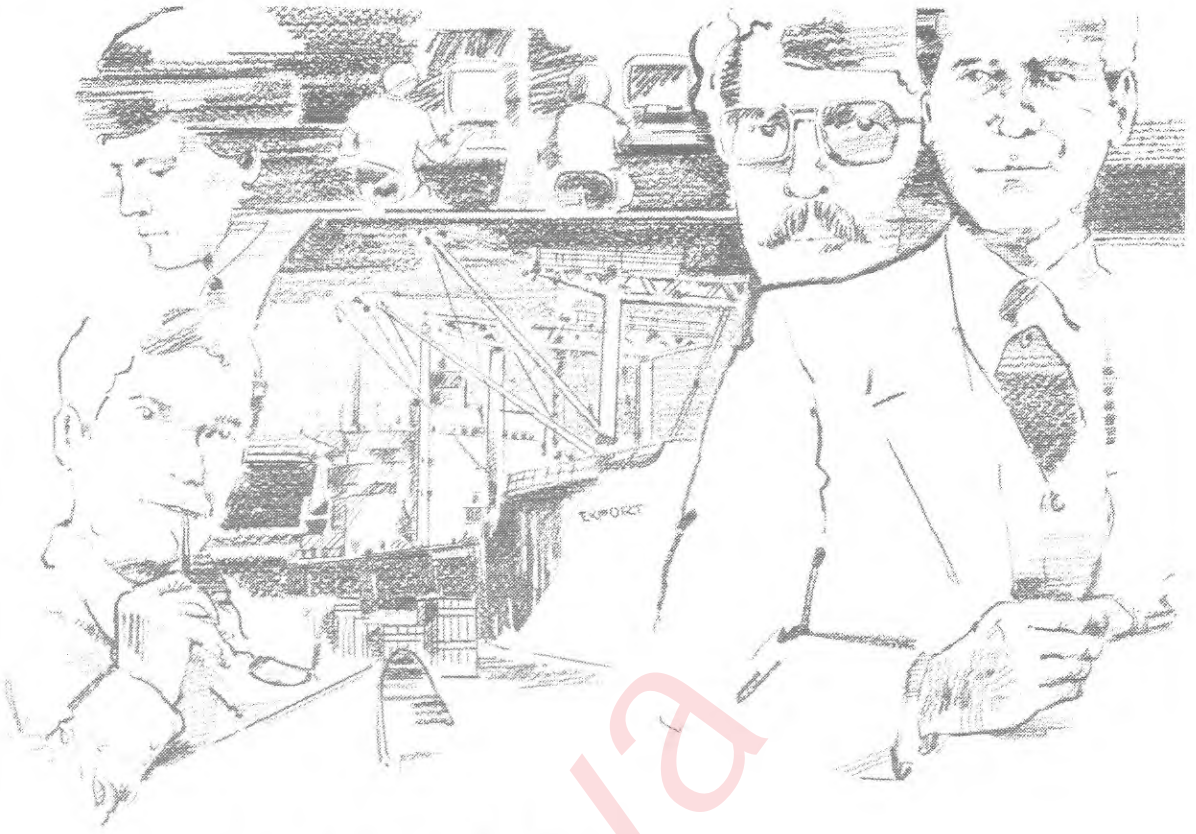
Akbank'ta 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 1 yıl
sürelili Vadeli Mevduat Hesabı açabilir,
tasarruflarınızı çoğaltabilirsiniz.

Aksertifika

Aksertifika olarak, tasarruflarınızı 3 ay,
6 ay, ve 1 yıl süreli değerlendirebilirsiniz.
Aksertifika'nın faiziyle devredilmesi, el
değiştirmesi mümkündür. Aksertifika
yalnız sizin bilginizdedir.

Akbank'ın dünya listelerinde sürekli
yer alması, büyük mali gücünün ve
sağlıklı gelişiminin en güzel kanıtıdır.
Siz de tasarruflarınızı
dünyanın büyük bankalarından birinde,
Akbank'ta değerlendirin.

AKBANK
"Güveninizin eseri"



DIŞBANK DİNAMİZMİ

Bankacılık dünyasında bugün bir
DIŞBANK gerçeği var artık...

DIŞBANK'la dış pazarlarda etkinsiniz...

DIŞBANK'la dış pazarlarda güçlüsünüz...

DIŞBANK'la dış pazarlarda kazançlısınız...

Dış pazarlara ulusal bir bankanın
güvencesiyle, deneyimiyle,
dinamizmiyle çıkın, iş hacminizi
genişletin...

DIŞBANK TÜRK
DIŞ TİCARET
BANKASI
Çağı aşan banka

devam eden bu görüş ve ona bağlı politikalar, 1974'lerden sonra başlayıp gelen stagflasyon eski fikirlerin yeni isim altında sunulmasına yol açmış ve özellikle teşebbüs teşvik edecek, yatırımları çoğaltacak, üretim ve sonunda vergi hâsılatını artıracak maliye politikalarına yol açmıştır. «Arz Yönü Ekonomisi»nin Amerika'da uygulanmasında anahtar enstrüman vergilerin düşürülerek ekonominin harekete geçirilmesidir. Bu yüzden Reagan vergileri artırarak bütçe açıklarını kapatma teklif ve tavsiyelerine şiddetle karşı durmaktadır.

ARZ YÖNÜ POLİTİKALARININ BUGÜNKÜ DURUMU VE SONUÇLARI

Reagan'ın arz yönü iktisat politikası enflasyon hızını düşürmede, işsizliği kısmen azaltmada başarılı olmuş ve ekonomik büyüme hızı yükselmiştir.

Buna karşılık «arz yönü» ekonomisinin dayandığı «laissez faire» felsefesi gereği dış ticarete ve dış ekonomik ilişkilerde sübvansiyonlara ve korumacılığa başvurmamış ve dış ticarete sübvansiyona ve korumacılığa dayalı Avrupa ve Japon ekonomilerine karşı Amerikan ekonomisini savunmasız bırakmıştır.

Reaganomics

- bütçe açıklarını büyütmüş,
- doların değerini olması gerekenin %30 üstüne çıkarmış;
- ithalat artmış,
- ihracat kösteklenmiş,
- faiz haddi yükselmiş,
- yatırımlar azalmış,
- ödemeler dengesi bozulmuştur.

Reagan politikasından hâlâ umutludur. Bütçe açıklarının kapanacağını, faizin düşeceğini, doların normal değere düşeceğini, ihracatın canlanıp ithalatın normal düzeye ineceğini ummaktadır.

ARZ YÖNÜ FELSEFESİ VE TÜRK EKONOMİSİ

24 Ocak kararları ve ondan sonraki iktisat politikalarında «arz yönü ekonomi felsefesi» ile fikri bir bağlantı vardır, denilemez. Zira Türkiye'de batı âleminde 1930 sonrası Keynes'yen, 1970'ler sonrası ilgi kazanan «laissez faire» görüş ve uygulamaları yoktur. Ancak 24 Ocak 1980, özellikle 1983 Aralık ayından sonra piyasa ekonomisinin itici gücünden, dinamizminden, dengeleyici tesirlerinden yararlanmak isteği vardır. Faizde, dövizle ilgili işlemlerde, ithalatta, ihracatta nispi serbestleşme, KİT fiyatlarının serbest bırakılması, KİT'lerin bir kısmının satılması, geri kalanların piyasa şartlarına göre çalışması yollarının aranması, kısaca devletin ekonomik anlamda küçültülmesi istenmektedir. Bu yönleri ile yeni politikalar Amerika, İngiltere ve Kanada'da yeniden canlandırılmaya çalışan politikalara benzemektedir. Ancak arada önemli bir fark vardır. Amerika, İngiltere ve Kanada 1940'lardan önce «laissez faire» modelinin köklü olarak yerleşip işlediği ülkelerdi. Bu ülkeler bile bugün Keynes'in refah ekonomisi modelinin yarım yüzyıllık uygulamasından ve rahvetinden sonra **laissez faire**'in şartlarına yeniden ayak uydurmakta zorluk çekmekte, sosyal alanda tepki, ekonomik alanda güç adapte olma gibi hallerle karşılaşmaktadırlar. Türkiye ise, «laissez faire» modeline tam anlamı ile, bütün olarak sahip olamamıştır. Bu sebeple yeni bir model yerleştirip onu işletmenin sıkıntısı her an görülmektedir. 24 Ocak sonrası politikalarda enflasyonist baskıyı azaltabilmek ve ekonomiyi istikrara kavuşturabilmek için talebin kontrol edilebilmesine ağırlık verilmiştir. Fakat aynı politika paketinde arz'ı artırmak, maliyetleri düşürmek için gerekli tedbirlerin sistemli olarak yer aldığı söylenemez.

24 Ocak'tan sonra alınan ve arz yönüne

tesir eden en önemli tedbir döviz darboğazını açarak üretimi ve arzı artırmak olmuştur. 1983 Aralık'ından sonra alınan kararda arzı artırma amacının sınırlı olduğu, ihracat sektörünün sanayi sektörüne tercih edildiği, dar para politikası ile yüksek faiz politikalarının yatırımları, üretimi ve arzı daraltacağı iddia edilmiştir. Bu iddia özellikle sanayi-ihracat sektörü rekabetini kısmen yanlış değerlendirmeye dayanmaktadır. Zira ihracat döviz kazancı demek, döviz ithalatın kolaylaşması demek, ithalat ithal edilmiş üretim girdisi

demek, o da arz demektir.

Sanayiın şikâyeti ancak dengeli bir arz yönü politikasının uygulanmaması, enflasyonun önlenmesinde talebin sınırlanması kadar üretimin ve arzın artırılmaması olabilir.

Anti-enflasyonist politikalarımızda talep yönü kadar arz yönünün de önemli olduğu söylenebilir. Ancak bu, şüphesiz, batı âleminde tartışılardan farklı modele, farklı amaçta, farklı ekonomik felsefeye bağlı olacaktır.

Aynıyla vaki...

BECKER: EVLİLİK ÜZERİNE

Neoliberal yeni sağın peygamberlerinden G. Becker'in düşünsel faaliyetinin doruğu, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teoreminden cinsiyet ayırımının etkin ve rasyonel bir şey olduğunu kanıtlamaya çalışmakta yararlanmasındır. Becker, evliliği iki kişilik bir firma olarak ele alır. Eşlerden biri girişimcidir, ötekini bir aylık karşılığında «kiralar» ve yaptığı yatırım ve harcamalarla «firmanın» kârlarını artırmaya çalışır. Karşılaştırmalı maliyetler, eşler arasındaki işbölümünün belirlenmesinde devreye girer: Erkek ile kadın, değişik «başlangıç donatımları» ile evlilik piyasasına girerler. Erkeğin donatısında «piyasa sermayesi», kadınının «ev sermayesi» ağır basar. Bu durumda erkeğin piyasa faaliyetlerinde, kadının da ev faaliyetlerinde uzmanlaşmaları karşılıklı çıkarları gereğidir. Enver Shaikh, bu büyüleyici fahlilin potansiyellerinin tükenmiş olmadığını belirtiyor ve Becker'ı - ya da tilimizlerini - aynı yaklaşımı beyazlar ile siyahlar, Naziler ile Yahudiler arasındaki ayrımlara uygulamaya çağırıyor.

Kaynaklar: G. Becker, «A Theory of Marriage,» **Journal of Political Economy**, July/August 1973 ve March/April 1974; Daniel Bell, «Models and Reality in Economic Discourse,» **The Crisis in Economic Theory**, der. **idem** ve Irving Kristol; Anwar Shaikh, «Foreign Trade and The Law of Value: Part I,» **Science and Society**, Fall 1979.

Hayek'çi Liberalizmin Temel İlkesi

Ruhdan Yumer

Dr. Ruhdan Yumer, Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğretim üyesidir.

1947 yılı Nisan ayında F. A. Hayek'in çağrısına uyan 39 bilim adamı İsviçre'nin Mont Pélerin kasabasında bir araya geldiler. Aralarında Milton Friedman, Henry Hazlitt, Bertrand de Jouvenel, Fritz Machlup, Michael Polanyi, Karl R. Popper, Lionel Robbins, Wilhelm Röpke gibi isimler bulunan bu aydınlar topluluğunun ortak endişesi, batı uygarlığının temelinde yattığına inandıkları bazı değerlerin kaybolmaya yüz tutmasıydı. Bir yandan bu değerleri tehdit eden ideoloji ve fikir akımları gençliğin büyük çoğunluğunca benimsenirken, öte yandan, topluluğun özgür bir toplumda vazgeçilmez kurumlar olarak gördüğü özel mülkiyet ve serbest piyasaya olan inanç da giderek azalıyordu. Bu aydınlar, benimsedikleri ideolojinin bilimsel temelini çağın gereklerine göre yeniden düzenleyip, onun düşünsel alanda canlanmasına yardımcı olma kararını aldılar. Konferansın açılış konuşmasında Hayek şöyle diyordu:

«Liberal terimi, öz anlamını yitirecek kadar gelişmiş güzel kullanılan bir sözcük haline geldi; ancak, paylaştığımız inandığımız ülküleri adlandırmak için daha uygun bir sıfat yok. Bu ülkülerin bir yaşama şansı olacaksa, çok geniş kapsamlı iki bilimsel görevi yerine getirmek durumundayız: Bunlardan ilki, liberal kuramın zaman içinde kendisine rastlantısal olarak eklenmiş bazı yabancı fikirlerden ayıklanması ve açığa kavuşturulması; ikincisi ise, liberalizm durağan, kısır bir akıma dönüşükten bu yana ortaya çıkan ve basite indirgenmiş bir liberalizmin görmemezlikten geldiği bazı çağdaş sorunlara bilimsel çözümler bulmak zorunluluğudur.» (1)

Mont Pélerin topluluğunun kurulduğu yıllarda, liberalizmi canlandırmaya yönelik böyle bir çalışma, aydınların büyük çoğunluğu tarafından geçmişte kalmaya mahkûm bir ideolojiyi savunmak için girişilmiş çağdışı bir uğraş olarak değerlendirilebilirdi. Ancak, bir avuç liberal, paylaştıkları ilkeler bütünü'nün batı uygarlığının devamı için vazgeçilmez olduğuna inanırken, aynı zamanda soyut fikir-

ler üreten azınlıkların uzun dönemde, siyasi ve toplumsal yaşamı biçimlendirmekte temel bir rol oynadıklarına da inanıyorlardı. Bu inanç ise, geleneksel liberal çizginin en önemli özelliklerinden biriydi; çünkü tarih boyunca liberaller dünyayı yöneten temel unsurun çıkarlar değil, soyut ve genel fikirler olduğu a kesin bir gerçek gözü ile bakmışlardır (2). Genellikle, insanlar yaşadıkları dönemin özgül koşullarına çoğu zaman bilinçsizce uyguladıkları bu düşüncelerin kaynağını bilmezler (3). Bunun nedeni, önce azınlıklar tarafından üretilen bu soyut kuramların, uzun dönemde çok detaylı ve karmaşık bir değişim süreci sonucunda çoğunluğa mal edilmeleridir. Dolayısıyla, liberalizmin o yıllarda aydınların büyük çoğunluğu tarafından dışlanmış, gerek siyasi, gerekse iktisadi alanda hiçbir etkinliği olmayan bir kurum olması gelecekte yeniden, çağa hâkim bir ideolojiye dönüşemeyeceği anlamına gelmiyordu. Önemli olan liberalizmi bilimsel alanda güçlendirecek çalışmalar yapmak ve bu şekilde aydın elitleri tekrardan kazanmaya yönelmektir. Hayek şöyle yazıyordu: «Liberalizmin en parlak dönemlerindeki ayırt edici özelliği, fikirlerin gücüne olan inancıydı. Eğer bu inancı tekrar kazanabilirsek savaş kaybedilmemiş demektir (4)».

1940'lı yıllardan bugüne kadar geçen süre içinde Mont Pélerin topluluğu liberal düşünceyi geliştirme çabalarını aralıksız sürdürdü. Uzun yıllar Topluluğa başkanlık eden Hayek, hukuk, iktisat, siyaset felsefesi, bilim felsefesi, psikoloji gibi çeşitli bilim dallarını içine alan geniş bir alan çerçevesinde liberal felsefeyi kuramsallaştırmayı amaç edindi. Bu amaca yönelik en önemli yapıtları **The Constitution of Liberty** (1960) (Özgürlüğün Kuruluşu) ve **Rules and Order** (1973) (Kurallar ve Düzen), **The Mirage of Social Justice** (1967) (Sosyal Adalet Serabı), **The Political Order of a Free People** (1979) (Özgür İnsanların Siyasal Düzeni) başlıklı üç ay-

rı kitaptan oluşan **Law, Legislation and Liberty** (Yasa, Yasama ve Özgürlük) adlı üçlemesidir. Bugün 85 yaşında olan düşünür halen sosyalizmin yanılırları konulu üç ciltlik bir kitap yazmaktadır. Liberalizme gelince, kısa sürede şaşırtıcı bir etkinliği yeniden kazanarak o denli yaygın bir ideoloji haline geldi ki artık bugün şöyle bir gözlemlenmektedir:

«[Avrupa'da] entelektüel alanda geçmişle koparılan bağlar çok dikkat çekici. On yıl kadar önce çoğu bilim adamı, öğrenci, siyasi yazar ve gazeteci Marx, Mao, Marcuse, Galbraith ve Sartre'dan alıntı yapardı. En tutucu yazarları Keynes idi. Bugün bu adlar ortadan kalktı ve yerlerini Hayek, Schumpeter, von Mises, Friedman ve Debreu gibi moda isimler aldı» (5).

Şüphesiz liberalizmin gerek siyasal ve iktisadi, gerekse felsefi alanda bu denli güçlü bir biçimde canlanışının çeşitli nedenleri vardır. Ancak bu süreçte birkaç yaratıcı liberal düşünürün katkısı olduğu da yadsınmaz. Hayek bunlardan bir ve çoğu kişiye göre de en başta gelenidir. Muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizmi alışılmışın tersine birincisi sağda, ikincisi ortada, üçüncüsü solda olmak üzere bir çizgi üzerinde değil de, bir üçgenin üç ayrı kutbu olarak gören Hayek'in yapıtlarında, ultra-liberal bir radikalizmin yanı sıra serbest piyasa düzeninin gelmiş geçmiş en güçlü savunusunu buluruz (6).

Bu yazının başlığında «temel ilke» terimini kullanmam rastlantısal değil. Hayek için liberalizm, bir «genel ilkeler sistemi» ya da bir «ideoloji»dir. O, «ideoloji» sözcüğünün zamanımızda bilim dışı bir anlam kazanmış olmasına karşı çıkarak, ideolojisiz kültür olmayacağını, «bilimin dahi bilimsel olarak doğruluğunu ispat edemeyeceğimiz bir değerler sistemi üzerine kurulu» olduğunu savunur (7). Dolayısıyla liberalizmin doğru olduğunu kanıtlamak olanaksızdır. Kanıtlanabilecek tek şey, bilinçsizce bile olsa, çoğunluk

liberal ilkeler çerçevesinde davrandığı zaman ortaya çıkacak olan sistemin bireylerin kendilerine özgü amaçlarını gerçekleştirmelerine en elverişli sistem olduğudur.

Temel liberal ilke, devletin, hizmet sunan bir organizasyon olarak faaliyet alanı ne olursa olsun, yaptırım gücü olan bir kurum olarak belli niteliklere sahip yasalarla sınırlandırılmasıdır. Liberalizm bu yasaların nitelikleri ile ilgili bir kuramdır. Batı uygarlığının ve batı demokrasisinin temeli olan piyasa düzeni ancak bu bağlamda anlaşılabilir. Fakat siyasetin ana aracı olan hukuk ile iktisat bilimi arasındaki kopukluk, gerek özgürlük ve demokrasi, gerekse iktisadi kalkınma açısından son derece önemli yansımaları olan pek çok bilimsel yanılgıya sebep olmuştur. Hayek'in ana temalarından biri bu kopukluğu gidermektedir:

«Hukukçunun çalışma alanına giren adil davranış kuralları hukukçunun niteliklerinden habersiz olduğu bir düzene hizmet ederler. Bu düzen ise iktisatçı tarafından incelenir; ancak iktisatçı da incelediği düzenin temelinde yatan davranış kurallarının niteliklerinden habersizdir» (8)

Bu yazının birinci bölümünde temel liberal ilke olan «yasaların egemenliği» kavramının, ikinci bölümde ise aynı kavramın piyasa düzeni ile ilişkisi üzerinde duracağız. Fakat bu yazımın sınırları içinde Hayek'çi liberalizmi irdelerken karşılaştığım bazı güçlüklerin belirtilmesi yararlı olur.

Hayek tutarlı ve sistematik olmasına rağmen soyut ve anlaşılması güç bir düşündürüdür; yapıtları dilimize çevrilmemiştir; ayrıca, 20'nci yüzyılda temsilciliğini üstlendiği liberal gelenek Türkiye aydınına en yabancı fikir akımlarından biridir. Bütün bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda burada sunacağımız basitleştirilmiş özetin Hayek'in anlaşılması bakımından çok sınırlı olduğu ortaya çıkar. Ayrıca, Hayek hakkında bir yazı hangi sosyal bilim alanında uzmanlaşmış bir dergi-

de yayımlanırsa yayımlansın, kaçınılmaz olarak o bilim dalının dışında kalan bilgileri de içerecektir. Bunun nedeni Hayek'in, iktisadi ve sosyal politika ve daha genel olarak tüm toplumsal olayların kuramsallaştırılmasında bilimler arası bir bilgi birikimini seferber etmiş bir düşünür olmasıdır (9).

I. TEMEL LIBERAL İLKE: YASALARIN EGEMENLİĞİ

Çağımızda özgür bir topluma giden yolumun niteliği konusunda düşünülen yanlışların en önemli nedenlerinden biri, «yasaların egemenliği», «yasayla denetlenen devlet» ya da dilimizde en yaygın şekliyle «hukuk devleti» olarak geçen ülkünün klasik anlamından sapılarak ya anlaşılmaz bir hale gelmesi, ya da «demokratik yöntemin belirlediği çoğunluğun iradesiyle denetlenen devlet» ülküsüyle yer değiştirmiş olmasıdır. Oysa, «yasaların egemenliği» kavramı, onu temel ilke olarak benimseyegelmiş bir liberal gelenek çerçevesinde yorumlanırsa, bu kavramın, egemenliği savunulan yasanın ne tür bir yasa olması gerektiği hakkında belirli bir siyasi görüşü içerdiği ortaya çıkar. En geniş anlamıyla devletin yaptırım gücünün soyut ve genel yasalarla sınırlandırılması demek olan bir görüş, yasanın kaynağı ile değil, nitelikleri ile ilgilidir.

Dolayısıyla, siyasal egemenliğin kimin elinde olması gerektiğine bir yanıt olan demokrasi ile, siyasal güç kimin elinde olursa olsun, bu gücün sınırlarını kuramsallaştıran liberalizm birbirinden farklı kavramlardır. Liberalizm devletin amacı ve kapsamı hakkındaki görüşlerden sadece biridir. Çoğunluk bu görüşü benimseyebilir veya benimsemeyebilir. Liberal ise sadece çoğunluk tarafından benimsenen yasaların meşru olduğunu kabul etmekle birlikte, bu yasalar, devletin yaptırım gücünü sınırlayan yasaların nitelik-

leri konusundaki liberal kurama uymadıkları takdirde bu tavrını kamuoyuna yansıtır. Hayek, liberalin çoğunluğun iradesine karşı tutumunu şu şekilde ifade etmiştir:

«Çoğunluğun kendi egemenliğini kısıtlamasını savunan liberal ilkelerin demokrasi tarafından göz ardı edilmeleri, bu ilkelerin yanlış olduğunu kanıtlamaz. Fakat demokrasinin sık sık liberalin yanlış bulunduğu kararlar alması, istenmeyen bir yöntem olduğunun işareti de değildir. Liberal, yalnızca, iyi anlaşıldığı takdirde çoğunluğu kendi iradesini sınırlamaya ikna edecek bir savı olduğuna inanır ve çoğunluğun, özgül durumlarda karar verirken bu savın kendisine rehberlik etmesini benimseyeceğini ümit eder» (10).

Klasik anlamıyla «yasaların egemenliği» ilkesiyle özdeş olan liberalizmin temel savı, bireysel özgürlüğün -ki liberalizm bu özgürlüğü insanların kendilerine özgü bilgileri kendi amaçları için kullanmaları durumu olarak tanımlar- korunduğu bir siyasi düzenin insanların değişik ve çeşitli amaçlarını gerçekleştirmelerine en elverişli düzen olduğudur. Bu düzen ancak, çoğunluğun iradesi doğrultusundaki yaptırımlar da dahil olmak üzere, her türlü yaptırım soyut, genel ve adil gibi belli nitelikleri olan yasalarla sınırlandırıldığı zaman oluşabilir. Toplumdaki bireylerin çoğunluğu bu sınırları belirleyen ilkelere uygun davranmayı, diğer bir deyişle liberal ideolojiyi benimsemiş olmalıdırlar.

Liberalizmin «yasaların egemenliği» ilkesiyle belirlenmiş yasa kavramının niteliklerine dayanan bir kuram olduğunu belirttik. Bu yasa kavramının özellikleri üzerinde kısaca duralım.

Her toplum, bireylerin kısmen bilinçsizce, kısmen bilinçli olarak uydukları bazı kurallar sonucu oluşur. Bu davranış kuralları herhangi bir şeyi yapmak ya da yapmamak konusunda sadece genel bir eğilimi belirler ve çok çeşitli somut durumlara uygulanabilirler. Dolayısıyla, soyut diyebileceğimiz bu kurallar, bireyin davranışlarının alacağı somut

şekli belirleyen unsurlardan yalnızca birini oluştururlar. Bu unsur, herhangi bir davranışın alacağı şekli ancak, özgül ve farklı çevre koşulları, bireyin istekleri, amaçları, dürtüleri ve diğer soyut kurallar gibi başka unsurlarla birleştiği zaman bütünüyle belirleyebilir.

Soyut davranış kurallarının ilk kez ortaya çıkmaları bireylerin onlara bilinçsiz olarak uymalarına bağlıdır. Bu kuralların dile getirilmesi ve kurumsallaşma süreci daha sonra başlar. Başka bir deyişle, yasa, her zaman insanların bilinçli iradeleriyle koydukları bir yaptırımı içermez. Yasalardan bazıları bireylerin zaten uydukları kuralların uzun bir «keşfedilme» süreci sonunda ortaya çıkarlar. Bu yüzden liberalizm siyasi yaptırım gücü olanın koyduğu her kuralı yasa olarak kabul eden, yasanın tanımında bundan başka kısıtları tanımayan görüşe kesinlikle karşıdır.

Soyut davranış kurallarını ortaya çıkaran süreç evrimsel bir süreçtir. Bazı kurallar, davranışlar arasında daha etkin bir uyum sağladıkları için, diğerlerinin yerini alır ve giderek daha fazla sayıda insan topluluğu tarafından benimsenmeye başlarlar. İşte, belli bir evrimsel süreç içinde ortaya çıkarak 17'nci yüzyıl İngiltere'sinde kurumsallaşma aşamasına giren soyut davranış kuralları böyle etkin kurallardandır.

Piyasa düzeninin çerçevesini oluşturan bu kurallar bireyin içinde özgürce davranabileceği bir alanın sınırını çizerler. Hayek'in deyişle «Özgür bir toplumu özgür olmayan bir toplumdaki ayıran nitelik, özgür bir toplumda her bireyin kamusal alandan açıkça ayrılan ve iyice tanımlanmış, meşrulaştırılmış ve benimsenmiş özel bir alanı olmasıdır...» (11). Locke bu korunan alanı mülkiyet, mülkiyeti «insanın hayatı, özgürlüğü ve mülkü» olarak tanımlamıştır. Devlet, bireylerin özgür alanını, genel ve herkese eşit biçimde uyguladığı yasalarla, yaptırım gücü-

nü elinde tutan bir kurum olarak korur. Toplumsal gereksinimleri karşılayan ya da hizmet veren bir kuruluş olarak devletin hiçbir yaptırım gücü ya da tekeli olmamalıdır. Yaptırım gücünü sadece verdiği hizmetleri finanse edebilmesi için kaynak toplarken kullanabilir; bunu da yine genel ve herkese aynı şekilde uygulanan bir yasa çerçevesinde yerine getirir.

17. yüzyılda İngiltere’de hâkim ideoloji haline gelen ve 200 yıl daha İngiliz halkının temel ilkesi olan «yasayla denetlenen devlet» ilkesi ya da liberalizm 18’inci yüzyılda bu ülkeyi Avrupa’nın hem en özgür, hem de en zengin ülkesi haline getirdi. Bunun bir sonucu olarak, bireysel özgürlüğü koruyan yasalarla maddi refah arasındaki bu ilişki başta Adam Smith olmak üzere 18’inci yüzyıl İngiliz liberalleri tarafından sistemli olarak incelenmeye başlandı. Bireylerin kendi amaçlarını kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirmekte serbest bırakıldıkları bir düzen kaos ve anarşiye nasıl oluyor da dönüşmüyor, tersine toplumda zenginliği o güne dek görülmemiş boyutlara çıkarabiliyordu? Kendiliğinden oluşan bu düzenin soyut niteliklerini kuramsallaştıran iktisat kuramı özünde işte bu soruya bir yanıtıdır.

Liberal yasa kuramını anlayabilmek için iki tür düzeni kesinlikle ayırt etmek gerekir: **Spontane**, yani kendiliğinden oluşan düzenler ve organizasyonlar. Birinci tür düzende soyut, genel, herkese eşit olarak uygulanan ve çok çeşitli amaçlara hizmet ettikleri için amaçsız diyebileceğimiz yasalar geçerlidir. Organizasyonlar ise belirli amaçlara hizmet ederler ve somut durumları bu amaçlar uğruna düzenleyen emir-türü yasalarla kurulurlar. Ancak soyut nitelikleriyle kavrayabileceğimiz piyasa düzeni, çeşitli organizasyonların aralarındaki bağları içeren ve hiçbir somut amaca yönelik olmayan **spontane** bir düzendir.

Bu iki tür yasa arasındaki en önemli farklardan biri, birinci tür yasanın bireyin kendi amaçlarını gerçekleştirme sürecinde dikkate alması gereken bir veri olarak algılanabilmesidir. **Spontane** düzene ilişkin yasalarla organizasyon yasaları arasındaki bu farkı her ikisini de uç örnekleriyle tanımlarsak kolaylıkla görebiliriz:

«Emirlerden yasalara doğru gittikçe, hangi somut davranışta bulunulacağı kararının kaynağı, emri veren merciden o davranışta bulunacak bireye doğru kayar. İdeal tür emir, davranışı bütünüyle belirler ve o davranışta bulunacak olana kendi bilgisini kullanmak ya da kendi amaçları yönünde hareket etmek konusunda hiçbir şans tanımaz. Böyle emirlere uygun davranış, sadece emri verenin amaçlarına hizmet eder. İdeal tür yasa ise davranışta bulunana eylemini gerçekleştirirken göz ardı etmemesi gereken ek bir bilgi sağlar. Somut bir davranış yönlendiren amaçların ve bilginin, o davranışta bulunanla otorite arasında bu şekilde bölünmesi genel yasalar ve emirler arasındaki en önemli farktır» (12).

Dolayısıyla, yasaların hangi somut koşullarda uygulanacakları göz önünde bulundurulmadan, meçhul kişilerin, meçhul amaçlarına yönelik şekilde hazırlanmaları, bireylerin yasa koyucunun değil, kendi amaçları doğrultusunda davranmalarını sağlar. Devletin gücü bu tür yasalarla sınırlandırıldığı zaman çok çeşitli amaçlar uğruna çok değişik özgül koşulların ve bilginin değerlendirildiği bir düzen yaratılmış olur. Maddi refah, hiçbir beynin planlayamayacağı kadar karmaşık olan bu düzenin doğal bir sonucudur.

Bireylere yapmaları gerekeni emretmeyip, sadece yapmamaları gerekenlerin sınırını çizmekle yetinen genel davranış yasalarının yukarıda belirtilen işlevlerini görebilmeleri için, bireylerce bilinmeleri ve uzun dönemde de değişmeyerek kesinliklerini korumaları gerekir. Yaptırım gücünün alanı daha önceden bilinmelidir ki, bireyler planlarını yaparlarken amaçlarını hangi çerçeve

İçinde gerçekleştirebileceklerini saptasınlar Özgül koşulları, şu veya bu grubun amaçları için düzenleyen bir devletin varlığı toplu- mun dinanizmini büyük ölçüde kısıtlar. Ha- yek'e göre «Batı'nın refahına tek başına en fazla katkıda bulunan bir unsur varsa o da büyük bir olasılıkla Batı'da yasanın uygulan- masında görülen göreceli kesinliktir» (13).

Liberal gelenek içinde «yasaların ege- menliği» ilkesini korumak için iki ayrı araç geliştirilmiştir. Bunlardan ilki «kuvvetler ayı- rımı» ilkesi, diğeri ise yazılı anayasalardır (14). Her ikisi de kısıtlı devlet kuramından ayrı olarak düşünülemez ve ancak bu dü- şüncenin benimsendiği yerlerde beklenen sonucu vermişlerdir. Amaç, yasayı koyanla- rın özgül koşullara göre davranıp, belirli yaptırımlarda bulunmalarını önlemektir. «İn- sanların değil, yasaların egemenliği»ni sa- vunan liberal görüş ancak bu bağlamda bir anlam kazanır. Özetlersek: «Eğer bize uygu- lanmalarından bağımsız olarak koyulmuş, genel, soyut kurallar anlamında yasalara u- yarsak başka bir insanın iradesine tabi de- ğiliz, dolayısıyla da özgürüz» (15).

Amerika Birleşik Devletleri Anayasası- nın arkasında yatan temel ideoloji «yasala- rın egemenliği» ilkesinin 17 ve 18'inci yüz- yıllarda İngiltere'de aldığı biçimdir. İnsan aklını, toplum ve evrimin dışında gibi gören ve dolayısıyla da toplumun kurumlarına istediği şekli verebileceğini sanan kıta Avru- pa'sı düşünürleri ise, kartezyen akılcılığın etkisi altında kalarak ikinci bir «liberal» ge- lenek geliştirdiler. Voltaire, Rousseau, Con- dorcet ve genelde Fransız Devrimi düşünür- lerini kapsayan bu gelenek «çoğunluğun iradesi» ülküsüne ağırlık vererek liberalizmi değil, demokrasiyi amaç haline getirdi. Kuv- vetler ayırımı ilkesinin böyle bir çerçeve içinde yorumlanmasından en kazançlı çıkan ise, Fransız Devriminden sonra giderek güç- lenen bürokrasi oldu.

Liberalizmin uzun bir süre kayboldu de-

necek kadar geride kalmasından önce etkili olduğu son ülke Almanya'dır. Çok güç- lü bir bürokratik yapıya sahip olan bu ülke- de, 19'uncu yüzyılda, kamu yönetimini de- netlemeyi amaçlayan ve «yasaların egemen- liği» ilkesine yeni bir yorum getiren **Rechtsstaat** akımı ortaya çıktı. Düşünür Im- manuel Kant, Amerikan anayasa hukuku ve 18'inci yüzyıl İngiliz liberalizmi etkisi al- tında gelişen bu akım, düşünsel planda güç- lü olmasına karşın siyasal alanda bir varlık gösteremedi. Kuramsal alanda en gelişmiş olduğu 1870, 1880 yıllarında tam uygulan- cakken başarısızlığa uğradı. Çünkü artık kı- sıtlı devleti savunan **Rechtsstaat** ilkesinin «Refah Devleti» istemiyle yer değiştireceği süreç başlamıştı.

Bütün dünyayı kısa sürede etkisi altına alacak olan fikirler **Rechtsstaat**'a bir tepki o- larak özellikle Almanya'da geliştilediler. Aynı ge- nel, amaçsız davranış kuralları değişik in- sanlara aynı şekilde uygulandıkları zaman haliyle değişik sonuçlar veriyorlardı. «Yasa- ların egemenliği» ilkesi ise devletin tüm yaptırımlarını bu kurallarla kısıtlıyordu. Do- layısıyla, demokratik kontrol altında olan bir devletin değişik insan gruplarına farklı yap- tırımlar uygulayarak toplumda eşitliği sağla- ması gerektiği düşüncesinin «yasaların e- gemenliği» ilkesiyle bağdaşması olanaksız- dı. Pek çok iyi niyetli fakat bu ilkenin anla- mından habersiz insan onu demokrasiye ve «sosyal adalet» istemine feda ettiler. Anatole France «hem zenginlere hem de fakirlere köprülerin altında uyumayı, sokaklarda di- lencilik yapmayı ve ekmek çalmayı aynı bi- çimde yasaklayan o muhteşem yasaların e- şitliği ilkesi» ile alay ederken çoğunluğun düşüncelerini dile getiriyordu (16). Aynı dü- şünceler 1890 yılında sosyalist bir hukukçu tarafından şöyle belirtilmiştir.

«Kişisel yeteneklerine ve iktisadi durumlarına ba- kılmaksızın, tüm vatandaşlara eşit davranılmasının ve

aralarında sınırsız bir rekabete izin verilmesinin sonucu olarak üretim sınır tanımayan boyutlara ulaştı; fakat zayıf ve fakir olanlar bu zenginlikten sadece küçük bir pay aldılar. Bu yüzden yeni iktisadi ve sosyal yasalar zayıfları güçlülere karşı korumayı ve onların da hayatın nimetlerinden pay almalarını temin etmeyi amaç edinmiştir. Çünkü bugün anlaşılmalıdır ki eşit olmayanlara eşit olarak davranmaktan daha büyük haksızlık olamaz» (17).

Bu yeni yasa anlayışı, çoğunluğun iradesi yönünde devletin koyması gereken yaptırımlara hiçbir sınır getirmiyordu. Amaç «daha iyi bir toplum» yaratmaktı. Nasıl daha iyi bir toplum yaratılacağını bildiklerini sananlar ya da insanların bilinçli aklıyla toplumsal kurumlara istediği şekli verebileceğine inananlar yasayı topluma biçim verecek bir araç olarak görmeye başladılar. Başta hukuksal pozitivizm, sosyalizm, historisizm ve faydacılık olmak üzere birbirinden farklı akımlar, bu konuda liberalizme karşı birleştiler. Liberal yasa kavramı belleklerden silindi. Bireylere özgür bir alan tanıyan soyut ve genel yasalarla organizasyon türü yasalar birbirine karıştırıldı. Toplumu kendiliğinden oluşan bir düzen değil de, bir organizasyon olarak görenler doğal olarak komünist bir düşünürün şu şekilde ifade ettiği sonuca vardılar : «Bizim yasal düzenimizin burjuva kuramcılarının hiçbir zaman kabule yanaşmayacakları temel ilkesi şudur: Özellikle izin verilmeyen her şey yasaktır» (18). Yasa'nın nitelikleri üzerine geliştirilmiş bir ideoloji olan liberalizm ile komünizm arasındaki karşıtlık şu alıntıda daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor: «Komünizm sadece sosyalist yasanın zaferi değil, sosyalizmin her türlü yasaya karşı kazandığı bir zaferdir. Çünkü birbirine zıt çıkarları olan sınıfların ortadan kalkmasıyla yasa da tamamen ortadan kalkacaktır» (19).

Hayek'e göre «Yasaların Egemenliği» ilkesine karşı çıkılmasının en önemli nedenlerinden biri kendiliğinden oluşan düzenin

niteliklerinin kavranamamasıdır. Böyle bir düzenin varlığını kabul etmeyenler haliyle kendilerine göre topluma uyduğunu sandıkları herhangi bir düzeni uygulama çabası içinde olacaklardır. İyi anlaşılırsa iktisat kuramının en büyük katkısı bu düzenin varlığını tek gösterilmesi mümkün olduğu şekilde, yani soyut olarak göstermiş, onu sistemeleştirmiş olmasıdır.

II. YASALARIN EGEMENLİĞİ İLKESİ VE PİYASA DÜZENİ

Hayek'e göre bir toplumun temel iktisadi sorunu kıt kaynakların somut amaçları gerçekleştirmek için en etkin biçimde kullanılma yollarını araştırmak değildir. Faydacılığın çok güçlü bir eleştirisini yaparak bir anlam taşımadığını savunduğu «toplumsal refah»ın optimum düzeye çıkarılması da değildir. Temel iktisadi sorun özgül yer ve zaman koşullarını içeren bilgilerin aktarımı ve birikimidir.

«Akılcı bir iktisadi düzen seçiminde çözülmesi gereken sorun nedir? Bazı bilinen önermeler çerçevesinde bu sorunun yanıtı gayet basittir. Eğer bütün gerekli bilgilere sahipsek, eğer analize veri olarak kabul ettiğimiz bir tercih dizisinden başlayabiliyorsak ve eğer eldeki amaçlar hakkında hiçbir bilinmeyen yoksa, geriye sadece mantıksal bir sorun kalır. Diğer bir deyişle eldeki kaynakların en etkin kullanımı sorununun cevabı zaten baştaki önermelerimizde üstü kapalı olarak vardır... Fakat kuvvetle vurgulamak gerekir ki toplumun karşı karşıya olduğu esas iktisadi sorun bu sorun değildir. Bu mantıksal problemi çözmek için geliştirilen iktisadi kuramlar esas iktisadi sorunu çözmede önemli bir adım olmalarına karşın esas soruna bir çözüm getiremezler. Çünkü bu kuramların başlangıç noktasında veri olarak kabul edilen bilgiler tek bir beyin tarafından kavranamaz ve kavranmasına da imkân yoktur... Dolayısıyla esas iktisadi sorun sadece 'veri' olarak kabul edilen kaynakların tahsisi olamaz. Esas iktisadi sorun sadece birey ya da organizasyonların kendilerince bilinen kaynakları önemini yine sadece kendile-

rinin saptadıkları amaçlar için kullanmalarını en üst düzeye çıkarabilme sorunudur.» (20)

Temel iktisadi sorunun niteliğini kavrayamayanlar, piyasa düzenini ve bu düzenin özü olan rekabet mekanizmasını, onun tam rekabet koşulları altında sağladığı kaynak etkinliğini düşünerek savunurlar. Oysa, örneğin bir malın en düşük maliyeti gibi rekabetle ortaya çıkacak olguları zaten biliniyormuş gibi varsayan tam rekabet kuramı, rekabetin asıl gerekçesini tamamen göz ardı ediyor demektir. Tam rekabet varsayımları altındaki bir iktisadi düzende «rekabet» kelimesinin kapsadığı tüm eylemler ortadan kalkardı; hem zaten eğer rekabetin oluşturacağı durumları bilseydik ona ihtiyacımız da olmazdı (21). Hayek rekabeti, her şeyden önce bilgi alım ve aktarımını hızlandıran bir «keşif işlemi» olarak görür. Amaç, anlamsız ve gerçekleşmesi imkânsız olan tam rekabeti uygulamak değil, rekabetin önlenmesine engel olmaktır.

Sistemin herhangi bir yerinde meydana gelen değişikliklerle, ortaya çıkan ihtiyaçları kapsayan bilgilerin ve bu bilgilerin etkin bir biçimde, yani başka hiçbir yöntemle sağlanamayacak bir biçimde, sistemi oluşturan unsurlara iletilmesi fiyat mekanizmasının ve rekabetin esas amacıdır. Bu mekanizma yalnızca soyut ve genel kurallarla sınırlandırıldığında şöyle bir durum oluşur:

«— Herhangi bir birey ya da organizasyonun nasıl üretileceğini bildiği ve tüketicilerin diğer seçeneklere tercih edecekleri bir fiyata kâr ederek satabileceği her şey üretilir;

— üretilen her şey, onu en azından aslında o şeyi üretmeyen herhangi biri kadar ucuza mal edebilenler tarafından üretilir;

— satılan her şey, onu o fiyata satabilecek olan, fakat aslında satmayan biriyle aynı ya da daha düşük fiyata satılır» (22).

Bu optimum, fiyat mekanizması ve rekabet

dışında hiçbir yöntem tarafından gerçekleştirilemez.

Liberal bir toplumda tek bir ortak amaçtan söz edilebilir. O da toplum arasından rasgele seçilmiş herhangi bir bireyin kendi bilgisini kendi amaçları için kullanma şansını en üst düzeye çıkaran soyut bir düzenin korunmasıdır. Birbirlerinden çok farklı olan bireyler, çok çeşitli yer ve zaman koşullarını diledikleri amaçlar doğrultusunda değerlendirirken, diğer bireylerin amaçlarının da gerçekleşmesine hizmet ederler. Dolayısıyla bireysel özgürlüğün asıl gerekçesi insanların kişisel tatminleri değildir. Liberal şöyle düşünür: «Eğer birey kendi yolunda gitmekte özgür bırakılırsa, ortalama olarak hepimize en faydalı şekilde hizmet edecektir. Ona verilecek hiçbir emir aynı sonucu sağlayamaz» (23). İşte refah bu yüzden artar, teknoloji böyle gelişir.

Hiçbir bilinçli irade altında değil de, soyut davranış kurallarına uyulması sonucu kendiliğinden oluşan düzenle belirli amaçlara yönelik organizasyonların birbirine karıştırılması soyut piyasa düzenini somut bir organizasyon olarak görme yanılığını doğurmuştur. Bu yanılığa ise iktisadi politikanın amacını toplam toplumsal geliri en üst düzeye çıkarmak şeklinde çarpıtmıştır. Oysa piyasa düzeninde tek bir tercihler veya amaçlar sıralamasından söz edilemez. «Refah iktisadi» gibi üretilen malların değişik bireylere sağladığı faydayı ortak bir ölçüte vurarak toplayabilmenin mümkün olduğu varsayımına dayanan iktisadi görüşler bilimsel dayanaktan yoksundur. Piyasa düzeni üretimini herhangi bir insan grubunun daha önemli gördüğü mal ve hizmetlerin daha önemsiz görülenlerden önce gelmesini sağlayamaz. Örneğin 60 birim X, 40 birim Y, 10 birim Z üretildi diyelim. Bu malların değişik bireylere olan faydasını toplayamayız. Dolayısıyla bu birleşimin, örneğin 10 birim X, 40 birim Y, 60 birim Z'den oluşan bir birleşim

me üstün olup olmadığını bilemeyiz. Bu amaçların ve ihtiyaçların merkezi bir kararla saptandığı bir sistemde mümkündür. Piyasa düzeni ise tek bir amaç sıralamasına değil, çok çeşitli amaç sıralamalarına aynı anda hizmet eden bir araçtır.

Hayek'e göre piyasa düzeninin ortak amaçlara hizmet etmemesi en üstün taraflarından biridir. Ortak amaçlar etrafında birleşme arzusu bize ilkel toplumlardan gelen bir arzudur. Somut amaçlar için uygulanan yaptırımlar haliyle her zaman belli insan gruplarına yönelik olacaktır. Siyaset bu temellere oturtulursa, değişik amaçlar güden gruplar arasında çatışma kaçınılmaz olacaktır, dünya barış idealinden giderek uzaklaşacaktır.

«İçimizdeki ilkel insan hâlâ küçük gruplara has özelemler içinde. Fakat 'Büyük Toplum' (24) bu konuda bir yaptırım uygulayamaz ve bu grupların diğer bireyler üzerinde yaptırım gücüne sahip olmalarına izin veremez. Barış içinde bir 'Acık Toplum' (25) ancak, küçük gruplar için geçerli olan dayanışma yönteminden, yani 'eğer insanlar arasında uyum olursa ortak bir amaç için uğraşsınlar' ilkesi doğrultusunda davranmaktan vazgeçilirse mümkün olur. İşte böyle bir tutarlılık yaratma düşüncesi siyasetin bir dost-düşman ilişkisi şeklinde algılanmasına yol açar. Bu aynı zamanda bütün diktatörlerin çok etkin biçimde kullandıkları bir yöntemdir» (26).

Ortak iktisadi ya da sosyal amaçlar etrafında yapılan ve bireylerin özgür iradelerine dayanan kuruluşların sayısının artmasında liberalizm büyük fayda görür. Fakat bu kuruluşlar birey üzerinde yaptırım uygulayacak kuralların konulması için devlet tekelindeki yaptırım gücünden yararlanamazlar (27).

Sadece liberal yasalarla sınırlandırılan bir piyasa düzeninin işleyemeyeceği gerekçesiyle, devletin belirli amaçlara yönelik yaptırımlarını savunan iktisadi görüşlerin çoğunu, Hayek «masal ve efsane» olarak niteler (28). Bu yazıda bunların hepsine değinmemiz imkânsız olduğu için yalnızca

Hayek'in «sosyal adalet» kavramı üzerindeki düşüncelerini özetlemekle yetineceğiz. Düşünürüne göre, Batı, zengin ve özgür bir düzenden iktisadi açıdan durgun ve demokratik kurumların yozlaştığı bir organizasyona dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunun en önemli nedeni özgül çıkarılardan bağımsız bir adalet anlayışının çoğunluk tarafından benimsenmemesidir. Adaletin faydadan bağımsız nesnel bir kıstası olamayacağını ve çoğunluğun istediği her yasanın adil olduğunu savunan hukuksal pozitivizmin bu gelişmede büyük etkisi olmuştur. Dolayısıyla Hayek'in yapıtlarında bu akımın etraflı bir eleştirisini buluruz. Bu eleştirinin ana temalarına kısaca değinmek istiyorum.

Değişken koşullara sürekli bir adaptasyon mekanizması olan piyasa düzeninin, zenginlik yaratıcı niteliğini pek çok aracı, çeşitli amaçlar için sürekli değerlendirmesine borçlu olduğunu gördük. Yaptırımlar genel ve soyut yasalarla sınırlandırıldığı sürece, bu düzen içinde meydana gelen değişikliklerden hiçbir bilinçli irade sorumlu tutulamaz. Aynı yasalar çerçevesinde davranan özgür bireylerden oluşan bir toplumu haksız ya da haklı, kötü ya da iyi, adil ya da gayri adil bulmak sosyal oluşumları insana benzeten ilkel bir düşüncedir. Piyasa düzenini bir oyuna benzetirsek, oyunun ancak kuralları adil olabilir, sonuçları bağlamında adaletten söz etmek anlamsızdır. Çünkü bu oyundan alınan sonuçlar kısmen beceriye bağlıdır. Sonuçları etkileyen diğer faktör ise şansır. Dolayısıyla piyasa düzeni içinde elde edilen gelir ile ihtiyaçlar ya da bireysel nitelikler arasında kesin bir ilişki yoktur. Beklentileri gerçekleştiremeyen bireyler ya da sosyal gruplar siyasi mekanizma kanalıyla ödüllendirilmeye başlandığı ölçüde sistem dinamizmini kaybeder ve uzun dönemde bu tür ödüllerin kaynağı tamamen kurur.

Piyasa düzeninin daha oluşmadığı yüzyıllar boyunca pek çok düşünür «hak edi-

len ücret», «adil gelir» veya «adil fiyat» gibi kavramlara bir içerik kazandırmaya çalışmışlar, ama bu konuda tek bir kıstas, tek bir genel ve soyut yasa bulunamamıştır. Genel ve somut amaçlardan bağımsız, herkese aynı şekilde uygulanan kuralların dışında devlet hiçbir yaptırım uygulayamayacağı için sosyal adalet istemi devlet müdahalesine bir araç olamaz.

Görüldüğü gibi Hayek'çi liberalizmde iktisadi ve sosyal politika bir evvelki bölümde irdelediğimiz «yasaların egemenliği» ilkesine indirgenmiştir. Hayek bu ilkenin güncel iktisat politikasına yapabileceğimiz hemen hemen tek katkı olduğunu öne sürer. Yasaların egemenliği ilkesinin iktisadi alan başta olmak üzere her alanda bu denli radikal bir biçimde savunulmasının gerekçesini Hayek'in şu düşüncelerini aktararak bir kez daha vurgulayalım :

«Kendi başarılarına değerlendirdikleri zaman faydalı görülen bazı unsurları birbirine ekleyerek istediğimiz gibi bir toplum yaratmak gücüne sahip değiliz. ... Eğer gelişmenin ayrı ayrı aşamalarına tutarlı bir ilkeler bütünü rehberlik etmezse sonuç büyük bir olasılıkla özgürlüğün ortadan kalkması olur. Bunun nedeni genellikle anlaşılacakla birlikte gayet basittir. Özgürlüğün değeri önceden bilinmeyen ve bilinmesi olanaksız olan eylemler için fırsat tanımamasından kaynaklanır. Dolayısıyla özgürlüğü kısıtladığımız zaman neler kaybettiğimizi bilemeyiz. Genel yasalar dışında herhangi bir yaptırım uyguladığımız zaman amacımız özgül ve beklenen bir sonuç almaktır. Fakat bu yaptırımın sonucunda nelerin kısıtlandığı genellikle meçhuldür. Piyasa düzenine müdahalelerin dolaysız sonuçları genellikle açıkça bellidir. Fakat daha dolaylı ve uzun dönem etkileri bilinemez ve dolayısıyla da göz önüne alınamaz... Böylelikle her durumu o duruma ilişkin özgül faydalarıyla değerlendirirsek merkezi idarenin avantajlarını abartırız... Eğer özgürlükle yaptırım arasındaki seçim pragmatik olarak yapılırsa hemen her durumda özgürlük feda edilecektir» (29).

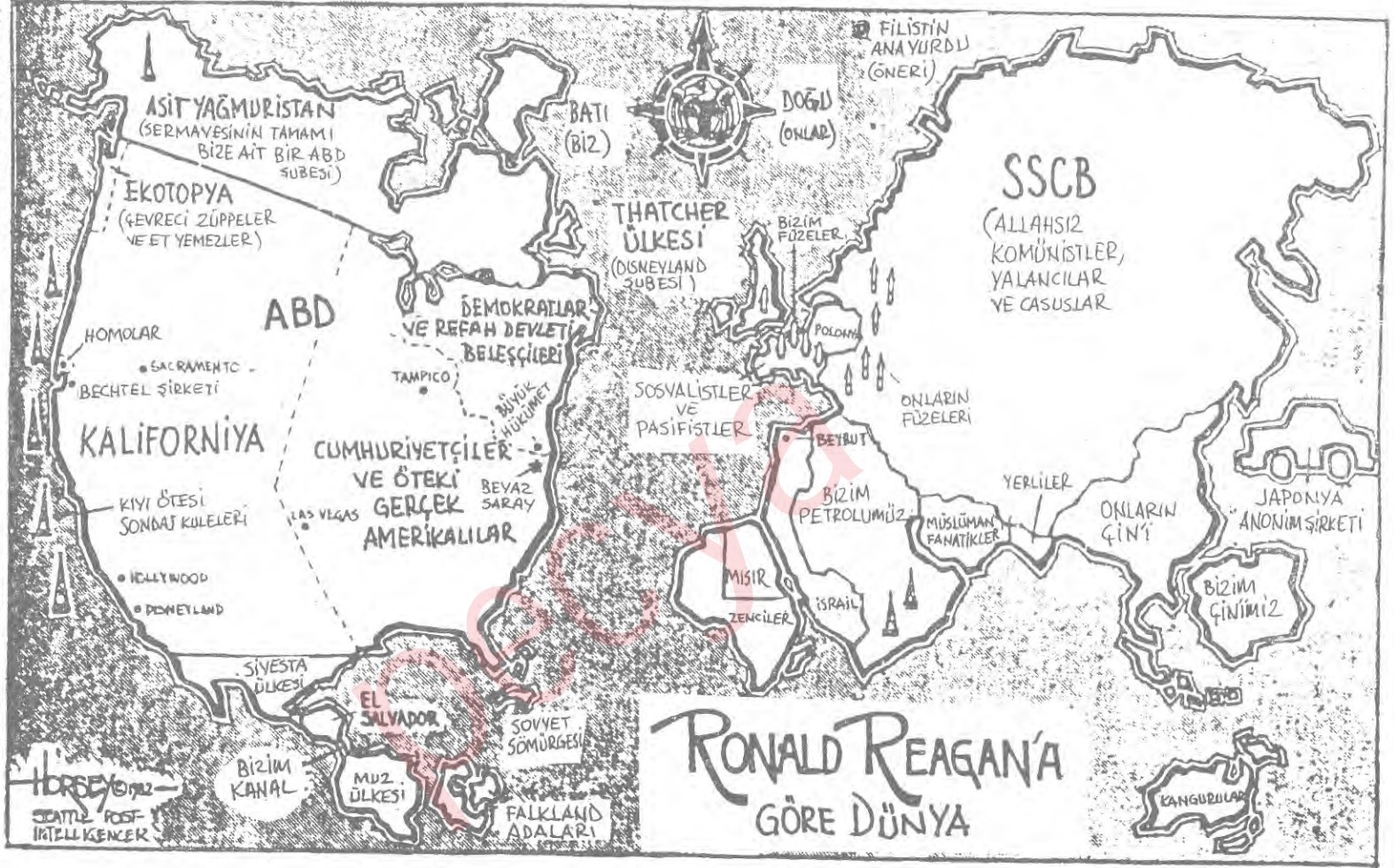
Burada aktardığımız fikirler batı uygarlığının arkasında yatan güçlerin neler oldu-

ğuna ilişkin sistematik bir kuram oluşturmaktadır. Bu kurama göre liberal ideolojinin hiç olmazsa bir dönem, çoğunluk tarafından benimsenen temel ideoloji olmadığı ülkelerde ne refah, ne teknoloji, ne iç barış, ne de demokrasi gelişebilir. Demokratik kurumların yerleşmesinin doğal bir sonucu olarak özgür bir topluma varılabileceğini sanıp, demokrasiyi bir araçtan çok bir amaç gibi görmek büyük bir yanılgıdır. Çünkü özgürlük ancak bir toplumun ana amacı olduğu zaman korunabilir (30). Tüm bu savların arkasında 17'nci yüzyıldan günümüze dek uzanan ve David Hume, Adam Smith, Lord Acton, Alexis de Toqueville, Carl Menger, Karl Popper, F. A. Hayek gibi düşünürlerin beslediği fevkalade güçlü bir fikir akımı vardır. Bunu ifade ederken liberal kuramın ne en doğru, ne en tutarlı, ne de en az eleştirilebilecek bir kuram olduğunu söylemek istemiyoruz. Bu yazının amacı liberalizmi tartışmak değil, sadece tanıtmaktır. Çünkü artık günümüzün önemli sorularına, özellikle de «niçin batılı anlamda demokrasi, sadece serbest piyasa düzeninin hâkim olduğu ülkelerde gelişti?» sorusuna verilecek her bilimsel yanıt liberal kuramı göz önünde bulundurmak zorunluluğundadır.

Notlar

1. F. A. Hayek, «Opening Address to a Conference at Mont Pélèrin», **Studies in Philosophy, Politics and Economics** (Chicago, 1967) içinde, s. 149.
2. Bu gerçek liberalizmin kurucularından David Hume tarafından şöyle dile getirilmiştir: «İnsanları her şeyden fazla çıkarlarının yönetmesine rağmen çıkarın kendisi ve tüm insani işler tamamen düşüncelerin yönetimi altındadır.» David Hume, **Essays, Works III** içinde, s. 125. Aktaran F. A. Hayek, **Law, Legislation and Liberty** (London, 1982), Cilt I, s. 69.
3. John Stuart Mill bu bağlamda şöyle yazar: «Sıradan kişilerin, insanların gündelik iş ve dışadönük uğraşlarıyla ilgisi olmadığını sandıkları so-

- yut düşünceler aslında insanları en fazla etkileyen düşüncelerdir ... Her çağın kanıtlaadığı bu gerçekten ders alması gereken insanlık, bunu hep bilmezlikten gelmiştir.» J. S. Mill, **Dissertations and Discussions**, I (3rd ed., London, 1875), 330. Aktaran F. A. Hayek, **The Constitution of Liberty**, (Chicago, 1960), s. 112-113).
4. F. A. Hayek, «The Intellectuals and Socialism», **Studies in Philosophy, Politics and Economics** içinde, s. 194.
 5. Jean-François Revel, Branko Lazitch, «Avrupa'da genel eğilim liberal», **Cumhuriyet, Siyaset** 84, 5 Kasım 1984, s. 16.
 6. F. A. Hayek, **The Constitution of Liberty**, s. 398.
 7. F. A. Hayek, **Law, Legislation and Liberty**, Cilt I, s. 7.
 8. A.g.e., s. 4.
 9. Sadece iktisat teorisi alanında yaptığı ve kendisine Nobel İktisat Ödülünü kazandıran çalışmaları 1941 yılında bir yana bırakan Hayek için «Sadece fizikçi olan bir fizikçi hem birinci sınıf bir fizikçi, hem de topluma faydalı bir birey olabilir. Fakat sadece iktisatçı olan bir kimse hiçbir zaman büyük bir iktisatçı olamaz ve diyebilirim ki sadece iktisatçı olan bir iktisatçının zararlı bir kişi, hatta gerçek bir tehlike olması kuvvetle muhtemeldir». F. A. Hayek, «The Dilemma of Specialization», **Studies in Philosophy, Politics and Economics** içinde, s. 123.
 10. F. A. Hayek, **The Constitution of Liberty**, s. 115.
 11. A.g.e., s. 207.
 12. A.g.e., s. 150.
 13. A.g.e., s. 208.
 14. Hayek, günümüzde, bu her iki aracın da özgür bir düzeni korumaya yeterli olmadığı savını öne sürer ve **The Political Order of a Free People** (1979) adlı kitabında yeni bir kamusal düzenin çerçevesini çizer.
 15. F. A. Hayek, **The Constitution of Liberty**, s. 153.
 16. Anatole France, **Le lys rouge** (Paris, 1894), s. 117. Aktaran F. A. Hayek, a.g.e., s. 235.
 17. A. Menger, **Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen** (1896) (3.B. Tübingen, 1904), s. 31. Aktaran F. A. Hayek, a.g.e.
 18. A. L. Malitzki (1929) (Rusça) Aktaran B. Mirkin — Getzewitsch, **Die rechtstheoretischen Grundlagen des Sowjetstaates** (Leipzig ve Viyana, 1929) s. 117. Aktaran F. A. Hayek, a.g.e., s. 240.
 19. P. J. Stuchka, **Encyclopedia of State and Law** (Moskova, 1925-27) (Rusça), s. 1593. Aktaran F. A. Hayek, a.g.e.
 20. F. A. Hayek, «The Use of Knowledge in Society», **Individualism and Economic Order**, (Chicago, 1948) içinde, s. 77.
 21. Bkz. F. A. Hayek, «The Meaning of Competition», **Individualism and Economic Order** içinde, s. 92-106.
 22. F. A. Hayek, **Law, Legislation and Liberty**, Cilt III, s. 74.
 23. H. B. Phillips, «On the Nature of Progress», **American Scientist**, XXXIII (1945), s. 255. Aktaran F. A. Hayek, **The Constitution of Liberty**, s. 9.
 24. «Büyük Toplum» Adam Smith'in liberal topluma verdiği isimdir.
 25. «Açık Toplum» Karl Popper'in liberal topluma verdiği isimdir.
 26. F. A. Hayek, **Law, Legislation and Liberty**, Cilt III, s. 149.
 27. Kolektif davranışları inceleyenlerin genellikle vardıkları sonuç büyük çıkar gruplarının devlet yaptırımı olmadan örgütlenemeyeceğidir. Dolayısıyla yaptırım uygulamadan oluşan gruplar haliyle küçük gruplar olacaktır. Ayrıca bir toplumda tüm çıkarların örgütlenmesinin imkânsız olduğu da vurgulanmaktadır (bu konuda bkz. Mancur Olson Jr, **The Logic of Collective Action**, (Harvard University Press, 1933). Bilindiği gibi J. K. Galbraith başta olmak üzere bazı düşünürler örgütlü çıkar gruplarının «karşı güçlerle» denetlenmesini sağlayan bir demokratik mekanizmanın akılcı ve adil bir toplum düzeni yaratma-çığını öne sürerler. Hayek bu fikirleri «saf» ve «saçma» olarak niteler, çünkü ona göre bir çıkarın örgütlenebilme derecesi ile toplumsal önemi arasında bir ilişki olmadığı ve büyük çıkar gruplarının ancak yaptırım uygulayarak oluşabilecekleri kanıtlanmıştır. Bütün çıkarlar örgütlenbilse bile, bu durum, ortaya durağan bir iktisadi yapıyla bozuk bir demokratik düzen çıkaracaktır. Bkz. F. A. Hayek, **Law, Legislation and Liberty**, Cilt III, s. 96.
 28. Bunların en önemlilerinden biri, «refah devleti»nin gelişmesinden evvel, liberalizm ya da kapitalizmin işçi sınıfının gelir düzeyinde gerilemeye neden olduğu görüşüdür. Bu konuda bkz. **Capitalism and the Historians**, der. F. A. Hayek, (London and Chicago, 1953).
 29. F. A. Hayek, **Law, Legislation and Liberty**, Cilt I, s. 57.
 30. F. A. Hayek, **The Constitution of Liberty**, s. 443, not 5.



RONALD REAGAN'A GÖRE DÜNYA

Neoliberal Karşıdevrimin Hiç de Gizli Olmayan Çekiciliği

Elmar Altvater

Dr. Elmar Altvater, Batı Berlin Hür Üniversitesi Otto Suhr Enstitüsünde profesör ve PROKLA dergisinin redaktörüdür. Yayınları arasında *Gesellschaftliche Produktion und ökonomische Rationalität* (1969) ile *Die Weltwährungskrise* (1969) var. Altvater'in "Dünya Piyasasındaki Bunalım Eğilimleri Üzerine Düşünceler" adlı yazısı Türkçeye çevrilerek Folker Fröbel *et al.*'in *Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar* (1983) başlıklı derlemesinde yer aldı. PROKLA'nın 44. (1981 Nr. 3) sayısında "Der gar nicht diskrete Charme der neoliberalen Konterrevolution" özgün başlığıyla yayımlanan makaleyi Nail Satlıgan Almancadan çevirdi.

«Liberalizmin programı ..., tek bir sözcükle özetlenecek olursa, şudur : mülkiyet, yani : üretim araçları üzerinde özel mülkiyet ... Liberalizmin bütün öteki talepleri, bu temel talepten kaynaklanır.» Ludwig von Mises 1927, s. 17

Daha on yıl önce birçoklarının cevherini ve nüfuzunu tüketip maziye karıştığına inandıkları bir teori vardı : neoliberalizm. Batı dünyasının bütün ülkelerinde Keynes'ci devlet müdahaleciliği teorisi ağır basmıştı; bilimsel siyaset danışmanlığı işlerine artık neoliberaler değil, Keynes'ciler bakıyordu. Hâlâ etkili oldukları bütün yerlerde yayınlarıyla telafi edemeyecekleri ölçüde itibar kaybına uğruyorlardı. Nixon hükümetinin danışmanı olan neoliberal Nobel ödülü sahibi Milton Friedman'ın yıldızı, bu hükümetin skandalı istifasıyla sönecek gibi görünüyordu. Pinocet diktatörlüğünü destekleyişleri, Friedrich von Hayek - keza Nobel ödülü sahibi -, Friedman gibi neoliberaler ile bütün bir aklı evvel **Chicago boys** takımının kötü şöhretini artırmıştı.

Hal böyleyken : Liberal teori yedi canlı adeta. Günümüzde çok çeşitli biçimler (neoliberalizm, yeni muhafazakârlık, neoklasizm, paracılık gibi) altında bir yeniden doğuş yaşıyor. Bu durumu teori alanındaki - Friedman'ın paracılık için alabildiğine böbürlenecek kullandığı deyimle - bu «karşıdevrim»in ne ferasetine ne de çekiciliğine, hayal gücüne, cazibesine borçluyuz. Bu teorinin günümüzde topladığı ilginin, şimdiye kadar revaçta olan teoriler ile siyaset anlayışlarının yetersizliğinden hareketle açıklanması daha yerinde olur. 70'li yılların iktisadi bunalımı, Keynes'ci bunalım yönetiminin yarattığı umutları yıktı; sosyal demokrasinin maddi temeli, bu niteliğiyle aynı zamanda siyasal kalesi olan sosyal devletin, bunalımın tehditlerine sarsılmadan göğüs gereceğine duyulan güven, yerini haklı kuşkulara bıraktı; refah yıllarının bireysel ve ortaklaşa umutları darmadağın ol-

du; 60'lı yılların özgürleşme tasarımları ile teorilerine karşı güvensizlik işte bu ortamda doğdu. Öyle olunca neoliberalizm parmağını bile kıpırdatmadan puan toplamış oluyor - bireylerin topluma yönelik her türlü hak talebini geri çevirdiği, dolayısıyla sonradan tutamayacağı hiçbir vaatte bulunmadığı için de topladığı puanları kolay kolay yitirmiyor. Başarı ve başarısızlık, bireyin sorunlarıdır ve toplumla ya da devletle hiç ilgileri yoktur. Böylece toplumsal sorunlar, **bireyselleştirilmiş**, bu yoldan da aynı zamanda görünüşte **siyaset dışı bırakılmış** olur.

Keynes'ciliğin başarısızlığı sözünü açıklamak gerekiyor : Bir iktisat siyaseti anlayışı olarak Keynes'cilik, devletin aracılık ettiği bir **Sınıf uzlaşması** biçiminde yorumlanabilir. İkinci Dünya Savaşından sonra ücretle çalışan kitlelerin kapitalist sistemle **konsensüsü**, özellikle, devletin, kitlelerin çıkarlarını karşılayan maddi koşulları güvence altına almış görünmesiyle (yüksek istihdam düzeyi ve reel ücret artışları) durmadan yeniden üretilmekteydi. O halde refah dönemi, kesinlikle sermayenin **birikim koşullarının** elverişli olduğu bir evre değildi yalnızca; aynı zamanda sınıf konsensüsünün, bununla bağlantılı olarak da devletin **meşruluğunun** temeliydi.

Bu tarihi model, serbest piyasa ekonomisine ilişkin liberal/neoliberal tasarımlardan birçok noktada ayrılır : **Birincisi**, üretim araçları üzerinde özel mülkiyete dayalı özel kararlardan oluşan bir sistemin kendi dinamiğiyle istenen istihdam düzeyine ulaşamayacağı, bu nedenle de devlet müdahalesine muhtaç olduğu ilke olarak varsayılır. Keynes'in bu temel varsayımı, iktisadi rasyonellik ve etkinliği gerçekleştirme yeteneğini geleneksel olarak sadece piyasaya bahşeden liberal teorinin **etkinlik kavramına** olduğu kadar **hakkaniyet kavramına** da yönelik bir eleştiriyi içerir. Çünkü kalkış noktası, çalışmak isteyen insanların iş yokluğundan ötürü çalışmadıkları bir toplumun adaletsiz olduğu-

dur. Buna karşı liberal teorinin her zamanki itirazı, ücretlerin yeterince düşürülmesi halinde çalışma istekliliğinin gerçekleştirilmesinin de mümkün olduğu ve - daha ilkesel olarak - her insanın kendi kaderinden kendisinin sorumlu olduğu, devlet yardımlarına bel bağlamayacağı yolundadır. **İkinci olarak**, Keynes'cilik, bir yandan **sınıfların** iktisadi ve toplumsal **durumunu** bir arada hesaba kattığı, öte yandan Birinci Dünya Savaşından sonra örgütleri aracılığıyla «kitlelerin devletin içine girişi»ni (Ch. Maier 1975) siyasal bir olgu olarak göz önünde bulundurduğu ölçüde, insanın niteliğini fayda azamileştirip elem asgarileştiren, kendinden sorumlu bir birey olarak gösteren neoliberal tasarımların bir eleştirisini kapsar. Dolayısıyla Keynes'cilik, neoliberal teoriden farklı olarak, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, iktisat siyasetinin teorik temellerinde bir uyarlamayı zorunlu kılan toplumsal değişimlerin gerçekleşmiş olduğunu göz ardı etmez. **Uygulamalı** Keynes'cilik, ilke olarak, «sermayenin mantığı» ile «işçi sınıfının mantığı»ni barıştırmaya çabasıdır; öyle olunca «(sınıfsal özgüllüğü bulunmayan) bireyin mantığı»ndan başka her şeyi dışlayan liberalizmin ilkece kabul edemeyeceği bir alanda yer alır.

Burada tahlil edilmeyecek sebeplerden ötürü hızlandırılmış sermaye birikimi koşulları aşınınca, toplumsal çatışmalar, uzlaşma alanında tutulamaz oldu; artık Keynes'ciliğin toplumsal mekanizması sürtünmesiz işlemiyordu. Solda bu sorun doğru dürüst algılanmadan önce burjuvazi, sınıf uzlaşmasının kurallarından kaçınmak için kendi reçetelerini geliştirmişti bile. Önünde ilke olarak iki çıkar yol bulunuyordu. **Birinci çıkış yolu**, siyasal kararları «aşırı demokratik katılım»a karşı korumak, yani ücretle çalışan kitlelerin çıkarlarını refah yıllarında olduğu ölçüde göz önünde bulundurmamak zorunda kalmamak için **devletin güçlendirilmesine** açılır. Sonuç olarak bu seçiş, hem kitlelerin karar vericiler üzerindeki

Banyonuzda bir banyo daha katın.

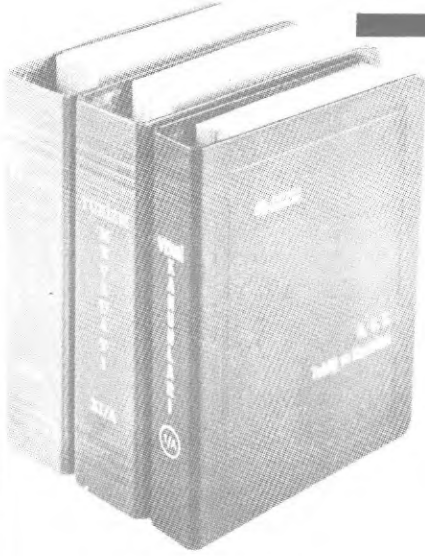


Flotal kristal aynayı koyun banyonuzda. Işıltılar dolsun, genişlesin duvarlar. Bir tek fayans bile oynatmadan büyüsün, derinlik kazansın banyonuz. Buhardan, sudan etkilenmeyen, yıllarca aynı nitelikte, aynı güzellikte kalan Flotal kristal ayna ile banyonuzda bir banyo daha katın.

FLOTAL®
FLOTAL
"KRİSTAL AYNA"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat 4-8
Şişli, İstanbul Tel: 146 11 30



Yayıncılıkta 29 Yıl

KANUN, KARARNAME, TÜZÜK, YÖNETMELİK VE TEBLİĞLER İLE SAİR MEVZUATI İHTİVA EDEN YAYIMLARIMIZ FÖYVOLANT (DEĞİŞEN YAPRAKLAR) ŞEKLİNDE HAZIRLANMIŞTIR.

CİLTLERİMİZİN TESLİMİNDEN SONRA MEVZUATTAKİ DEĞİŞİKLİKLER VE İLAVELER METNE İŞLENMEK VE ESKİ ŞEKİLLERİ DE AYRICA VERİLMEK SURETİYLE EN SERİ ŞEKİLDE ABONELERİMİZE GÖNDERİLMEKTE VE BÖYLECE METİNLER YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİNİ MUHAFAZA ETMEKTEDİR.

AŞAĞIDA KONULARI YAZILI YAYIMLARIMIZDAN İLGİLENDİĞİNİZ SERİLER BULUNDUĞU TAKTİRDE BÜROMUZA MÜRACAAT EDİNİZ VEYA BROŞÜR İSTEYİNİZ.

• VERGİ KANUNLARI

- Gelir Vergisi (7 Cilt)
- Kurumlar Vergisi (2 Cilt)
- Veraset ve Intikal Vergisi (1 Cilt)
- Vergi Usul Mevzuatı (5 Cilt)
- Amme Alacaklarının T.U.H. Kanun (3 Cilt)
- Damga Vergisi Kanunu. Değerli
- Kağıtlar Kanunu (2 Cilt)
- Yatırım İndirimi Mevzuatı (5 Cilt)
- İhracatta Vergi İadesi Mevzuatı (2 Cilt)
- Emlâk Vergisi (3 Cilt)
- Harçlar Kanunu (3 Cilt)
- Motorlu Taşıtlar V., Taşıt Alım V. (3 Cilt)
- Belediye Gelirleri Mevzuatı (1 Cilt)
- Katma Değer Vergisi (1 Cilt)

FÖYVOLANT (DEĞİŞEN YAPRAKLAR SİSTEMİ)



• İŞ VE SOSYAL SİGORTA MEVZUATI

- A. Yüksek Mahkemeler Kanun ve Kararları (7 Cilt)
- B. İş Hukuku (16 Cilt)
- C. Sendikalar Toplu İş Sözleşmesi-Grev ve Lokavt (5 Cilt)
- D. Sosyal Sigortalar (20 Cilt)
- E. Bağ-Kur (6 Cilt)

• TÜRK PARASI KIYMETİNİ KORUMA MEVZUATI (Kambiyo 1 Cilt)

• TÜRK PARASI KANUNLARI (1 Cilt)

(Banka ve Sermaye Piyasası Mevzuatı)

• İHRACAT MEVZUATI (3 Cilt)

• İTHALAT MEVZUATI (3 Cilt)

• AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (A.E.T) MEVZUATI (3 Cilt)

• GÜMRÜK MEVZUATI

G1- Gümrük Kanunu ve Yönetmeliği ile Muafiyetler ve uygulama (11 Cilt)

G2- Gümrük Giriş Tarifesi Cetveli ile diğer vergi ve resimler (12 Cilt)

G3- Gümrük Anlaşmaları, GATT, TIR, Karayolları Nakliyat an. vb. (4 Cilt)

• İMALAT SANAYİİ MEVZUATI (3 Cilt)

• TURİZM ENDÜSTRİSİ MEVZUATI (3 Cilt)

**LEBİB YALKIN YAYIMLARI
VE BASIM İŞLERİ A.Ş.**

Meclisi Mebusan Cad. No.327 Dursun Han Kat.3 Salıpazarı
İstanbul Tel: 143 15 75/5 Hat

etkisini en aza indiren, hem de «toplam sermayenin» çıkarlarının (üstelik dünya çapında) bireysel sermayecilerin özel çıkarlarına hükmetmesini sağlamaya çalışan teknolojik-teknokratik, baştan başa rasyonelleştirilmiş, otoriter bir rejime yol açar. Kitle demokrasisinin vaatlerinin bunalım içinde yerine getirilememesinden doğan «haksızlığa» karşı durmak için **üçlü komisyonun** dünya çapında propagandasını yaptığı yol budur. Ne var ki bu çıkış yolunun çekiciliği, şu sıralarda azalmış gibi görünüyor. (Üç yanlılık konusunda Holly Sklar 1980'in derlemesiyle karşılaşabilirsiniz)

Popülist Bir Hareketin İdeolojisi Olarak Neoliberalizm mi?

Çünkü Keynes'cilik ile onun siyasal örgütleniş biçimi olan sosyal, liberal demokrasisinin içinde bulunduğu ikileme karşı önerilen öteki çıkış yolu, daha basit ve daha uygun gibi görünüyor : Devletin topluma müdahale yeteneği artırılmamalı, devlet, kapitalist birikim sürecinin **ehliyetsiz** taşıyıcıları karşısında mutlak olarak gerekli bir minimuma indirgenmiş bir müdahale potansiyelinin korumalıdır. «Baştan başa devletleşmiş kapitalizm» (Karl Renner 1917) - toplumsal kamu tüketiminin azaltılması (sosyal ıvır zıvıra son); devlet payının düşürülmesi (daha az vergi, daha az devlet harcaması); müdahale kapasitesinin azaltılması (serbestleştirme; yani özel girişimler üzerindeki vergilerin, örneğin çevreyi koruma vergilerinin indirilmesi); kamu kesiminin küçültülmesi (yeniden özel girişime devretme) yoluyla - yeniden özelleştirilmelidir. Piyasa yeniden hükmünü geçirmeli, onun işleyiş mekanizması, uzlaşmanın taraflarını gözetme gereği yüzünden aksamaya uğramamalıdır. Bu yol, doğruca, Keynes'ci sosyal devlet hayallerine «two cheers for capitalism» (Irving Kristol 1978) diye bağırarak neoliberalizme açılır.

Bu görüşün örneklerini bulmak kolaydır. 40'lı yıllarda Walter Eucken, Wilhelm Röpke, Alexander von Rüstow, Franz Böhm ve başkalarının çevresinde, öteki ülkelerde Keynes'cilik çoktandır araştırma ve öğretimi ele geçirmişken 60'lı yıllara kadar akademik iktisat içindeki hâkimiyetini koruyan bir neoliberal okulun (Ordo liberalizmi) kurulduğu Federal Almanya Cumhuriyetinde köklü bir geleneği vardır. Bu ülkede neoliberalizm, ancak 60'lı yılların ortalarında, Erhard («piyasa ekonomisinin babası») hükümeti (yıllarca omuzdaşlık ettiği, «sosyal piyasa ekonomisi» kavramının «mucidi» Alfred Müller-Armack ile birlikte) çekilmek zorunda kaldığı ve (Ehrenberg ile birlikte Schiller'in de «dünyanın en iyi iktisat siyaseti **Instrumentarium'u**» diye göklere çıkaracağı) İstikrar ve Büyüme Yasası kabul edildiği zaman geriledi. Ne var ki Keynes'ci balayı uzun sürmeyecekti. «Paradigma değişmesi» denilen olay, aşağı yukarı 1973'te, genel iktisadi gelişmeyi incelemekle görevli Uzmanlar Kurulunun Keynes'ci talep yönetimine sırt çevirip paracı bir paramiktari politikasından yana çıkmasıyla başladı. Çok geçmeden Deutsche Bundesbank bu yön değişikliğini izledi. 1978'de Federal İktisat Bakanlığı Bilim Kurulu, alkışa değer bir açıklıkla (neo)liberal dogmasını ortaya koydu : Piyasa ekonomisinin etkinlikte üstüne yoktur; sistemin işleyiş tarzında bazuallara yol açan, bir yanda piyasa ekonomisi karşısında düşmanca bir tutum, öbür yanda düzenleme politikasıyla ilgili gerekleri gözetmeyen tikel müdahalelerdir. Bürokratik olmayan eşgüdüm mekanizmaları sayesinde piyasa ekonomisinin son derece yüksek bir sorun çözme yeteneği vardır. Devlet, kendini esas olarak düzenleme politikası önlemleriyle sınırlamalı, yani fiyat rekabetinin olabildiğince iyi işlemesini, risk ve teşvik sisteminin devletin tikel müdahaleleri yüzünden bazulmamasını sağlamalıdır. Bu bağlamda kazançların piyasa ekonomisi içerisinde birer teşvik

olduğu herkesçe, hele yeniden bölüşüm niteliği taşıyan ücret politikası stratejileri uygulamalarına izin verilemeyecek olan sendikalarca kabullenilmelidir. CDU/CSU kuramcılarını Biedenkopf ile Miegel'in, 1980 seçim programına girmekle kalmayıp şu sıralarda CDU/CSU'nun siyasal beyanlarının teorik temellerini oluşturan önerileri aynı telden çalıyor. Federal Cumhuriyetin dışına baktığımızda, bu teorinin(lerin) siyasal anlamı daha bir açıklık kazanır : Büyük Britanya'da Thatcher, ABD'de de Reagan ile açıkça neoliberal dogmaya dayanan siyasetçiler iktidara geldiler (ya da Strauss gibi iktidarı hedef aldılar veya Fransa'da Barre gibi iktidarda bulundular); böylelikle yalnız iktisat siyasetini değil, sosyal siyaseti de göttüler.

Ne var ki burada söz konusu olan, yalnız teori, yalnız onun kesinliği, tutarlılığı ve kapsamı değildir. Nasıl olup da bir **popülist hareketin** ifadesi olabildiği, 70'li yılların sonlarında, 80'li yılların başlarında köklü siyasal değişimlere yol açan neoliberal-muhafazakâr bir ruh durumunun nasıl olup da doğabildiği sorunu da önem taşır. US News and World Report, sevinçle, «batı dünyasındaki ruh durumu neoliberal ve muhafazakâr» diye yazmakta ve bu sevinç gösterisinin kuruntulu da, kendi kendini aldatma da olmadığı anlaşılmalıdır. Aslında burada Keynes'çiliğin ve onunla tamamen kaynaşmış olan sosyal demokrasinin (çeşitli biçimlenişleriyle) bir başka ikilemi ifadesini buluyor. Şöyle ki; yeniden bölüşüm süreçlerini toplumsal harcamalar lehine yönelmek için devlet aygıtının enikonu genişletilmesi gerekli oldu. Yeni oluşan sosyal bürokrasi katmanı, yeniden bölüşüm sistemini kendi yeniden üretimi için kullanarak yönetmekte, ama yeniden bölüşürülecek fonların kaynakları üzerinde etkili olamamaktadır. Devlet bürokrasisi, araçları alabildiğine denetlemekte, ama üretim koşullarını, üretkenliği de, teknolojileri ya da emek sürecinin örgütlenişini de denetlememektedir; öy-

le olunca faaliyetlerini, dolayısıyla varoluşunu borçlu olduğu büyümenin önkoşulları etki alanının ne denli dışındaysa elindeki araçlarla **belirtiyerine** deva olması beklenen (örneğin emek sürecinin niteliğinin sağlığa ve yaşama verdiği zararların rehabilitasyonu) bütün zararların nedenleri de etki alanının o denli dışında kalmaktadır. Ne kadar iri ve kapsamlı olursa olsun, resmi ve yarı resmi sosyal bürokrasinin yetkisi, nedenleri, kendisince denetlenemeyen üretim sürecinde yatan **belirtilerin düzeİtilmesi** ile sınırlı kalır. İmdi, genel dünya iktisadi bunalımından ötürü büyümenin iktisadi koşulları sarsıldığında, toplumsal sistemin verimliliği ister istemez azalır; oysa sosyal bürokrasi olduğu gibi kalır, hatta belki daha da büyür. Böyle bir durumda sosyal devlet, ancak çaresiz bir tepki gösterir: Kimi icraatta yapılan tasarruflar, ortadaki bütün bürokrasileriyle ayakta durmaya devam eden sosyal devletin vaatlerinin geri alınması olarak, onun etkisizliği olarak gözükür. Dahası var. Büyüme ve tam istihdam evresinde devlet, kurumlarıyla birlikte arka planda kalır; iş bulmuş olanların iş ve işçi bulma dairesinin uzun koridorlarında beklemelerine gerek yoktur. Bunalımda ise yönetici bürokrasinin hem azameti hem de etkisizliği anlaşılır.

Sosyal devletin buna karşı yapacağı bir şey yoktur; çünkü işsizliği de, enflasyonu da - bu oranların «**discomfort** indeksi»ne eklenmesi rastlantı değildir - yaratan, kesinlikle Keynes'ci devlet değildir. Bunalımın insanlar açısından birer «discomfort» olan görünüm biçimlerinin nedenleri, daha derinlerde, kapitalist birikim sürecinin müdahaleci devlet eliyle gerçi düzenlenebilen ama aşılamayan çelişikliğinde yatar. Şu var ki Keynes'cilerin kendileri - üstelik yalnız «sağ» Keynes'ciler değil, «sol» Keynes'ciler de -, on yıllarca modern müdahaleci devletin, başarılı bir **bunalımdan kaçınma stratejisi** uygulayabileceği görüşünü yaymışlardır. Alman Sosyal De-

mokrasisi, 70'li yılların ortasında dünya iktisadi bunalımı patlak verinceye kadar FAC'ın iktisat siyaseti **Instrumentarium**'unun dünyadakilerin «en modern» olduğunu, bununla her türlü bunalımın yönetilebileceğini ilan etmiştir. Devlet müdahaleciliği, birçok eleştirel kuramcıyı, sermayenin «hareket yasalarına» bağlandığı ölçüde bizatihi bunalım kavramı konusunda tereddüde düşürüyordu. Şimdi Keynes'ciler, refah devletinin, Keynes'ciliğin, sosyal demokrat reformculuğun, neoliberalizmce demagojik bir biçimde sömürülen bunalımıyla karşı karşıyalar. Sosyal devletin, enflasyondan, ağır vergi yükünden ve devlet borçlarının artışından sorumlu, devasa, pahalı, üstüne üstlük etkinsiz bir makine olarak kınanmasına karşısında ise saldırgan bir etki uyandırabilecek savlar ileri süremiyorlar. Sosyal devlet, artık yalnızca refahı koruyan bir güvence kurumu olarak değil, reel gelirler üzerinde bir yük olarak da görülünce afalliyorlar.

İşte bu noktada daha az devlete, sosyal bürokrasinin azaltılmasına, bireyselleştirme anlamında özelleştirmeye, daha az vergiye ve sıkı para politikasına yönelik neoliberal talepler, iktisat siyaseti teorisi biçimindeki akademik kılıfından sıyrılmakta, popülist bir hareketin ideolojisi haline gelebilmektedir. Irving Kristol, bunu açıkça teşhis etti : Amerikan popülizmi, ona göre, yüksek enflasyon hadleri ve vergilerden, devlet borçları ile etkinsiz yönetimden ötürü infiale kapılan küçük burjuvaların radikalizmidir. «Sorun, Amerikan toplumunun bürokratlaşması ve bürokrasinin, hiçbir bürokrasinin başarısızlık hanesine yazmasına izin verilemeyecek bir şeyi önlemekte başarısız kaldığı gerçeğidir: O da vaatlerinin etkili bir biçimde yerine getirilmesidir» (Kristol 1978, s. 216). Neoliberalizm şimdi radikalleşen küçük burjuvaların avukatlığına soyunuyor : israfa ve etkinsizliğe karşı, eşitçiliğe karşı ve devlet karşısında daha çok özgürlük için, birey ve piyasa için.

Onun vaadi şöyle: Eğer sistemin gösterdiği yönde akılcı davranacak olursan ve eğer piyasa özgür kararları okuyabilirse, sonuç olarak piyasanın «görünmeyen el»i senin için ve bireylerin tümü için bir **refah optimumu** yaratır... Ve sen refah devletinin düzenleyici eşitçiliğine karşı bir birey olarak kendine özgürlüğünü gerçekleştirebilirsin... Ve devlet müdahalelerinin taşıdığı totaliter eğilimlere karşı senin siyasal özgürlüklerinin en iyi önkoşulları piyasa mekanizmasının iktisadi özgürlükleridir...

Neoliberalizmin yerine getirilemeyecek vaatlerde bulunmadığını; bunalım sırasında uygulanmalarının olanaksızlığı anlaşılabilir siyasi programlar geliştirmediğini; mesajını, sosyal devlet ya da refah devletinin burjuva öz inisiyatifi üzerine vurduğu zincirleri çözme vaadine indirgediğini söylemiştik. Şunu da vurgulamak gerekir ki liberal programın popülist başarısının ardında liberallerin bu kanaatkârlığı yatıdığı gibi **başarısızlığın** bütün uğrakları da onda saklıdır. Çünkü bireylerin, devletin oluşturduğu «yük»ten kurtuluşun, kendilerine maddeten de yararlı olması beklentisi içinde bulunmaları doğaldır. Oysa tam da bu, liberalizmin temel varsayımlarıyla çatışacağından, mümkün olamaz : Bireyselliğin ve bireysellik haklarının, o arada elbette değerlendirilme üzerindeki mülkiyet hakkının güvence altına alınması, çatışmayı içerir. Çünkü mülkiyet, yalnız mülk sahibi olmayanlara karşı korunabilir; liberalizmin devletinden güvence altına alınması beklenen, bir **dışlama hakkıdır**. Bunun ahlakça temellendirilmesi gerçi mümkündür (Cohen 1981'in eleştirel görüşleriyle karşılaştırınız); ama bu hakkın ve onun ahlaki açıdan temellendirilişinin, onun hiçbir maddi yararını görmeyen herkesçe neden fiilen - yani yalnız ilkece, bir doğal hak olarak değil - benimsenmesi gerektiğini kavramak kesinlikle olanaksızdır. Neoliberalizm, temel yapısı bakımından, toplum içinde ideolojik bir **sentezi** amaçlayan teorik-pratik bir

söylem **değildir** - ve Keynes'cilikten bu noktada da ayrılır. O, Thatcher yönetimindeki Büyük Britanya'da gözlemlendiği gibi çatışmalar, başkaldırıları üretir. Ama «örgütlü kapitalizm»i «örgütsüzleştirirken», bir yandan da örgütlü birer güç olarak alt katman ve sınıfların **örgütsüzleştikleri** ve **çözöldükleri** bir süreci harekete geçirir. Öylelikle çatışma ve olası ayaklanmalarda, hiç değilse bir süre, siyasal olarak yatılabilir olacak, kötü örgütlenmiş, bireyselleştirilmiş hareketleri karşısında bulur. Uzun sürede durumun böyle devam etmeyeceği su götürmez. Bununla birlikte neoliberal örgütsüzleştirmeye karşı çıkarların örgütlenmesinde, liberal demokrasinin kuralları uyarınca biçimlenmiş Keynes'ci bir müdahaleci devlette ve «örgütlü kapitalizm»de olduğundan farklı bir yol izlenmesinin gerekeceği göz önünde tutulmalıdır. Bu konuda bir tek noktayı kaydetmekle yetinelim : Keynes'ci sınıf uzlaşması, geçen yıllarda çok sayıda siyaset bilimi tahlilinin konu ettiği **korporatif siyaset yapısı** biçimlerine elverişli bir zemin yaratır. Ciddi tutulmuş neoliberalizm ise, ister toplumsal ister devletçi olsun korporatizmin kökten tasfiyesi demektir. Sınıflar arasındaki mübadele ilişkileri az çok devlet aracılığıyla örgütleniyor olmaktan çıkarlar; yalnızca yumruk hakkının geçerli olduğu piyasanın acımasızlığına bırakılırlar. Bu değişimin, çıkarların **örgütlenişi** açısından olduğu kadar **çatışma biçimleri** açısından da önceden kestirilemeyecek olasılıklara açıldığını tasarlamak zor olmasa gerek.

Serbest Piyasa, Güçlü Devlet

Özgürlük vaat edip çatışmalar üretmekle yetinmeyen, Keynes'ci refah devletinin beslediği eşitçiliğe karşı da savaş açan neoliberal tasarı üzerinde biraz daha duralım. Neoliberalizm, bu noktada, eşitçiliği öteden beri tehlikelerin en büyüğü sayan muhafaza-

kâr düşünceyle buluşabilmektedir. «Eşitsizlik üzülmeyecek bir şey değil, son derece sevinilecek bir şeydir. Düpedüz gereklidir...» (Hayek, 6.3.1981 günlü Wirtschaftswoche içinde) Çünkü eşitçilik, yani yeniden bölüşüm yüzünden «piyasa ekonomisinin sinyal aygıtı» bozulmakta, böylece en iyilerin ayıklanması engellenmiş olmaktadır. Her yerde geçerlidir bu, zengin ve yoksul ülkelerin ilişkisinde de sözgelimi : Çünkü «bakın, önümüzdeki 20 yılda dünya nüfusu yeniden iki katına çıkacak. Gel gelelim eşitçi fikirler üzerine kurulu bir dünyada aşırı nüfus sorunu çözülemez. Bir kez doğan herkesin hayatta kalacağı güvencesini verirsek çok geçmeden bu vaadi yerine getiremeyecek duruma geliriz. Aşırı nüfusa karşı bir tek fren vardır, o da yalnız kendi kendilerini besleyebilen halkların yaşayıp çoğalmasındır...» (aynı yerde) Eşitçilik, insanlar ile halklar arasındaki doğal, biyolojik farkları zedelemekte, en iyilerin ayıklanması ilkesi bozulmaktadır. Seçkinlerin önkoşulu ve ortamı olan bireysellik açılıp gelişmemektedir. Seçkinler olmadan da toplumsal ilerleme olmaz; çünkü insanın gelişmeye devam etmesinin ilkesi **ayıklamadır**. İnsanın evrimi, bir «trial and error» süreci olarak kendini ortaya koyar; bu sürecin optimum işleyişinin önkoşullarını yaratmak gerekir. Ekonomide bu denemeyanılma oyununun yeri piyasadır, optimum çözümlerin, seçkinlerin ayıklanmasının «keşif işlemi» (Hayek, «Industriemagazin», Eyl. 1980 içinde) olan piyasa. Başka hiçbir şey yoktur ki insanların eşitliği varsayımı ve bu ilkeye bağlanmış devletin «keşif işlemi»ne yaptığı müdahaleler kadar insanın gelişmesi için sakinca olsun. Eşitlik yeknesaklığa, yeknesaklık da doğruca **totalitarizme** götürür (Alain de Benoist, Le Monde diplomatique, Mai 1981'den). Muhafazakârlar ile liberaller, yeni sağ ile paracılar, özgürlük, başarı ve ayıklamayı güvence altına alacak yeni bir düzen tasarısını inşa ederken, tehlikelerine Hayek'in 1944'te işaret ettiği «Esarete Giden Yol» uyarısını-

da birleşirler. Demek ki neoliberallerin anah-tar sözcüklerinin «Ordo» oluşu boşuna de-ğildir; ya da Milton Friedman'ın klasik filolojik nezahetten ve incelikten biraz uzak, kaba saba, teklifsiz diliyle : «Temel varsayım (mü-badele özgürlüğü için - E.A.), **law and order**' ın korunmasıdır». (Friedman 1962, s. 14)

Dolayısıyla liberaller, Herbert Marcuse' nin 1934'te kanıtlamış olduğu gibi **güçlü devlet**in kesinlikle düşmanı değildirler. Bu görüş-lerini Locke'ten Adam Smith'e ve J. St. Mill'e kadar liberal klasiklerden alıntılarla pekâlâ güçlendirebilirler. Ne var ki klasik liberaliz- min bu sorunda bir türlü çelişkisiz olamadı- ğını vurgulamak gerekir. Çünkü bir yandan **devlet öncesi** bireysel özgürlük haklarına **devlete karşı** da savunulması gereken **doğal haklar** olarak sahip çıkmakta, öte yandan devlet otoritesine bireysel özgürlük hakları- nı koruma görevini vermektedir. Burada söz konusu olan, öyle bir «mantiki antagonizm»- dir ki liberalizmin özgürlükçü, devletsiz bir toplum ile otoriter bir rejim tasarımı arasın- da, anarşi ile monarşinin mutlakiyeti ara- sında yalpalamasını açıklayabilmemesinin yanı sıra - Franz Neumann'ın vurguladığı gibi - «gerçek bir antagonizm» haline de pekâlâ gelebilir. Liberal «**hukuk devleti**» imgesi, bi- reyin **devletten bağımsız alanı** ile **devlet cla- nını** hesaplanabilir ve güvenilir bir biçimde birbirinden ayırarak bu antagonizmi yumu- şatma çabasıdır. **Bourgeois** ile **citoyen** kendi tahsisli alanlarına kavuşurlar.

Ne var ki liberalizmin bu temel çatışma- sından neoliberal teoride eser kalmamıştır. Bireyin özgürlüğü ile mülkiyetin sermaye bi- rikimi biçiminde değerlendirme özgürlüğü ara- sında neoliberalizm, devletin güçlendirilmesi yoluyla ikincisinin güvence altına alınmasın- dan açıkça yana çıkar. Elbette bu, gelişmiş bir «sanayi toplumunda» devletin düzen poli- tikası işlevinin, hele erken burjuva toplu- munun erken liberalizmine kıyasla olağanüs- tü karmaşık oluşuyla da ilişkilidir. Bu bakı- m-

dan liberal teorinin klasik liberalizmden «ye- ni» liberalizme dönüşmesi, aynı zamanda er- ken kapitalizm çağının gelişmiş kapitalist topluma dönüşmesinin bir yansımasıdır (ama kuşkusuz bundan ibaret değildir). O halde edim ilkesini (Leistungsprinzip) güvence altı- na almak, piyasa rekabetinin kısıtlanmasını önlemek, eşitçi eğilimleri sınırlamak gerekir; ama - neoliberal teoriye göre - «bunu husu- sî ve ekonomik menfaatlerden fevkinde (**sic** - çev.) olan kuvvetli ve bitaraf bir devlet yapabilir; bir çok kimselerin zan- nettiği gibi kapitalizm zayıf bir devleti de- ğil, bilâkis kuvvetli bir devleti istilzam et- tirir. Bu kuvvetli devlet muhtelif ideolojiler arasında şaşırılmayarak 'kapitalizmi' kapita- listlere karşı müdafaya muktedir olacaktır; kapitalistler rantabiliyeti müteakıbet prensibinin icap ettirdiği bir tarzdan gayri suret- te temin etmeğe ve zararlarını umuma dev- retmeğe kalkışır kalkışmaz devletle karşı- laşacaklardır.» (Wilhelm Röpke 1937, s. 213). **Güçlü devlet**, - Ludwig von Mises'in çok açık bir biçimde formüle ettiği gibi - bu düzenin temelini, yani mülkiyeti koruyan ve onun de- ğerlenmesini mümkün kılan bir **düzen politi- kası** uygulamasının çerçevesini sağlayacak- tır. Ancak devlet, iktisadi ve toplumsal süreç- lere (bireyler arasındaki mübadele ilişkileri) karışmamalı, bu alanda piyasanın bir ayıkla- ma ve keşif mekanizması olarak etkisini bü- tünüyle duyurmasına olanak vermelidir. **Dü- zen politikası** (caiz) ile **süreç politikası** (caiz değil) arasındaki bu ilkesel ayrımın ardından **otoriter** ve **totaliter** sistemler arasında yapı- lan duyarlı-köpeksi ayırım gelir: Birincisi, dü- zenin korunması için devletin otoritesi zo- runlu olduğu için neoliberal açıdan pekâlâ kabul edilebilir. (Bu yüzden Ludwig Erhard' ın 60'lı yılların başındaki «biçimlendirilmiş toplum» tasarısı kendisinin neoliberal hayat görüşüyle kesinlikle çelişmez.) Oysa ikinci- si, devletin, düzeni sağlamakla yetinmeyip toplumsal bütünlüğün bütün alanlarına, do-

layısıyla piyasa süreçlerine de el atmasıyla nitelenir. Böylesi, kaçınılmaz olarak mülkiyetin kullanımı üzerinde birçok sınırı beraberinde getirir; bu yüzden de neoliberalizmin gözünde kabul görmez. Bu anlamda Pinochet'nin Şili'sinin otoriter, demek ki kabul edilebilir bir rejim olmasına karşılık totaliter bir rejim olan Küba ile mücadele edilmesi ve mümkünse yok edilmesi gerekir.

Üretim araçları üzerinde özel mülkiyete dayalı piyasa ekonomisinin (40'lı yılların «eski» neoliberallerinin Freiburg okulu serbest iktisat diyordu) çerçevesini yaratmak için güçlü devlet, yasalar çıkarır, bunlara uyulmasını zorlayıcı araçlara başvurur ve üretim potansiyelinin büyümesine denk düşen parayı sağlar. (Ancak başta F.A. von Hayek olmak üzere bir dizi neoliberal kuramcının ikinci koşulu artık benimsemediğini kaydetmek gerekir; bunlar paranın devletçe değil, özel kesimce yaratılması gerektiği görüşündedirler.) Öyleyse «serbest piyasanın varoluşu hükümetlerin gerekliliğini elbette ortadan kaldırmaz. Tersine devlet, özünde hem **oyunun kurallarını** saptamak için bir forum, hem de oyunun kurallarını yorumlayıp bunlara uyulmasını zorlayan bir **hakemdir.**» (Friedman 1962, s. 15) Bu basit fikir, liberal düşünün kurucu ögesidir. Oyun insanın insan tarafından sömürülmesi, mülkiyet senetleri sayesinde mülk edinme, sermayenin değerlendirilmesi üzerine oynanmasaydı buna kimsenin bir diyeceği olmazdı. Bu açıdan bakınca neoliberal teorinin oldukça karanlık iç yüzü açığa çıkıyor.

Birincisi, piyasa ekonomisi oyununda kazananlar ile kaybedenler olacaktır. Kazançlar ile kayıplar tekbiçimli dağılsalardı bu sorun, sorun olmaktan çıkardı. Gel gelelim «sıfır toplamlı toplum»un piyasası, son derece tutucu bir mercidir. Orada önemli olan, kafa sayısı değil, cüzdanların şişkinliğidir. «Mal ve hizmetlerin piyasa talebini bireysel tercihler belirler. Ama bu bireysel tercihler, piyasada

birbirleriyle ilişki içine girmeden önce gelirlerle ağırlıklandırılır.» (Thurow 1980, s. 194) Yani piyasa mekanizması, kimde bir şeyler varsa ona daha fazlasını verir. Kimde bir şeyler yoksa, onun daha fazlasını elde etmesine ise kolay kolay fırsat vermez. Piyasa mekanizması, bir kez verilmiş bir bölüşümü (önkoşulların muhafazakârlarca doğallaştırılan eşitsizliği), düzeltici bir etki söz konusu olmaksızın, pekiştirir.

İkinci olarak ise daha da sağlam bir itirazı kaydetmek gerekir. Friedman, «siyasal özgürlüğün, insanların yurttaşları üzerinde zor kullanmayışları biçiminde» (Friedman 1962, s. 15) tanımlanabileceğinden yola çıkar. Bu tanımın temelinde burjuva bireyinin **yurttaş** olarak biçimsel özgürlüğü ile eşitliği yatar. Oysa bireyler, daha önce gördüğümüz gibi, daha piyasaya katıldıkları andan başlayarak eşit olma şansını yitirirler. Bu sorun, asıl, üretim sürecinin, bir sömürü ilişkisi oluşturan ve böylelikle bireylere birer sınıf konumu tahsis eden toplumsal biçimlerini göz önüne aldığımız zaman su yüzüne çıkar. Marx, proletaryanın yığınsal bir görüngü haline henüz doğru dürüst gelmediği bir dönemde Fransız devriminin özgürlük ve eşitlik coşkusunu bu noktayı göz ardı etmekle eleştirmişti. Bunun, nüfusun çoğunluğunun bağımlı çalışanlar sınıfına girdiği (krş. Vitoux, Le Monde Diplomatique, Mai 1981 içinde), yani «emek üretim faktörünün cisimlenmesi» olarak girişimcinin keyfi tasarruflarına tabi olduğu günümüzde haydi haydi bir sorun olarak görülmesi gerekir. Ne çıkar bundan? Bu sorunun nasıl cevaplandırılacağı konusunda Röpke bir şeyler düşünmüş; «**Bugünkü vaziyetin gayri tabiiği proletarya'nın mevcut oluşundandır.** Aceba bunu bugünkü ekonomi sisteminde mi izale etmeli, yoksa kommunist sistemin yaptığı gibi proletarya sınıfını genişletmek suretile mi yok etmek mi? (sic - çev.) gerektir.» (Röpke 1937, s. 220) Burada sınıflı toplumdaki

özgürlüğün pürüzsüz olmadığı ve piyasanın da sınıf konumları arasındaki çelişkileri gidere-
mediği sezgisi kendini belli ediyor. Oysa çelişkinin çözümünün proletarya yönünde ola-
bileceği tasavvuru neoliberal düşünce için ne kadar korkutucudur: eşitçilik, totalitarizm,
Rusya, Gulag ...

Şu halde «proletaryanın gayri tabiiliği», neoliberal özgürlük, etkinlik ve refah düzeni imgesine kesinlikle sığmaz. Ne ki bu doğa dışılığı teorik ve siyasal perspektifin ölü bölgesine iten teorik bakış açıları eksik de-
ğil. Bunlarda proletarya iki bakımdan «eritilir» : Üretim süreci açısından bakıldığında «**emek üretim faktörü**» olarak her türlü öz-
nellikliğini yitirir. Piyasa açısından bakıldığında, girişimci tarafından özerk olarak belir-
lenecek üretime (parasal) talepleriyle yön gösteren bir «**egemen tüketiciler**» kütlesine dönüştürülür. Bu anlamda piyasa, iktisadi demokrasinin (dolar ya da TL oy pusulaları demokrasisi) ideal gerçekleşme biçimidir; o kadar ki girişimcinin doğru kararlar arayışını bozup risk ve şanstın oluştuğu teşvik sistemini etkisiz bırakan yönetime katılmanın artık sözünü bile etmeye değmez (hiç değilse Franz Böhm'ün 1951'de yönetime katılmaya karşı giriştiği kalem tartışmasındaki görüşü budur; Nobel ödülü sahibi Paul A. Samuelson'ın ders kitabında da benzer ama daha bayağı bir görüş savunulur).

İktisat Teorisinin Emperyalizmi

Doğal düzenin «doğa dışılığının» el çabukluğuyla ortadan kaldırılmasının ardından sıra bir sonraki vargıya gelir : Buna göre piyasa ekonomisinin temel ilkelerinde (serbest iktisatta) meydana gelecek her türlü çarpıtma ya da sınırlandırma, merkezden yönetilen kontrollü ekonomi sistemi doğrultusunda, komuta ekonomisi yönünde atılmış geri alınmaz bir adımdır .«Düzenlerin bağ-

lılaşması»ndan ötürü iktisadi özgürlüklerin sınırlanışıyla birlikte siyasal özgürlük de ortadan kalkar — der Eucken. Bu açıdan bakıldığında neoliberalizm, **totalitarizm teorisinin** iktisadi varyantı olarak da nitelendirilebilir. Ne var ki «yeni» neoliberallerin tasarımında düzenlerin bağlaşığının bakışsız olduğunu görmüştük: İktisadi (piyasa) özgürlüklerin(in) sınırlanmasının sonucu siyasal özgürlüksüzlüktür; ancak siyasal özgürlüklerin otoriter bir devlet eliyle sınırlanmasının, iktisadi özgürlüklerin budanması sonucunu doğurması hiç de gerekmez! Eski neoliberaler ya da Ordo-liberaler, bu bakışsızlığa hayıflanmış, proletaryanın varoluşunun «doğa dışılığından» çaresizce yakınmış olabilirler. «Yeni» neoliberalerin bu soruna karşı hazır ettikleri bir çözüm vardır ki liberalizmin geleneğindeki asıl ilerlemeyi oluşturmaktadır: Onlar, artık düzenlerin (iktisadi ve siyasal alanlar) farklılığını tanımıyorlar; bu yoldan olası çelişkileri eledikleri gibi «düzenlerin bağlaşığın» kavramını anlamından yoksun bırakıyorlar. Bunun yerine geliştirdikleri akılcı davranış **metodolojisi**, yaşamın bütün dışı vurumlarında ve bütün karar verme durumlarında iktisadi ilkeleri izliyor. Siyasal alanda ekonomiyle aynı ilkelere göre karar verilir; askeri strateji ve taktik düşünüşündeki kalıp, iki insan arasındaki aşk ilişkisindekinden farklıdır. Henri Lepage, 60'lı ve 70'li yıllarda ABD'deki neoliberalizm üzerine taramasında siyasal liberalizm felsefesinin temelini, «kapitalist toplumun bilimsel altyapısı» olan iktisat teorisi olduğunu söylerken hiç kuşkusuz sorunun püf noktasını buluyor. (Lepage 1979, s. 11)

Bir metodoloji olarak «iktisat, ele alınacak sorunun karakterinin piyasaya uygun ya da maddi oluşuyla tanımlanmaz; kaynak dağılımı ya da kıtlık durumunda seçişin söz konusu olduğu, yani birbirine rakip iki amaç arasında karar verilmesi gereken her

sorunsalı kapsar.» (Gary S. Becker, Lepage 1979, s. 19'daki alıntı) İktisat, artık, siyasal kurumlar öğretisi, aile teorisi, suçluluk araştırmaları, hayvan türlerinin doğal ayıklanması vb. alanlarda, yani dünyanın açıklanması ve onun en derinlerdeki tutarlığı konusunda kendini yetkili sayan bir teori oluyordu. Dahası var : Neoliberalizm, **betimleme** ile yetinmemekte, kendini **normatif reçete veren bir teori** olarak, rasyonellik ilkesine bağlanmış bir **karar öğretisi** olarak sunmaktadır. Joseph Schumpeter «Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi» (1942) adlı yapıtında (kapitalist) demokratik süreci ilk kez iktisadi kategorilerle (oy maksimumlaştırması) inceleyenlerden biri olurken, 50'li yıllarda Anthony Downs ya da Dahl ve Lindblohm bu düşünceyi geniş kapsamlı modeller halinde inceltirlerken, Morgenstern'in oyun kuramı Arrow tarafından genel bir karar teorisi halinde biçimselleştirilirken, bununla, 70'li yılların neoliberalerince bütün dünya sorunları karşısında «Açıl Susam Açıl» biçiminde kullanılacak bir metodolojinin temel taşlarının yaratılmış olduğu bilinemezdi. Üçlü komisyonun kavramları üzerindeki çalışmalara katılmış birkaç neoliberalden biri olan Gordon Tullock, iktisadın (metodoloji olarak, yoksa ekonomi politik olarak değil) bu **bütünsel** açıklama girişimini adlandırmak için, Lepage'ın hararetle, dolayısıyla onaylayarak zikrettiği «**iktisadın emperyalizmi**» sözünü kullanıyor.

İnsan hayatının bütün alanları ve dışa vurumlarının iktisat metodolojisine açılmasıyla insanların ilişkilerinin, düşünme ve eylemelerinin yapısı da tanımlanmış, iktisadi rasyonellik hesabına tabi kılınmış oluyor. Hele bu, **Chicago boys**'un acımasız umursamazlıklarında olduğu gibi normatif bir kural olarak yorumlanacak olursa, emperyalist tecavüzün (şimdilik «sadece» metodolojik anlamda) bile, «kapitalizmin, özgürlüğün kalesinden başka bir şey olmadığını» (Lepa-

ge 1979, s. 237) temellendirimi olarak kullanılması dahi mümkündür. Milton Friedman'ın küstah ve mağrur bir edayla «karşıdevrim» olarak nitelendirdiği, Lepage'ın ise kitabında telkin edici bir biçimde devrim diye söz ettiği iktisadi düşünce «devrim»i, temelinde, iktisat teorisinin, bir metodoloji olarak biçimselleştirilip estetize edilerek insan hayatının, toplumsal hayatın bütün görünümüne — onu özelliklerinden, içeriklerinden ve ilginçliklerinden yoksun kılmak üzere — uygulanmasından ibarettir. Düzenlerin **karşılık! bağımlılığının** yerini bu devrim/karşıdevrimde toplumsal ilişkilerin — Oscar Wilde'ı alıntılatacak olursak — her şeyin fiyatını bilen, ama hiçbir şeyin değerini bilmeyen iktisatçıların hesabına **tek yanı bağımlılığı**, onlarca gasp edilişi alıyor. Tullock'un ve elbette onun hink deycisi Lepage'ın propagandasını yaptıkları «iktisadi emperyalizm», demin belirttiğimiz sebeplerden ötürü bunların zamanlarında salgın olma eğilimi gösteren bir dar kafalılığı ihraç girişiminden başka bir şey değildir.

Beşeri Sermaye Olarak İnsan

Vardığımız noktada neoliberalizmin üstüne perde mi çekelim? Yoksa söyleminin ayrıntılarına mı eğilelim? Hoşumuza birincisi gitse de, iktisadi emperyalizmi «sömürgeleştirme», yani bütün yaşam alanlarının iktisadi hesaba tabi kılınışının vahşi bir tecavüz girişiminden farksız olduğunu göstermek için ikincisini yapmak zorundayız. Eğitim sistemindeki özelleştirme ve bireyselleştirmeyi temellendirmekte kullanılan **beşeri sermaye** örneğini alalım. Lepage'a göre bu teori, «kuşağının muhtemelen en yetenekli iktisatçısı», yani Gary S. Becker tarafından «esaslı surette» işlenip geliştirilmiştir (Lepage 1979, s. 18). Buna karşı söylenecek ilk şey, insanın sermayeleştirilmesi tasarımının ekonomi politiğin kendisi kadar

eski olduğudur. William Petty bile bu doğrultuda düşünceler ortaya atmış, «beşeri sermayenin» hesaplanmasının formel kategorileri ile yöntemlerini ise bir yandan (sigorta primleri ile tutarlarını insanın para cinsinden nicelenebilir «değer»i gibi «rasyonel» bir ölçüte dayandırmayı yararlı bulan) sigortacılık kuramı, öte yandan top hakkı (kurbanlık kıtalar - çev.) ile topların kendilerinin kullanımı arasındaki seçimlerini marjinal maliyet hesabının yardımıyla rasyonelleştirmek isteyen askeri stratejiler geliştirmişlerdi. İktisattaki kuruluş yeri teorisyle tanınan Bay Heinrich von Thünen, askerlere bu konuda bazı kanıtlar sunmuştu. Demek ki beşeri sermaye teorisi pek o kadar yeni değil (krş. Kiker 1966). Yeni olan, yalnızca neoliberal iktisatçıların çıkardığı sonuçlar (ve yöntemsel inceltmeler). Eğitim harcamaları, insana yapılan yatırımlar olarak anlaşılır. Bununla yaşam boyu gelir biçiminde faiz getiren beşeri sermaye biriktirilmiş olur. Bir insan ne denli çok eğitim biriktirir, yani beşeri sermayesi ne denli çok olursa, — söz konusu teze göre — yaşam boyu geliri o denli yüksek olur. İmdi, bu basit düşünceden eğitim sisteminin özel girişime devredilmesi, devletsizleştirilmesi, siyasal bir talep olarak türetilir. Herkese bir eğitim kuponu verilmeli, eğitimin karşılığı isteğe bağlı olarak bununla ödenmelidir. Seçilecek olanlar, kuşkusuz eğitim arzındaki rekabet içinde en iyi okullar olacaktır. Ne kadar çok eğitim talep edilirse o kadar çok borçlanılır, geri ödenecek eğitim kredisi o kadar büyük olur. Ama sahip olunan beşeri sermaye de, ondan kaynaklanan yaşam boyu gelir de aynı ölçüde artmıştır. Sorun, emek piyasalarındaki işlerin biriktirilmiş beşeri sermayeye uygun olarak mı dağıtıldığı, yoksa başka ölçütlerin mi çok daha önemli olduğudur. Neoliberallerin bu itiraza karşı cevapları hazırdır : Emek piyasaları tekel gücünden (sendikalardan anlayınız) bir kurta-

rılabilse, beşeri sermaye dağılımına uygun düşen, üstelik tam istihdamı içeren bir ücret farklılaştırması hükmünü geçirecektir. Faktör gelirlerinin, serbestçe işleyen piyasalarda bunların kullanımlarının marjinal verimlerine ayak uydurması sayesinde olacaktır bu.

Geçerken, eğitim sistemine ilişkin bu anlayışla bir başka sorun çözülmek istenir. Tek tek eğitim kurumları bundan böyle devlet bütçesinden değil, öğrenim göreceklere öğrenim ücretleriyle finanse edileceği, bunlar ise özgül finansman kipliklerinden ötürü son derece iyi değerlendirilecek bir mesleki kalifikasyonu amaçlamak zorunda oldukları için, eğitim, iktisadi gelişmenin bir sonucu olan kalifikasyon ihtiyacına bağlanmış olur. Eğitimin içeriği, değerlendirilme çıkarına tabi kılınır. Girişimler, birer işgücü talepcisi olarak kısa dönemli talepleriyle eğitimin uzun dönemli seyrini yapılaştırırlar. Gel gelelim «örümcek ağı sorunu»ndan biliyoruz ki kısa dönemde talebin dalgalandığı, arzın ise talep kaymalarına uyum göstermek için uzunca sürelerle ihtiyaç gösterdiği piyasalarda sürekli dengesizliklerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Gene biliyoruz ki bu dengesizlikler ancak özel durumlarda dengeye yönelebilirler; buna karşılık talep ve arz elastikiyetlerine göre bunun tam tersine, yani dengesizlik durumunun sürekli olarak keskinleşmesine de yol açabilirler. Bunun bir anlamı da, piyasa sinyallerinin bu durumda hep «kırmızı»da kalması, kılavuzluk ve ayıklama işlevlerini ise ancak marazi bir biçimde yerine getirebilmeleridir. Beşeri sermayeden söz etmenin, görmenin sermayesinin göz olduğunu söylemek kadar budalaca olduğu eleştirisini Marx da yapmıştı. «Beşeri sermaye», gerçekten de emek piyasasında sermayeyle mübadele edilen, özel vasıflı bir çalışma yetisinden başka bir şey değildir. Ve ancak bir alıcı bulduğu zamandır ki çalışma yetisi iş görebilir ve «beşeri sermaye

olarak faiz getirebilir». Alıcı bulup bulamayacağı ise, eğitim ile çalışma arasında verilmiş kararlara değil, «beşeri sermayenin» kullanıcısının, girişimin hesabına bağlıdır. Neoliberaler, bu sorundan kaçınmak için onun ikiz bölümlü yapısını ya yadsırlar ya da piyasa özgürlüklerinin sınırlanmasının doğurduğu, bir liberasyon politikasıyla giderilebilecek belirli işlev bozukluklarına yüklerler. Bu akıl yürütme tarzı, elbette her türlü eleştiriyeye karşı bağıştır : Sorunun çözümü, her seferinde, devletin geniş ölçüde sınırlandırıldığı, hâlâ - kurulamamış, ama artık - kurulması - gereken tam piyasa ekonomisi düzenine havale edilebilir. Bu **bağıştalama stratejisinin** vardığı nokta, en ahmakça iddialardan bile pervası olmayan çıplak bir özürçülüktür. Bu konuda Lepage'ın yukarıda anılan taramasından birkaç örnek vermek, böylece tarihi olgu, bağlam ve sorunların, hiçbir bilimsellik ya da kişiler arası iletişim kuralına bağlı kalınmadan nasıl gerçekten liberal bir biçimde ele alındığını belgelemek istiyoruz.

Sözgelimi ABD'de geçen yüzyılda meydana gelen demiryolu rezaletleri, soyguncubaronların dalavereleri, vahşi kapitalizme değil de, «devletin hükümlerlik haklarından birtakım vicdansız bireylerin çıkar sağlamlarına izin verdiği için, ... o dönemin siyasal aygıtına» (s. 45) yükleniyor. Bu bağlamda reklam da, kesinlikle bir **manipulation** aracı değil, tüketicilerin haber alma ve alışveriş maliyetlerini düşüren bir bilgilendirme aracıdır; toplumsal açıdan olağanüstü olumlu bir anlamı vardır. Lepage, tekel gücünün eleştirilmesine karşı düşüncelerinde de sınırsız bir özürçülük içinde. Tekellerin anlamı konusunda, onun deyişiyile, «kimi put kırıcılar son yıllarda» büyük girişimlerin ve devletin oynadığı rolü yeni baştan incelemeye «cüret etmişler ve oldukça şaşırtıcı sonuçlara» (s. 48) ulaşmışlar. Yalnız Lepage tarafından koltuklanan put kırıcılar arasın-

da, gene kendi deyişiyile, «dikkate değer bir eleştirel inceleme» yayımlamış olan American Enterprise Institute da var. Büyük tekeller lobisinin, tekellerin aslında tekel olmadıkları ve sırf tekellerin rakipleri onların «başarısını kışkırdığı» (s. 49) için gürültü yarattıkları sonucuna varması, gerçekten dikkate değer ve şaşırtıcı bir eleştirelilik ifadesi. Bu kadarla bitmiyor: Lepage, Nobel ödülü sahibi Hayek'in kapitalist sanayileşmeyi mazur gösterişini aktarıyor. Sanayileşmenin yarattığı sefalet o kadar kötü bir şey değilmiş; ne de olsa «fırsat maliyetleri»ni hesaplamak gerekmiş : Sanayileşme **o'lmayıydı** kim bilir kaç insan öldü? Bu, gene F. A. Hayek ile Helmut Schoeck'ten kaynaklanan aşağıdaki mantıkla aynı düzlemde yer alan bir yaklaşım : Otomobil o kadar da kötü bir şey değildir; otomobil kazalarına bile fazla önem vermemek, bugün araba kullanan herkesin ata binmesi halinde neler olacağını göz önüne getirmek gerekir. Ölümle sonuçlanan kazaların sayısı kuşkusuz daha yüksek olurdu. Bu tür örneklerle mi Nobel ödülünü hak etmiş dersiniz?

Lepage'ın daha sonra çevre sorunlarının çözümünü yeni mülkiyet haklarının yaratılmasında gören liberal teori mutemetlerine atıfta bulunması, artık şaşırtıcı sayılmamalı. Temiz hava üzerindeki hak iddialarını bile özelleştirmek istiyor : «İlk bakışta bu sorun hava konusunda (özelleştirme sorunu yani) biraz güç gibi görünüyor.» Havai yazarımızın mutasavver çözümünde bir tür hava borsası kurulacak; burada hava kirlenme kotaları denen belgeler değişilecek. Bu kadar basit. Kreuzberg'li Türk borsaya gidip Zehlendorf'lu lise müdürüyle hava kirlenmesini karşılıklı değişecek. Bu noktada neoliberal teori kesinlikle absürd tiyatro haline geliveriyor. Bu nedenle örnekler düzlemini bırakıyor, akıllı başında insanları da büyleyen bir çekicilikten yoksun olmadığı

anlaşılan bu muhakemenin temel yapısına eğiliyoruz.

İktisadî Rasyonelliğe İndirgenmiş Homo Oeconomicus Olarak İnsan

«İktisadın emperyalizmi»nin biraz olsun akla yakın olması için önkoşul, kendilerini **iktisadî rasyonel'liğe** tabi kılan bireylerin varlığıdır. Oysa burjuva rasyonelliği («yeni» neoliberallerde rastladığımız türden insanın bütün yaşam alanlarının bütünsel rasyonelliğinin ilkel bir ön biçimi) insanlık tarihinde görece yeni bir edintidir ve Şikago rasyonelliğinin ille de Meksikalı Kızılderilinin, Tokyolu işçinin ya da Sardunyalı çobanın rasyonelliği olmadığını biliyoruz. Rasyonellik **kültürel olarak** belirlenir ve matematiksel formüllerle kavranır soyut bir hesaba indirgenemez. Neoliberallerin tam da bunu örtbas etmeleri, onların teorilerini bireyin iktisadî zorlamalardan bağımsız olarak çok yönlü gelişmesine karşı çok tehlikeli bir eğilime büründürüyor — meğerki insanlar, «kararları hem tercihlerine, hem de kaynaklarımızın kıtlığının zorunlu kıldığı seçim ve fayda karşılaştırması sorunlarına bağlı olan» (Lepage 1979, s. 32) rasyonel bireye, yani «**homo oeconomicus**»a indirgenmelerine gerçekten izin versinler. Buna karşın burjuva çağının bu buluşu, **otomatik özne** olarak birey, yeni neoliberallerin (eskilerin de) **antropolojik** temel varsayımıdır : «Aslında bütün mikro iktisadî çalışmalar, bütün iktisadî tahlillerin temelinde yatan ve hesaplı kitaplı, buluşçu ve maksimumlaştırıcı ... basitleştirilmiş bir bireyden yola çıkan 'homo oeconomicus' paradigmasını tekrar tekrar ampirik olarak kanıtlamaya çalışırlar.» (aynı yerde) Başka kapıya, sevgili **homo faber, homo ludens! Homo politicus** ile **homo sociologicus'** un bile modası geçti; elinde defteri kebir ile cep hesap makinesi, **homo oeconomicus** sa-

haya tek başına hâkim oldu. Saçma, dahası tüyler ürpertici bir tasavvur doğrusu! Üstelik akıldışı bir tasavvur, çünkü bireyler **homines oeconomici** olarak biçimlendirilirler, yoksa öyle doğmazlar: Neoliberalizmin özgür bireyi, baştan çıkmış bir bireydir, kuralları kesinlikle önceden konmuş bir oyunun kuklasıdır.

Özel Mülkiyet ile Paranın Merkezi Önemi

Bireyin fayda maksimumlaştırması kuralları uyarınca karar verip davranabilmesi için alternatif kullanımları olan — sınırlı — bir fonu elinde bulundurması gerekir; yani **özel mülkiyete** sahip olmalıdır ki bireysel olarak karar verebilsin. Bu nedenle kolektif mallar ile kolektif kararlar olabildiğince geniş ölçüde özelleştirilmelidir. Teorinin en tutarlı militanları, yerküreyi seve seve doğrular, magmadan ozon tabakasına kadar özel kesime dağıtırlardı. Gözü dönmüş özelleştiriciler, mümkün olsaydı, Ayı, gezegenleri, öteki güneş sistemlerini bile parsellerlerdi : hipertrof ve demode bir Amerikan «new frontier» rüyası. Örneğin David Friedman, «devletin günün birinde sokaklarını satışa çıkarmasını» diliyor; Atlas Okyanusu özelleştirilebilir parçalara ayrılmalı, büyük şirketlerin çoktandır yaptıkları gibi herkes kendi polisini tutabilmelidir. Bütün bunların saçma olduğunu, teknik olarak uygulanamayacağını, zaten mali iktisat kuramının, salt alıcısı tarafından kullanılmalığı güvence altına alınamayacağından piyasada satılamayacak kamu malları bulunduğunu göstermiş olduğunu ileri sürerek itiraz edenler çıkarsa, neoliberallerin elektronüğün gelişmesine bağladıkları büyük umutları unutmuş olurlar. Çünkü **kompütür** ile en karmaşık atıflar, fiyat tespitleri yapılabilir, yararlanma sıklıkları saptanabilir, sonra da bireylere bugünkü

telefon faturasına benzer sokak kullanma, hava tüketme, okyanus geçme ya da manzara seyretme harçları tahakkuk ettirilerek bunların bankalar eliyle tahsili yoluna gidilebilir. «Perfect competition»ın yerini alan bu «perfect computation», belki gerçekçilikten uzak olmayan, ama tüyler ürpertici bir perspektif oluşturuyor. Bu modelde birey, **homo oeconomicus** kurallarına göre işleyen, ama ana kompütüre bağlanmış bir çevre terminali haline geliyor. «İktisadın emperyalizmi» anlamındaki rasyonellik, burada o denli soyut düşünülmüş ki bir kompütürde kolayca yapılabilecek matematiksel hesaplamalara dönüştürülmesi gerçekten de zor olmaz. Tek sorun, ana işlem ve denetim biriminin kimin özel mülkiyetinde olacağı, programları kimin yükleyeceğidir. **Big brother** yumruğunu indirebilir. Neoliberalizm Orwell' in 1984'üne dönüşüyor ...

Homo oeconomicus'a indirgenmiş, rasyonel davranan, karar yetkisi zorunlu olarak sınırlı — özel kesim kavramında içkindir bu — bir birey, insanlar arası ilişkileri ancak olanakları çerçevesinde biçimlendirebilir - bunlar ise, ekonominin kuralları uyarınca tanımlanmış ve belirlenmişlerdir. Dolayısıyla ancak **para ilişkileri** biçiminde oluşabilir, fiyatların hareketi aracılığıyla düzenlenebilirler. (Keza Lepage 1979, s. 213) Bu anlayışta para, bireyleri olduğu kadar başka karar vericileri, örneğin resmi mercileri de rasyonel davranışa zorlayan bir araç olma işlevini görür. İktisadi tahlillerinin ve iktisat siyaseti tavsiyelerinin ötesinde paracılığın temel fikri budur. Karl Marx, parayı «bütün insan ilişkilerinin çöpçatanı» olarak nitelendirmiş, bunu yabancılaştırmanın, özgürlüksüzlüğün, insanlıktan çıkmanın bir ifadesi olarak anlamıştı. Paracı-neoliberal teorilerde bu, olumlu bir kalıba dökülüp sistemin gösterdiği yönde rasyonel davranış için toplumsal bir düzenleme ilkesi olarak yorumlanıyor. İnsan, portföyünün sınırlılığının kısıtladığı koşullarda faydasını mak-

simumlaştırmaktan başka hiçbir emel besleyemeyecek bir «money machine» haline getiriliyor. Toplumun, piyasanın aracılık ettiği parasal ilişkiler biçiminde, yani bir **nicel karmaşa** olarak anlaşılmasına da bu bağlamda şaşmamak gerekiyor. Tarih biliminin ilerlemesini onun giderek artan ölçüde nicelleşmesine yorarak bunu ortaya seren, gene Lepage'dan başkası değil.

İktisadın Önceliği Üzerine Teorik İB Söylem Olarak Neoliberalizm

Refah döneminde, özellikle 60'lı yılların ikinci yarısındaki öğrenci ve gençlik ayaklanmaları ile işçilerin sınıf taarruzundan sonra yaşamı ve yaşamdan beklentileri belirleyen **anlamlandırıcı** ilkeler, parasal birimlerle hesaba vurulan, nicel bir iktisadi akılcılığın ilkelerinden farklıydı. Şimdilerde bu özgürleştirici eğilimler, yeniden iktisadi akılcılığın Prokustes yatağına bağlanıyor. İktisadi liberalizm, gelişmiş bireyselliği on yıllardır ders kitapları arasında kol gezen bir cüzze, üretici ve tüketici «iktisadi özneye» indirgeme çabasıdır. **Homo oeconomicus**'u yalnız insandan yapılmış bir soyutlama olarak değil, aynı zamanda geçen yüzyılda Viyana (von Menger, von Wieser), Lozan (Walras, Pareto) ya da Stokholm okullarınca (Cassell, Wicksell) veya Jevons ile Marshal tarafından gittikçe artan bir yetkinlikle geliştirilmiş olan, kendi kendini denetleyen bir sistem içinde belirli kurallara göre işlev gören bir birlik olarak anlamak gerekir. «Liberalizm, temelinde, insan davranışını iktisadi açıdan ele alan bir toplumsal sistemler felsefesinden başka bir şey değildir» (Lepage 1979, s. 119) ve - diye eklemek gerekir - böyle bir sistem kurmaya çalışan bir felsefedir. Dolayısıyla neoliberalizm, **iktisadın önceliğini** bütün öteki karar ölçütlerinin, isteklerin ve umutların önüne açıkça ve ödünsüz biçimde geçiren bir teori

olarak kendini ortaya koyar. İktisadi yasalara karşı gelinmez; piyasanın hâkimiyetinden kaçılmaz, **mülkiyetin değerlendirilmesi** kendinden başka ilkelere cevaz vermez. Sözelimi insanlar işsiz diye iktisadi yasalara **karşı** siyasal araçlarla işsizliğin üstesinden gelmeye çalışılmamalıdır. Siyaset yoluyla erişilebilir bir hedef olarak tam istihdam, John Maynard Keynes'in bir rüyasıydı; neoliberal iktisadın rasyonel dünyasına ise uymaz. İşsizliğin azaltılmasına ilişkin sendikal tasarımlar, iktisadın, yani sermaye değerlendirilmesinin yasalarını kabul etmedikleri için belalı, aynı zamanda da yararsız ve umutsuz yaklaşımlardır. Piyasaya katılanların «rational expectation»ları, piyasada olup bitenlere yönelik siyasal düzeltme çabalarının, çaresiz birer oyalanma olduğunun anlaşılmasıyla sonuçlanır. (İktisadi) **zorunluluk** kategorisi, **olabilirlik**, yapılabirlik kategorisi karşısında itirazsız bir üstünlük kurmalıdır.

Böylece neoliberalizm, kendi içinde tutarlı, ama aynı zamanda insanların çoğunluğu için olmasa bile birçoğu için **perspektifsiz bir sistem** olarak kendini ortaya koyuyor. Gel gelelim bu, liberal teori için asla sorun olmamıştır. Çünkü mülkiyeti, onun korunmasını ve çoğaltılmasını (sermayenin değerlendirilmesi olarak anlayınız) güvence altına alan **kurallar** ile bunlara karşı çıkabilecek bir **çoğunluk iradesi** arasında karar vermek söz konusu olduğunda, yapılacak tercihin yönü açıktır: piyasa ekonomisi sisteminin kurallarından yana, insanların çoğunluğuna karşı. Bunu Hayek yazılarında defalarca belirtmiş, geri kalan neoliberaler takımını da onu bu noktada hep izlemiştir. Kuşkusuz - iktisadi sistemin neoliberallerce işlenip geliştirilmiş, istikrarsız bir dünyada istikrar gibi bir şey vaat eden kesin kurallarına olmasa bile - neoliberalizmdeki bu otoriter yön değişikliğine öfkelenilebilir. Irving Kristol diyor ki: «'Katılma' talebi, eğer yanılmıyorsam, öncelikle bir otorite talebi - kentsoylunun iç ve dış dünyala-

rını uzlaştırma vaadini yerine getirecek bir önderlik istemi - olarak anlaşılmalıdır.» (Kristol 1978, s. 250) Burada Thatcher ile Reagan sahneye çıkarlar: Onlar piyasa ekonomisi sisteminin kurallarına, iktisadın önceliğine dayanmaktaydılar. Kentsoylunun iç ve dış dünyalarının uzlaştırılmasını vaat etmekte - tam da neoliberal anlamda: «Düzen»in koşulları tahkim ediliyor, ta ki içte piyasa ayıklama yapabilsin. Evet, anonim mekanizma ve onun ayıklama sonucu kabul edilebilir olsaydı, bireyler gerçekten **homines oeconomici**, piyasanın kurallarına uyan ve yalnız bir defa değil, durmadan kaybettikleri halde boyun eğen insanlar, yani Huxley'nin gama eksileri olsalardı, neoliberal ütopye belki işleyebilirdi. Oysa piyasa aracılığıyla gerçekleşen ayıklamada söz konusu olan, bir ölüm kalım meselesidir, insanın insan üzerindeki hâkimiyeti, devletlerin devletler üzerindeki egemenliğidir. Neoliberaler de, pratik söylemlerinde bunun böyle olduğunun pekâlâ farkındalar. Bu yüzden «özgürlüğün düşmanları»na, **kendi** özgürlüklerinin düşmanlarına karşı silahlaniyorlar. Silahları harekete geçirmeye hazırlar - hem içe hem dışa karşı. Günümüzde uygulamalı neoliberalizm, yaşamı tehdit eden bir tehlikedir. Teoride ve pratikte yenilgiye uğratılmalıdır.

(Öneri, teşvik ve eleştirileri için Kurt Hübner ile Otto Kallscheuer'a özellikle teşekkür ederim.)

Kaynaklar

- Biedenkopf, K. M. / Miegel, M. : **Wege aus der Arbeitslosigkeit**, Stuttgart 1978
- Böhm, Franz : **Das wirtschaftliche Mitbestimmungsrecht im Betrieb**, Ordo-Jahrbuch Nr. 4, 1951 içinde
- Cohen, G. A. : **Freedom, Justice and Capitalism**, New Left Review No. 126, 1981 içinde
- Friedman, Milton : **Capitalism and Freedom**, Şikago ve Londra 1962

- ayn. : **Para Teorisinde Karşıdevrim**, Milton Friedman / Nicholas Kaldor, **Para Teorisinde Devrim ve Karşıdevrim. Moneterizm**, Eskişehir 1982 içinde
- ayn. : **The Counter-Revolution in Monetary Theory**, 1970
- Gold, David A. : **The Rise and Decline of the Keynesian Coalition**, Kapitalistate No. 6 (Faal 1977) içinde, s. 129 vd.
- Gutachten des wissenschaftlichen Beirats beim Bundesministerium für Wirtschaft**, Bonn, Ara. 1978
- Hayek, F. A. von : **The Road to Serfdom**, Londra 1944
- Kiker, B. F. : **The historical Roots for the Concept of Human Capital**, Journal of Political Economy, 1966, Vol. LXXXV içinde, s. 481 vd.
- Kristol, Irving : **Two Cheers for Capitalism**, Nevyork 1979
- Lepage, Henri : **Der Kapitalismus von morgen**, Frankfurt / Main - Nevyork 1979
- Maier, Charles S. : **Recasting Bourgeois Europe**, Princeton 1975
- Marcuse, Herbert : **Der Kampf gegen den Liberalismus in der totalitaeren Staatsauffassung**, Zeitschrift für Sozialforschung (tıpkıbasım), Münih 1970, Bd. 3 içinde, s. 161 vd.
- Mises, Ludwig von : **Liberalismus**, Jena 1927
- Röpke, Wilhelm : **Cemiyet Ekonomisi**, İstanbul 1937
- Sklar, Holly : **Trilateralism - The Trilateral Commission and Elite Planning for World Management**, Boston 1980
- Thurow, Lester C. : **The Zero-Sum Society**, Harmondsworth - Nevyork 1980

peçya

Yeni İktisatçının Amentü'sü

Pablo Hunecus'un Şilili **Chicago Boys** ağızından kaleme aldığı bu iman açıklaması, 10 Eylül 1979 tarihinde Santiago'da **La Tercera de la Hora** adlı günlük gazetede yayımlandı. Bu arada geçerliliği Şili sınırlarının çok ötesine uzanan amentü'yü Kerem Çalışkan, Almancasından (**Prokla**, XI. Jg., No. 42 (1981 Nr. 1)) Türkçeye aktardı.

İnanır, iman ederim yeri göğü yaratan ulu dolara
Ve onun özbeöz oğlu efendimiz Milton Friedman'a
Şükürler olsun onu rahminde taşıyan Şikago Üniversitesine
Açtı gözlerini kutsal ticaret fuarında dünyaya
Ne acılar çekti Pontius'un yönetiminde halkın elinden
Mülksüzleştirildi, öldü, gömüldü
İndi gitti sosyalizmin cehennemine.
Üçüncü yılda dirildi kalktı ölümler arasından,
On birincide çıktı gökyüzüne
Oturdu iktidarın sağ yanına.
İnanır iman ederim Ruhulkudse, kutsal özel teşebbüse ve Japon otomobillerine
Sermaye piyasasına inanırım, finansman kuruluşlarına
Ve 'Pierre Cardin' marka gömleklere
Hastanelerin kendi kendini finanse etmesine inanırım,
Devlet kasasının boşaltılmasına ve özel valizlerin dolmasına
Resesyona inanırım, enflasyon ve deflasyona,
Planlama Teşkilatına inanırım, yeni kurumlara ve
«Texas Instruments»ın hesap makinalarına
Tüketici fiyatları indeksine inanırım, asgari istihdam programına ve gizli servise
Adam Smith'in yaşadığına inanırım, Keynes'in öldüğüne
Ve Marx'ın bir kâbus olduğuna
Şili'nin, yüksek tabakanın oturduğu Las Condes semtinden
başladığına inanırım ve Santiago'nun merkezinde bittiğine
Oradaki insanlara inanırım, bize inandıkları sürece
Halılarla döşeli bürolara, sarışın sekreterlere ve dış borca inanırım
İşlere inanırım, yağlı işlere...
Ülkenin fabrikalarının, maden ocaklarının ve ormanlarının satılmasına inanırım
Kesin bir bilim olduğuna inanırım ülke ekonomisinin
İnanırım başka hiç kimsenin hiçbir şey bilmediğine
Ve hiç kimsenin düşüncesini açıklamaması gereğine
Gazetecilerin lüzumsuz olduğuna inanırım ve kamuoyunun hesaba katılmamasına
Sosyologların bir veba ve yoksulların
Zorunlu bir bela olduğuna inanırım
Fizibilite incelemelerine, anti-tekel yasaya
Ve müdürler kurulunun ödüllendirilmesine
Tenise, iş yemeklerine ve karşılaştırmalı üstünlüklere inanırım,
Uluslararası fiyatlara, ulusal ücretlere ve Arjantin ayakkabılarına

İnanırım özel teşebbüsün etkinliğinin bekâretine ve
Devletin çaresiz etkinsizliğine ve kauçuk ağaçlarına
Carter'in komünist olduğuna inanırım,
Kardinalin komünist olduğuna ve
Komünistlerin komünist olduklarına,
Ekonominin büyümesine inanırım ve işsizliğin gerilemesine
İnanırım piyasanın kutsal sofrasına
Günahlarımızın affedileceğine,
Bir gün tekrar görüneceğine kayıpların
Ve inanır iman ederim ezeli ve ebedi cuntaya.

Âmin.

becya

Türkiye'de Gelir Dağılımı Yapısına İlişkin En Son Veriler

Gülay Günlük-Şenesen

Dr. Gülay Günlük-Şenesen, İTÜ İşletme Fakültesinde araştırma görevlisidir.

Temmuz ayının son haftası içinde gazetelerde yer alan bir haberde(*) Dünya Bankası'nın 1984 yılı Kalkınma Raporu'nda Türkiye'nin gelir dağılımının en adaletsiz olduğu ülkeler arasında sayıldığı belirtiliyordu. Bu vargının dayanağını Türkiye için 1973 yılı verileri, sanayileşmiş ülkelerin çoğu için de 1978—1979 verileri oluşturmuştu.

Anılan haber yazımızın esin kaynağını oluşturdu. Türkiye'de gelir dağılımı yapısını konu alan **en son (en yeni)** kaynakları gözden geçirmeyi amaçladık. Bunu da aşağıda iki soruyu yanıtlayarak gerçekleştirmeyi düşündük. Konunun kapsamı çok geniş olduğundan, önce birinci soruya yanıtla genel bakış açımızı, gelir dağılımı konusuna yaklaşımımızı belirleyecek, ikinci soruya yanıt bölümünde ise yayınların değerlendirilmesinin bu çerçevede yürütülmesine özen göstereceğiz.

1. GELİR DAĞILIMI KONUSU KURAMSAL DÜZEYDE NASIL ELE ALINMALIDIR?

Gelir dağılımı konusu kendi içinde bütünlüğü olan bir konu değildir. Gelir dağılımı yapısına ilişkin bir çalışma yapıldığında gelirin paylaşılma biçimlerinin ele alınıp irdelenmesi sorunun ancak bir kısmını açıklamaya yarayacaktır. Bu kesinlikle demek değildir ki, gelirin kişisel dağılımı ve/veya fonksiyonel bölüşümü üzerinde yoğunlaşan çalışmaların bir yararı yoktur. Vurgulamak istediğimiz nokta, konuya sadece bu türden alt başlıklarla yaklaşıldığında bu temel olgunun görüntülerle sınırlanmakta olduğudur. Bu eğilimin yaygın kabul görmesi sonucunda ise neden—sonuç ilişkilerine değinilmemekte ve konu tümüyle kap-

(*) Cumhuriyet, 23.7.1984

sanmadan kalmaktadır. Çünkü bu durumda gelir dağılımı, ekonominin işleyişinden/iktisadi yapıdan bağımsızmış gibi algılanmaktadır. Oysa paylaşılan gelire ekonomide çevrimsel süreç içindeki konumu açısından yaklaşmak gerekir; üretimin yapısı faktör istihdamını belirlerken, bu bağıntı ile yaratılan gelirin dağıtılma mekanizmalarını da belirlemiş olmaktadır. Öte yandan üretim yapısının kendisi talep aracılığı ile gelir dağılımı yapısından etkilenmektedir; talebin yapısı üretim yapısı için bir sinyal niteliğindedir.

Üretim kesimi ile tüketim kesimi arasındaki ilişkileri salt mal ve gelir akımı çerçevesinde ele almamak gerekir; elde edilen gelirin bir kısmı tüketilirken, bir kısmı da tasarruf edilecektir. Ekonomideki tasarruflar üretim kesiminin yatırımları için gereken fonu oluşturacağından tasarrufların bileşimi de tüketimin bileşimi kadar önemlidir.

Görülüyor ki bu yaklaşım iktisadi işleyişin özündeki çevrimsel akımın göz önüne alınmasından başka bir şey değildir. Diğer bir deyişle, gelir dağılımının yapısı ile üretim yapısı arasında karşılıklı ve iç içe bir bağımlılık söz konusudur. Bu bağımlılığın yapıların eş anlı belirlenmesi anlamına geldiği açıktır.

Bu olgudan hareketle diyebiliriz ki, gelir dağılımına ilişkin çalışmalarda faktör sahipliği ile birlikte harcama ve tasarruf kavramlarının göz önüne alınması gerekmektedir. Gelir dağılımı konusundaki vargılar ve önermeler ancak bu şekilde bütüncül bir çerçevede ele alındığında her türlü iktisadi politika önermeleri ve vargıları için de tutarlı bir çerçeve kurulmuş olacaktır.

İktisatta kuramsal çözümlemenin somutlaştırılması ele alınan konunun nicel araçlar yardımıyla irdelenmesini gerekli kılar. Dolayısıyla iktisadi yapıyı anlamaya yönelik her çalışma vargıları besleyecek nicel bilgilere gerek duyar. Bu çalışmalarda, salt çözümleyici olmaktan çıkıp, karmaşık nicel

teknikler kullanılmaya yönelindikçe veri gereksinimi de buna koşut olarak artacaktır.

Bu yazıda kapsamı çok geniş olan bu konuyu yalnızca gelir dağılımı yapısını anlamaya ilişkin çalışmalar açısından ele alarak Türkiye'de var olan istatistiklerin konumunu irdelemeye çalışacağız.

2. 1984 YILINDA TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI YAPISINA İLİŞKİN İSTATİSTİK KAYNAKLARI NELERDİR?

1963 yılından bu yana planlamanın uygulandığı bir ekonomide bilgi sağlama sorumluluğunun genelde politika belirleyici ve veri derleyici olan resmi kurumlara, özelde ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile Devlet İstatistik Enstitüsü'ne (DİE) düştüğü açıktır.

Burada gelir dağılımı konusuna ilişkin bir kaynakça düzenlemeye girişmeyecek ve kapsamı her iki kuruluşun son çalışmaları ile sınırlayacağız.

a) DPT'nin çalışmaları

Gelir dağılımı konusunda DPT tarafından yapılan en son çalışma 1973 yılını kapsamaktadır ve 1976 yılında yayımlanmıştır. 1)

Bu çalışmada gelirin gruplar, yerleşim bölgeleri, sosyoekonomik gelişmişlik, sektörler, meslek vb. kıstaslar açısından dağılımına ilişkin bilgiler sunulmaktadır. 1979 yılında yayımlanan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (BYKP) gelir bölüşümüne ilişkin bölüm bu çalışmanın bulgularıyla düzenlenmiştir. Kanımızca Dünya Bankası'nın raporunda yer alan göstergeler de bu çalışma kaynaklıdır.

1) DPT, Gelir Dağılımı 1973, yay. No. DPT 1495-SPD. 290, 1976.

Yayımlandığı tarihten bu yana Türkiye'nin gelir dağılımı yapısına ilişkin değerlendirmelerde sürekli bu çalışmanın temel alınmasının başlıca nedeni değerlendirmeleri de içermesi olsa gerektir. DPT çalışmasında Hacettepe Üniversitesi'nce gerçekleştirilmiş olan bir alan çalışmasının verileri kullanılmış ve bu bilgilerin yansıttığı yapı irdelenmiştir. Aşağıda tanıtacağımız DİE çalışmaları ise anket sonuçlarını içermektedir.

DPT'nin anılan çalışmasında üretim kesimi ile gelir dağılımı arasındaki ilişki kısa bir bölümde yer almaktadır. 2) Üretim kesimi tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere üç ana sektöre ayrıştırılmış, ancak çalışmanın ağırlığı kişisel gelir dağılımı üzerinde olduğu için konu başta belirlediğimiz çerçeve içinde ele alınmamıştır.

Ancak DPT'nin bu türden bir yaklaşımı IV. BYKP modelinde benimseyerek, girdi-çıkıtı modelinde sektörel tüketimleri hane halkı gruplarıyla ilişkilendirdiğini de belirtmemiz gerekir. Bu model ve türetilen veriler kamuyuna sunulmak üzere yayımlanmamış olduğu için sınırlı bir çevrenin dışına çıkamamıştır.

1980 yılı programı DPT'nin gelir dağılımı konusunu, çok sınırlı da olsa, açıkça ele aldığı son yayındır. 3) «Gelirin Fonksiyonel Dağılımı» başlıklı bölümde GSYİH'nin 1973-1979 yılları için fonksiyonel gelir türleri açısından dağılımına ilişkin tablolar ve değerlendirmeler yer almaktadır. 4)

Görülüyor ki, DPT'nin çalışmalarının süreklilik kazanamamış olması Türkiye'de gelir dağılımı yapısının kendi iç seyri için bile kapsamlı bir şekilde izlenmesine olanak tanımamaktadır.

b) DİE'nün çalışmaları

DİE'nün yayınları resmi ya da özel tüm araştırmalar için en önemli ve temel veri kaynaklarıdır. Ancak bugün doğrudan gelir dağılımına ilişkin çalışmaları sayıca çok azdır. Öte yandan, var olan çalışmaların aşağıda belirteceğimiz aksaklıkları barındırmaları yararlanılabilirliklerine gölge düşürmektedir.

i. Hane halkı gelir dağılımı ve tüketim harcamaları anketleri

DİE tarafından gelir dağılımı ve tüketim harcamalarına ilişkin olarak Türkiye çapında yürütülmüş ve sonuçları açıklanmış iki tane anket çalışması vardır. Bunlardan ilki nüfusu 2000'in altında olan kırsal yerleşme birimlerine yönelik yürütülen **Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları'dır**. 5) Bu anket 1973-1974 yıllarında yapılmış ve 1979 yılında yayımlanmıştır. İkinci ve son çalışma ise nüfusu 10.000'in üzerinde olan kentsel yerleşim birimlerini kapsamaktadır. **Kentsel Yerler Hanehalkı ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları** 6) 1978-1979 yıllarında yürütülmüş olan anketin sonuçlarını vermektedir ve 1982 yılında yayımlanmıştır.

Kırsal kesimi kapsayan çalışma yıllık verilerle düzenlenmiştir. Kişisel gelir grupları ve bölgeler itibariyle gelir kaynakları ve gelirin dağılımının yanı sıra gelir dilimlerinin harcama türleri de ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Hane halklarının tüketim harcamalarını oluşturan harcama kategorileri şunlardır :

1— Gıda harcamaları

2) a.g.e., s. 151-158

3) Daha sonraki programlarda ve V. BYKP'nda doğrudan gelir dağılımı konusuna yer verilmemesine adeta özen gösterilmiştir.

4) DPT, 1980 Programı, yay, No. 1704, s. 29-32.

5) D.E, Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları 1973-1974, yay. No. 881, 1979.

6) DİE, Kentsel Yerler Hanehalkı ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları 1979, yay. No. 999, 1982.

- 2— Lokanta ve benzeri yerlerde yenilen yemekler
- 3— Ev eşyaları ile ilgili harcamalar
- 4— Giyim eşyaları ile ilgili harcamalar
- 5— Ev ve hane halkı bakım harcamaları
- 6— Sağlık ve kişisel bakımla ilgili harcamalar
- 7— Ulaştırma, haberleşme ile ilgili harcamalar
- 8— Kültür, eğitim ve eğlence harcamaları
- 9— Diğer harcamalar

Kentsel kesimi kapsayan çalışmada ise kırsal kesim çalışmasına benzer şekilde ayrıntılı döküm aylık gelir grupları itibarıyla sunulmaktadır. Yalnız yukarıdaki harcama kategorilerine ev ve hane halkı bakım harcamaları kalemi eklenmiş, bir de 6 No.'lu harcama kalemi ikiye ayrılarak, sağlık ve kişisel bakım için ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Bu özet tanıtmadan da görüldüğü gibi bu iki yayının Türkiye geneli için doğrudan kullanılmaları pek sağlıklı olmayacaktır.

Bir kere, bu çalışmaların kapsadıkları dönemler arasında beş yıl gibi önemli bir zaman dilimi vardır. Her iki çalışmanın bir arada kullanılması genel bir çözümleme için zorunlu olduğuna göre dönemler arası uyum kırsal kesim verilerinin 1979 yılı için düzeltilmesiyle gerçekleştirilebilecektir.

Bunun yanı sıra, ya kırsal kesim verilerinin aylık, ya da kentsel kesim verilerinin yıllık veriler haline getirilmesi gerekmektedir. Salt bu düzenlemelerin bile yoğun uğraş istediği açıktır.

Öte yandan, bu çalışmalarda nüfusu 2000 ile 10 000 arasında olan yerleşim birimleri hiç göz önüne alınmamıştır. Bu da nüfusun %14 kadarının gelir ve harcamaları yapısının istatistikî dökümünün bulunmaması anlamına gelmektedir. 7)

DİE'nün bu konudaki çalışmalarının süreklilik kazanmamış olması kesimlerin gelir dağılımı ve tüketim harcamaları yapılarının

zaman içindeki değişimlerinin incelenmesini olanaksız kılmaktadır. Ayrıca, 1973-1974 dönemi için kentsel yerlere ilişkin bir çalışma yapılmadığı gibi, 1978-1979 dönemi için de kırsal yerlere ilişkin bir çalışma yapılmamış olduğundan, kesimlerin yapısal özellikleri karşılaştırmalı bir çözümleme çerçevesinde ele alınamamaktadır. 8)

Buraya kadarki değişimlerimizde DİE'nin bu son iki çalışmasının, gelirin salt dağılımı ve harcanma biçimlerini incelemek için kullanılmasında ortaya çıkan sorunları en genel hatlarıyla göstermeye çalıştık.

Gelir dağılımı yapısının kendi içindeki bu veri aksaklığının giderildiğini bir an için varsayarsak bile, anılan çalışmalar konunun ekonomideki çevrimsel süreç bağlamında ele alınmasına yine de yardımcı olamamaktadırlar. Şöyle ki; bu çalışmalarda gelir grupları itibarıyla tüketim harcamalarının yukarıda belirttiğimiz kategorilerde dökümü verilmekte, ancak bu harcama türlerinin üretim sektörleri ile eşleştirilmesi yapılmamaktadır. Daha açık bir anlatımla, hane halklarının tüketim harcamalarının bileşiminin, hane halkları ile üretim sektörleri arasındaki bağlantıyı verecek şekilde düzenlenmesi eksik kalmıştır.

İşte bu noktada makro büyüklüklere ilişkin verilerle birim verileri arasındaki uyumsuzluk sorunu karşımıza çıkmaktadır. DİE'

7) Kırsal kesime ilişkin çalışmada 1970 yılı nüfus sayımının sonuçları, kentsel kesime ilişkin çalışmada ise 1975 yılı nüfus sayımının sonuçları temel alınmıştır. Nüfusu 2000 ile 10 000 arasında olan yerlerin nüfusunun toplam nüfus içindeki payı 1970 yılında %14,44, 1975 yılında ise %14,41'dir. Bkz. DİE, Genel Nüfus Sayımı, yay. No. 988, 1982.

8) Öyle ki, DİE'nun 1983 Yılığında (yay. No. 1040, Aralık 1983) anılan iki çalışma yapısal göstergelere kaynak gösterilmekte ve kırsal kesimin yapısı 1973-1974, kentsel kesimin yapısı ise 1978-1979 verileri ile yer almaktadır.

nün milli gelir hesaplarında özel tüketimin dökümü üretim sektörleri itibariyle yer alır. 9) Toplam tüketimin kamu tüketiminden artakalan kısmı olan özel tüketim hane halkları tarafından gerçekleştirildiğine göre alınan döküm birim verilerinin toplulaştırılmasından başka bir şey değildir. Örneğin, hane halklarının gıda sektörüne yaptıkları harcamaların toplamı gıda sektörünün özel tüketim değerini oluşturur. Kanımızca hane halklarının tüketim harcamalarını konu alan anketlerin işlevi burada ortaya çıkmaktadır. Bu anketlerin sonuçlarından hangi hane halkının hangi üretim sektöründen ne kadar tüketim yaptığı da türetilmelidir. DİE'nün anketlerindeki harcama kategorilerinin yine kaynaklandıkları üretim sektörlerine çevrilmesini bir ya da birkaç anahtar çizelge sağlar kanısındayız. Bu türden ana çalışmaların da gerçekleştirilmesi ile veriler açısından kurum içi tutarlılığa, çözümlene açısından ise bütüncül bir çerçeveye ulaşacağımız açıktır.

DİE'nün istihdam yapısını konu alan anketlerinde bu olgu daha çarpıcı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Önce bu çalışmaları kısaca tanıtalım.

ii. İstihdam yapısını konu alan anketler

DİE'nün Türkiye çapında yürüttüğü bu tür çalışmaların da sayısı ikidir. Bunlardan ilki, nüfusu 2000'in altındaki kırsal alanı kapsayan **Kırsal Yerler Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları** 10) olup 1973-1974 yıllarında uygulanmış ve 1977 yılında yayımlanmıştır. Diğer ise 1984 yılında yayımlanan ve nüfusu 10 000'

9) Bu noktada DİE tarafından yayımlanmış en son girdi-çıkıtı tablosu olan 1973 Endüstrilerarası İlişkiler Tablosu'na gönderme yaptığımızı belirtmekte yarar vardır.

10) DİE, Kırsal Yerler Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, yay. No. 786, Ankara, Ocak 1977.

den fazla olan yerleri kapsayan **Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları 1982'** dir. (11)

Hane halkı fertlerinin işgücü durumlarını yaş, eğitim, meslek, cinsiyet, çalışma süresi, iş arama süresi vb. kıstaslar itibariyle ayrıntılı olarak sunmakla birlikte, bu anketlerin dönemleri arasında geniş bir zaman diliminin bulunması, Türkiye için genellemeler yaparken yine dikkatli olmayı gerektirmektedir.

Öte yandan, bu anketleri yoğunlaştığımız noktalar açısından incelediğimizde istihdam konusunun demografik boyutuna daha fazla ağırlık verildiğini görüyoruz. Bu yargının en sağlam dayanağı ise, aşağıda görüleceği gibi, üretim kesiminin çok sınırlı bir kapsamda ele alınmış olmasıdır.

Üretim kesimi her iki ankette de

- 1— tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık
- 2— madencilik ve taş ocakçılığı
- 3— imalat sanayii
- 4— elektrik, gaz ve su
- 5— inşaat ve bayındırlık işleri
- 6— toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller
- 7— ulaştırma, haberleşme, depolama
- 8— mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri
- 9— toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler

alt sektörlerinde ele alınmış, kentsel yerler anketinde bunlara «iyi tanımlanmamış faaliyetler» eklenmiştir. Üretim kesiminin bu sektörlerle ayrıştırılması genel bir sınıflandırma açısından yeterli görünebilir. Ancak, aynı sektör tanımları kullanıldığından bu iki anketin kapsadıkları yerleşim bölgelerinin yapısal özellikleri yeterince yansıtılamamaktadır.

(11) DİE, Kentsel Yerler Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları 1982, yay. No. 1070, Ankara, Temmuz 1984.

Örneğin imalat sanayiinin kırsal kesim arketinde tek bir sektör olarak ele alınması uygunken, kentsel kesim için aynı şeyi söylemek olanaksızdır. 12 DİE'nün girdi-çıkıtı tablosunda imalat sanayii 38 alt sektörden oluşmaktadır. Kentsel bölgelerdeki ağırlığı göz önüne alınırsa, imalat sanayiinin bu anketlerde çeşitlendirilmesi zorunludur. 13) Üretim yapısı ile istihdam yapısı arasındaki bağlantının nicel dökümü ancak böyle elde edilebilir. Bu döküm 1. soruya yanıtta belirlendiğimiz çerçevenin tamamlanmasına, dolayısıyla gelir dağılımının ekonomideki çevrimsel alan içinde nicel boyutta incelenmesine yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Görülüyor ki, 1984 yılında Türkiye'de gelir dağılımı yapısına ilişkin en yeni kaynak bile beş yıl eskimiştir. Üstelik yetersizlikleri söz konusudur. Bu durumda Dünya Bankası'nın raporunda Türkiye için 1973 yılı verilerinin kullanılması şaşırtıcı değildir. Öte yandan raporun Türkiye'de gelir adaletsizliğine ilişkin vargısının, bu verilere dayanması açısından, iyimserlik içerdiğini belirtmemiz gerekir. Çünkü son yıllarda gelirin giderek daha da adaletsiz dağıldığı, daha hızlı fakirleştiğimiz yaşayageldiğimiz bir olgu. Planlı dönemin başlamasıyla pastanın önce büyütülüp, sonra hakça dağıtılması iktisadi politikaların odak noktası olduğundan (14), üstelik bu görüş günümüzde aykırı bir yoruma izin vermeyecek kadar netleşmiş ve rasyonel kılınmışken gelir dağılımına ilişkin yeni ve yetkin kaynaklar bulma çabamız da iyim-

serlikle nitelenebilir. Anılan resmi bakış açısı doğaldır ki gelir dağılımı yapısına ilişkin verilere gereksinim duymayacaktır. Ne var ki, birinci soruya yanıt olarak özetlediğimiz iktisadi ilişkiler kümesi gerçekte işleyişini sürdürecektir.

Dileğimiz, özellikle Devlet İstatistik Enstitüsü'nün önyargılardan arınmış ve uluslararası standart veri tablolarının gerektirdiği ayrıntıda verileri her isteyene sunacak çalışmalar yürütmesidir. Her beş yılda bir yinelenen nüfus sayımı anketlerinin bu bağlamda da gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi çok zor olmasa gerektir. 1985 yılının Ekim ayında gerçekleştirilecek olan nüfus sayımı kanımızca üretim-istihdam-gelir dağılımı bağlantılarının en yeni nicel dökümlerini elde etmek için kaçırılmayacak bir fırsattır.

Eylül 1984

(12) Benzer şekilde, tarım sektörünün kırsal kesimde alt grupları ayrıntısında ele alınması daha anlamlıdır.

13) Kırsal kesimdeki işgücünün % 3'ü imalat sanayiinde çalışırken (1973 yılı için) bu oran kentsel kesim için %26'ya çıkmaktadır (1982 yılı için).

(14) III. BYKP, s. 122'de bu görüş açıkça belirtilmektedir. Gelir dağılımı konusunun planlarda ele alınış biçimi ve uygulamalar üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. H. Karacal, «Sosyal Planlamanın Problemleri Üzerine», ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, s. 263-285.

Kompütür ve Ekonomi

Tarhan Yamaç

Akbank TAŞ'deki müfettiş yardımcılığı gibi prestijli işimi bırakıp kompütür ve sistem mühendisliği çalışmak ve okumak amacıyla Amerikan orijinli ünlü URS Sistemler Şirketine 1989 yılında yine çok değerli camiamın mümtaz himayeleri ile geçtiğimde birçok belirsizlikler ve riskler yüklenmiştim. Çünkü kompütür (bilgisayar) alanına ilgi duymak ve inanmakla birlikte yine de bir ürkeklik taşıyordum. Güzel bir günde İstanbul'dan Ankara'ya hareket ettim. Ankara'da URS şirketi çok masraf yaparak görkemli bir büro tutmuş, en değerli elemanlarını yollamıştı. Şirketin Türk asıllı Genel Müdürü Türklerle Amerikalılar arasında köprü kuracak, kompütürü ve uygulamalarını ülkemizde tanıyacaktı. Zamanın Ticaret Bakanı değerli büyüğümüz ve meslektaşımız, İktisat Fakültesi mezunu Ahmet Türkel Ağabeyimiz de bizi enikonu desteklemekteydi, çünkü kendisi Türk asıllı Genel Müdürün yakınlarıydı, sistem çalışmalarına ve kompütür uygulamalarına tutkusu ve sempatisi vardı. Benim görevim de büro yetkilisi (Office Manager) olarak genel muhasebe, yönetim, finans ve pazarlama ile etüt ve araştırma konularına inhisar etmekteydi. Ankara gibi uzun yıllar bulunduğum bir başkentte bu işler benim için çok ve zor değildi.

Türk Ekonomisi Yapı Değiştirmektedir

Planlı kalkınma döneminin başlangıcı olan 1963'ten bu yana Türk ekonomisinde birçok değişiklik olmakla, planlı modelin ışığında ve on beşer yıllık perspektifler dahilinde geleneksel tarımcı yapıdan hizmetlere ve sanayiye doğru yönelinmektedir. Hatta birçok yazar sanayi ötesi toplumdaki bahsetmekte (Bertrand Russell, Dora Russell, Prof. Dr. Nusret Ekin vb.), dikkatlerimizi giderek bilişim toplumu (information society) denen bir olguya çekmektedir. Diğer bir deyişle, bilginin anlamlı öğelerinin seçilmesi, sınıflandırılması, gerekli işlemlerden geçirilmesi ve son durumu gösteren bilgi kütüklerinde biriktirilmesi, yaşatılması gerekir. İşte kompütür (bilgisayar) burada devreye girmektedir. Çünkü, bir hesap makinesi gibi çalışmaktan çok, örgütün total olarak her türlü bilgi akış gereksinimini karşılayan bu tür bir bilişim sistemi içinde temel öğelerden biri olarak yarar sağlar. Bilgisayarsız kalkınma olmayacağı gerçeği, OECD seminerine Türkiye adına DPT'ce sunulmak üzere hazırlattırılan raporda da «1995 yılında Türkiye'de 3-4 bin bilgisayar bulunması gerektiği» biçiminde ortaya konmuştur. Bu kompütürleri gereğince kullanabilmek için de 1995 yılına dek 41-63.000 kişilik bir bilişim insan gücü yetişmesi gerekmektedir.

dir.¹ Bu konuda oldukça detaylı bir diğer araştırma ve görüş **Cumhuriyet** gazetesince hazırlanmış, ileriki yıllara yetişebilmemiz için eğitimden, tetkik ve stajdan, bu çok değerli makinelerin yurdumuzda üretilmesine kadar olan konular tartışılmıştır.² Değerli görüşler ve alternatifler arasında yer alan tarıma dayalı sanayi ve dışsattım gibi konular için de kompütüre bağımlı bilişim sistemleri gerekli bulunmaktadır. Konu büyük finans kurumlarımız, ulusal kongrelerimiz, hatta uluslararası üne kavuşmuş meslek örgütlerince de irdelenmekte ve tartışılmaktadır.³ Öyle anlaşılıyor ki, gündemdeki bu çabalar. Malezya yahut Tayland'daki ölçülerden büyük farklılıklar ve sapmalar göstermemektedir. Temelde en gerekli sanayi ürünlerini, buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrikli fırınlar, radyo ve televizyon setini üretirken, otomobil tutkumuzun yapımını gerçekleştirirken hep bilişim toplumu olmak doğrultusunda hareket ediyoruz ve tutum takınıyoruz. Böylece yeni iş ve çalışma alanları açılmakta, yeni uyumlar ve işbirlikçi boyutlar başarıyla irdelenmektedir. Biz ücretle ya da serbest çalışmakta olan kesim için de cari gelirini artırmakta yeni şanslar doğmaktadır. Ünlü bir bilişimci tıp doktoru hocamız **Sibernetik** başlıklı kitabında «kapıyı böylece açtığını ve hepimizi davet ettiğini» söylemektedir. Ekonomiyi dengeleyen, ileriye götüren ve yaşamı anlamlı kılan herkese ve kendisine de sonsuz şükran ve minnetlerimizi sunuyoruz.⁴

Sonuç

Ekonomiyi ve Bilişim Toplumu olmak konusunu bir yere getirdikten sonra ilerleyelim ve yeni konular alalım. Yani evinde renkli televizyondan sonra video ve oyun setleri kuran, sonunda kompütür (bilgisayar) terminalinin tuşları başında bilişimci olan ileri bir düzey tutturduktan sonra şansımız daha da açılacağına benziyor. Böylece, hepimiz giderek daha bilinçli olmak konusunda daha belirli bir tutum elde edebileceğiz. Bu da bizi ileriye götürecektir bir olgudur. Yani çağdaş teknoloji ile beceriyi birleştireceğiz ve bu giderek daha olumlu bir statü kazanacağımıza işaret teşkil ediyor. Bu konuda yardımcı olan diğer öğeler ve etmenleri harekete geçirebildiysek bundan kıvanç duymamız doğaldır.

Notlar

- 1 Doç. Dr. Aydın Köksal, Kalkınmada Bilgisayar Teknikbilimi, Türkiye Bilişim Derneği, Ankara, 1974.
- 2 Dünyada-Türkiye'de Bilgisayar, Özel Ek, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, Mayıs 1983.
- 3 Kompütür ve Kentsel Toplum, çev. Tarhan Yamaç, İktisat Dergisi, Communications of the ACM, 1974.
- 4 Prof. Dr. Ayhan Songar, Sibernetik, İlim ve Teknik Serisi, Akçay, 1979.

Monetarizm Üzerine Bir Görüş

Rıza Erdëğirmenci

1980 yılından beri, ülkemizde sık sık adından söz edilen monetarist teori, dünyanın çeşitli ülkelerinde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Son yıllarda enflasyon oranlarında belli bir düşüşün gözlenmesi, monetarist teoriye, uygulanmakta olduğu ülkelerde, olumlu puanlar kazandırırken bu teörinin karşısında yer alan görüşler de hızla yayılmaktadır.

Monetarist teörinin, enflasyon olgusuna parasal yaklaşımı başlıca üç varsayım altında toplanmaktadır (1):

- Enflasyonun başlıca sebebi, para arzının reel GSMH'ya oranla aşırı artmasıdır.
- Para arzının aşırı artışı, büyük ölçüde, banka kredisi ile finanse edilen devlet bütçe açıklarından kaynaklanmaktadır.
- Herhangi bir Merkez Bankası, isterse, para arzını kontrol edebilmekte ve bunun artışlarını bazı limitler içinde tutabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde, son yıllarda, enflasyona karşı elde edilen başarılarla, monetarist teörünün yadsayan ekonomistler anılan teoriyi yukarıda irdelenen varsayımlar çerçevesinde eleştirmektedirler. Biz, aşağıdaki yazımızda özellikle Nicholas Kaldor'un görüşlerini yansıtmaya çalışacağız.

Birinci varsayım, para arzındaki her artışın kendini belli bir oranda harcamalarda göstermesi ve bu gelişmeye de üretim yapısının her sefer gerekli biçimde ve miktarda cevap vermemesi sonucu fiyatlarda bir artışın meydana gelmesi gözleminden yola çıkmaktadır. Monetarist teoriye göre kişilerin para talebi, sürekli gelirlerinin sabit bir fonksiyonu olarak gelişmektedir. Para arzındaki bir artış, sürekli gelir portföyünü etkileyeceğinden, kendini derhal harcamalarda göstermektedir. Bu gözlemi Nicholas Kaldor şöyle değerlendirmektedir (2): «Para arzı, önemsiz bir değişken olmamakla birlikte, bizim için, tüm likidite diye adlandırabileceğimiz bir büyüklük içinde yer almaktadır. Harcamaların düzeyi, var olan para miktarı ile değil, kişilerin elde etmeyi umdukları para miktarı ile belirlenmektedir». Anılan miktar ise, düzenli gelir kaynağının yanı sıra, borçlanma ve sahip olunan tahvil, hisse senedi gibi kaynakların satılması ile elde edilebilecek kaynaklar çerçevesinde düşünülmelidir. O halde belirleyici olan kişinin cebine giren para değil, onun genel likidite durumudur. Örneğin para arzı, 1973-1979 yılları arasında İsveç ve Almanya'da önemli oranlarda artmış, ancak anılan dönemde herhangi bir enflasyonist baskı görülmemiştir. Oysa aynı dönemde, ABD'de para arzı düşük bir hızda artarken fiyat endeksinde %14'lük artışlar kaydedilmiştir.

Kaldor, büyük şirketleri, para arzını kısarak, da-

ha yüksek ücretler ödemekten alıkoyabilmeyi düşünmenin hayal olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü, şirketler, paranın dolaşım hızını doğrudan etkileme gücüne sahip oldukları gibi, paranın yerine geçip de, Merkez Bankaları tarafından kontrol edilemeyen yeni mübadele araçlarını da piyasaya hızla sürebilmektedirler. Nitekim, Kaldor'un hesaplarına göre, 1960 yılında ABD'de geniş anlamda para arzının %4'ünü oluşturan «Now» ve «Money Market Funds» gibi parasal araçlar günümüzde paylarını %64'e çıkarmışlardır. Örneğin, Şili'de, üç yıllık sıkı para politikası uygulaması sonucu enflasyon %300 düzeyinde seyretmektedir. Çünkü 1976'da paranın dolaşım hızı 1973'e oranla üç misline çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler, enflasyon olgusunu salt para miktarına bağlamanın, günümüzde ne denli doğru olduğu sorusunu akllara getirmektedir.

İkinci varsayım ise, para arzı artışlarında, devlet bütçe açıklarını, başlıca sorumlu olarak gösterirken, aynı zamanda Keynes'ci politikaları da suçlamaktadır. Ancak Profesör Kaldor, bu görüşü savunanların en azından İngiltere ile ilgili verileri incelemediklerini öne sürmektedir. Kaldor'a göre, para arzı ve bütçe verileri 1973 yılından beri aksi yönde gelişmektedirler. Para arzının en az arttığı 1975-76 yılları, aynı zamanda banka kredileri ile finanse edilen bütçe açıklarının GSMH'ya oranla en yüksek düzeyde olduğu yıllar olmuştur. Aksine para arzının en hızlı arttığı 1977-1978 yıllarında Devlet, bankalardan hiçbir parasal kaynak talep etmemiş, aksine bankalara olan borçlarını ödeme yoluna gitmiştir.

Üçüncü varsayım çerçevesinde, monetaristler, baz para ile parasal büyüklükler arasında oransal bir bağlantı olduğunu savunmaktadırlar. Şayet baz parayı (para+bankaların Merkez Bankasındaki rezervleri) belli bir kontrol içinde tutabilirsek, tüm para stokunu da ayarlamak mümkün olacaktır. Altın standardı dönemlerinde para ile altın karşılıkları arasında kurulan bu ilişkinin içinde yaşadığımız borç ekonomilerinde kurulması giderek güçleşmektedir. Para arzı giderek **excğene** değil, **endogène** bir karakter kazanmaktadır. Borçlanmanın önemli miktarlara ulaştığı ekonomilerde, mübadele değerlerinde, maliyet artışı ya da üretim artışı sonucu oluşagelen bir artış, ikinci aşamada para miktarında bir artışı doğurmaktadır. Nitekim, herhangi bir Merkez Bankası, büyük bir şirket tarafından imzalanmış bir reeskont **titre**'ni kolay kolay geri çevirememektedir. Bu sebeptendir ki, monetaristler, para arzını, her gün belli limitler içinde doğrudan kontrol etmek yerine, para talebini faiz artışları aracılığı ile kısmayı ve para arzını dolaylı yoldan etkilemeyi denemektedirler (3). Ancak bu yoldan giderken monetaristler, çoğu zaman, ana

amaçlarından istemeden de olsa sapmaktadırlar. Çünkü, faiz hadlerinde aşırı artış, her zaman para arzını kısıcı etkiler yapmamaktadır. Çünkü faiz artışları sonucu kısa vadeli mevduattan, uzun vadeli mevduata kaçış çok hızlı olabilmekte ve vadeli mevduattaki artış hızının vadesiz mevduattaki düşüş hızından yüksek olduğu hallerde geniş anlamda para arzı artmaktadır. Nitekim Daniel Darkins bu durumu şöyle ifade etmektedir: «Günümüzde dar anlamda para arzının gösterdiği gibi sıkı bir para politikası mı uyguluyoruz, yoksa geniş anlamda para arzının gösterdiği gibi esnek bir para politikası mı?» (4)

Monetarist varsayımları, yukarıdaki gibi, eleştiren Keynes kökenli ekonomistler, ABD ve İngiltere'de monetarist eğilimli politikaların uygulandığı şu yıllarda enflasyon hızının düşünülmesini şöyle açıklamaktadırlar (5): Batılı ekonomilerin yaşadığı yapısal enflasyon talep ağırlık değildir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış, maliyet (hammadde, enerji, işçilik vb.) artışlarından kaynaklanmakta ve her artış zincirleme artışlar doğurmaktadır. Yüksek faiz politikası, para arzı artışlarını kısımamakla birlikte, başka yollardan enflasyonist süreci yavaşlatmıştır. İngiltere ve ABD'de yüksek faiz hadleri sonucu, paraların aşırı değerlenmesi, milli sanayicileri korkunç bir yabancı rekabet karşısında bırakmış ve fiyatlarını ayarlayamayanları iflasa itmiştir. Ancak, bu esnada, fiyat düzeyini de aşağıya çekmek mümkün olmuştur. Ücretli-ler ise zaten zor durumda bulunan şirketlerini daha zora sokarak işlerini kaybetmek korkusu ile ücret taleplerini aşağı çekmek zorunda kalmışlardır. Böylece enflasyonun düşüşü maliyetlerdeki düşüşle açıklanmakta, bunun topluma maliyeti ise iflaslar ve artan işsizlikle belirginleşmektedir.

Biz, bu yazımız çerçevesinde, monetarist teori üzerindeki tartışmalara, N. Kaldor'un görüşlerini irdeleyerek bir boyut eklemeye çalıştık. Ancak, kanımızca, anılan görüşlerin doğruluk derecesini sadece yeni deneyimler ve/veya yeni tartışmalar belirleyecektir.

NOTLAR

- (1) Rıza Erdeğirmenci: «Conetarist teori ve bazı gerçekler» Rapor, Kasım 1983.
- (2) Nicholas Kaldor: The Scourge of Monetratism, OUP, 1982.
- (3) Francisco Vergara: «Les Faux Fuyants du Monetarisme», Le Monde Diplomatique, 1983.
- (4) Daniel Darkins: «The Monetary Aggregates: an Introduction to Definition Issues», Survey of Current Business, 1983.
- (5) Nicholas Kaldor: The Economic Consequences of Mrs Thatcher, Duckworth, 1983.

'Kafa sporu', 'krallar oyunu' satranç, günlük yaşamımızda giderek daha sık rastladığımız görüntülerden biri haline geldi. Yıllardır pek dar bir çevreye seslenen ve birkaç kitap ve dergiye sınırlı olan satranç yayınları, son yıllarda günlük gazetelerde ve TV'de özel satranç köşelerinin de açılmasıyla birden pıtrak gibi açılıp yayıladı kitapçı vitrinlerinde ve kitaplıklarımızda.

Azımsanmayacak sayıda insanın, 'düşünme'yi, oyun biçiminde de olsa - ya da özellikle oyun biçiminde olduğu için - kendilerine bir uğraşı olarak seçmeleri, seçebilmeleri, önemli ve olumlu bir gelişme aslında. Hele düşünen kişilerin azlığından yakınılan bizimki gibi toplumlarda. Karşılaştıkları sorunlarda, değişkenlerin - ya da seçeneklerin - sayısı ikiden fazla oldu mu, üstünde kafa yormaktan kaçınıp hemen beylik yargılara, yani egemen ideolojiye sarılmayı, o da olmazsa, tam tersine sorunu kaba güçle 'çözümlemeyi' alışkanlık edinmiş insanlar arasında yaşıyoruz; zaman zaman kendimizin de o 'sürü'ye kapılmış ve katılmış olabileceğini, ne diyorum, düpedüz katıldığını düşünme düşünme...

Satranç bu anlamda, insanları, daha çok değişkeni hesaba katmaya teşvik ettiği, zorladığı ve değişkenlerden bir tanesinin bile ihmal edilmesi halinde, 'hata'yı - bir yenilgi biçiminde - hemen gözler önüne serebildiği için, yararlı bir oyuncak. Ama verdiği düşünme keyfinin yanı sıra, düşünmeye belirli bir disiplin de kazandıran bütün oyunlar gibi, oyuncak olduğu unutulup fazla ciddiye alınma, yani gerçek insan ilişkilerinin yerine konulma tehlikesini de taşıyor bağrında. Satranç masalarında sadece rakibi alt etme ve gösteriş yapma - eninde sonunda bir egemenlik - tutkusu uğruna tüketilen onca zaman ve enerjiden, o acınılısı israftan söz ediyorum. İnsan ilişkilerine sadece yenme-yenilme, alt etme-boyun eğme, mat etme-mat olma görüngesinden baktığı sürece ve ölçüde,

satranççı, 'sanat-edebiyat-bilim-felsefe'nin (sadece onların) insana kazandırdığı gerçek onur ve mutluluğa bir ölçüde olsun katkıda bulunma şansından yoksun kalacaktır ister istemez. Evliya Çelebi'nin güzelim Türkçesinden esinlenerek, sözümüzü şu dilekle bağlayalım : Paslanmasın derken aklın aynası, paslanmasın gönül aynası.

SATRANÇ HABERLERİ

Geçen yaz ağustos ve eylül ayları içinde, İstanbul'da düzenlenen Türkiye Satranç Birinciliği'nde, Can Yurtseven (25), deneyimli ve güçlü rakipleri arasından sıyrılarak Türkiye şampiyonu oldu.

Ekim ayı içinde yapılan Balkan Ülkeleri Satranç Turnuvası'nda ise ulusal takımımız fazla bir varlık gösteremeyerek ancak beşinci olabildi.

Dergimiz baskıya verildiği günlerde, altı yıldır dünya satranç şampiyonluğunu elinde bulunduran Sovyet satranççısı A. Karpov ile yurtaş G. Kasparov arasında sürmekte olan Dünya Birinciliği Unvan Karşılaşmasında, Karpov 4-0 önde gidiyor. Kurallara göre, altı maç kazanan oyuncu şampiyon ilan edilecek. Bu durumda, eski şampiyon Karpov'un, unvanını sürdürme şansı bir hayli fazla.

Dünya satranç kamuoyunun büyük bir merak ve heyecanla beklediği bu final karşılaşmasında Kasparov, hayranlarını düş kırıklığına uğrattı. 'Dahi' olarak nitelenen 26 yaşındaki genç oyuncu, finale kadar yükselirken birçok satranç devini kolaylıkla devirmeyi başarmıştı. Ama uzmanların 'bilgisayar' adını verdikleri 31 yaşındaki Karpov, finalde, kolay yutulacak lokma olmadığını gösterdi. Unvan karşılaşmasında toplam olarak yirmi dört maç yapan oyuncular, bu maçların yirmisinde yenişemediler; dört maçı ise Karpov kazandı.

Aşağıda Karpov'un Kasparov'a karşı kazandığı ilk maçı veriyoruz :

Sicilya Savunması	4 — Ad4	Ac6
Dünya Birinciliği Maçı	5 — Ab5	d6
Eylül 1984, Oyun 3	6 — c4	Af6
KARPOV — KASPAROV	7 — A1c3	a6
	8 — Aa3	Fe7
	9 — Fe2	o-o
1 — e4		b6
2 — Af3		Fb7
3 — d4	11 — Fe3	
		cxd4

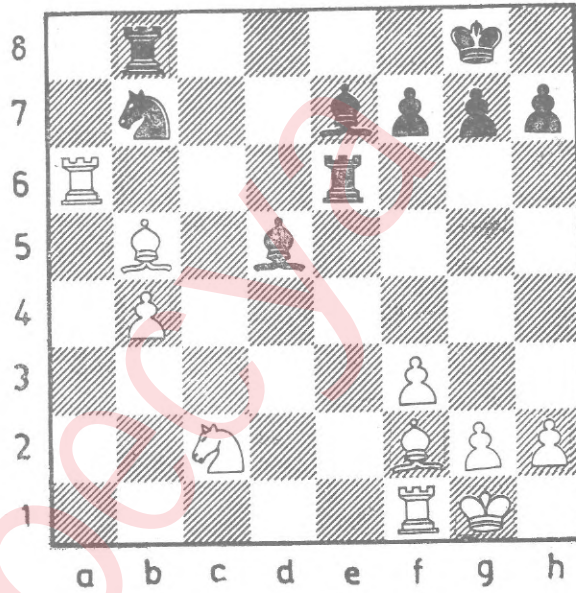
12 — Vb3
 13 — Vxb6
 14 — Axe4
 15 — Vxd8
 16 — Kad1
 17 — f3
 18 — cxd5
 19 — Kxd5

Aa5
 Axe4
 Fxe4
 Fxd8
 d5
 Ff5
 exd5
 Fe6

20 — Kd6
 21 — Kxa6
 22 — Fc5
 23 — Fb5
 24 — b4
 25 — Ff2
 26 — Ac2

Fxa2
 Kb8
 Ke8
 Ke6
 Ab7
 Ff7
 Fd5

Siyahların 26... Fd5 hamlesinden
 sonraki durum :



27 — Kd1
 28 — Kd7
 29 — Kxe6
 30 — Ke1
 31 — Fb6
 Siyah terk etti.

Fb3
 Kd8
 Kxd7
 Kc7

Bazı markalarda bulunan değişik üstünlükler

AYGAZ FIRINDA BİRARADA



	PEŞİN	AYLIK TAKSİT
AYGAZ STANDART	5800...TL.	5800...TL.
AYGAZ STANDART, BİR GÖZÜ ELEKTRİKLİ	6000...TL.	6000...TL.
AYGAZ LUX	7700...TL.	7700...TL.
AYGAZ LUX, BİR GÖZÜ ELEKTRİKLİ	8000...TL.	8000...TL.
AYGAZ ELEKTRİKLİ	8000...TL.	8000...TL.

AYGAZ *fırın*
"Bir kere alın tam alın"

Alpa Alet ve Dayanıklı Tüketim Mamulleri Pazarlama A.Ş.

Adres: Bulgurlu Mahallesi, Libade Caddesi, Uçpınar Yolu Üsküdar-İstanbul Tel. No: 335 13 70 • 335 13 71
Trakya Böl. Müd: 335 70 00 - Marmara Böl. Müd: 335 70 01 - İzmir Böl. Müd: 21 36 60 Adana Böl. Müd: 14 900
Ankara Böl. Müd: 18 44 31 - Samsun Böl. Müd: 18 250 Eskişehir Böl. Müd: 18 607

Alpa A.Ş. bir Ds Koç Holding kuruluşudur.

Bazı fırınlar
kendi kendini temizler

**AYGAZ DA
KENDİNİ TEMİZLER**



Bazı fırınlar
otomatik programlanır

**AYGAZ DA
OTOMATİK
PROGRAMLANIR**



Bazı fırınlar
mavi alevlidir

**AYGAZ DA
MAVİ ALEVLİDİR**



Bazı fırınlar
çakmaklıdır

**AYGAZ DA
ÇAKMAKLIDIR**



Bazı fırınlarda
döner şiş ve gril vardır

**AYGAZ'DA DA
VARDIR**



Bazı fırınlar
çift camlıdır

**AYGAZ DA
ÇİFT CAMLIDIR**





**Garanti Bankası
Ekonomik Gelişme İçin
“İstikrarlı Bankacılık”a inanıyor.**

Ülkemiz ekonomisinin gelişmesinde üzerine düşen sorumlulukların idraki içinde olan Garanti Bankası, her zaman istikrarlı hareket etmiş ve böylece itibar kazanmıştır.

GARANTİ BANKASI